

SLUŽBENI GLASNIK

OPĆINE ŠIROKI BRIJEG

Broj: 11/06.
- POSEBAN DIO -

21. prosinac 2006. godine
ŠIROKI BRIJEG

K A Z A L O

A k t Općinskog vijeća

- 1. ZAKLJUČAK**
o usvajanju
STRATEGIJE RAZVITKA
Općine Široki Brijeg
za period
od 2006. do 2015.
godine..... 403

I. U V O D	403
II. SOCIOEKONOMSKI PREGLED	406
II. 1. Zemljopisni položaj i klima.....	406
II. 1.1. Osnovni podaci	406
II. 1.2. Reljef i građa	406
II. 1.3. Prometna povezanost	407
II. 1.4. Klima	407
II. 1.5. Vode	408
II. 1.6. Biljni i životinjski svijet	409
II. 1.7. Stanje okoliša	409
II. 2. Demografska slika i tržište rada	410
II. 2.1. Demografska situacija na području općine Široki Brijeg	410
II. 2.2. Tržište rada	417
II. 3. Gospodarstvo	421
II. 3.a. Stanje u gospodarstvu	421
II. 3.a.1. Gospodarska društva	422
II. 3.a.2. Samostalne djelatnosti (obrtništvo)	423
II. 3.a.3. Privatizacija	423
II. 3.b. Rudarstvo	424
II. 3.c. Industrija	425
II. 3.d. Poljoprivreda	425
II. 3.d.1. Glavna obilježja.....	425
II. 3.d.2. Usporedba s prijeratnim stanjem	426
II. 3.d.3. Sadašnje stanje u poljoprivredi	426
II. 3.d.4. Glavni uzroci sadašnjeg stanja	427
II. 3.d.5. Mogućnosti u oblasti poljoprivrede	428
II. 3.e. Turizam	430
II. 4. Infrastruktura	430
II. 4.1. Prometna infrastruktura	430
II. 4.2. Vodoopskrba i kanalizacija	432
Kanalizacijski sustav	432
II. 4.3. Komunikacijska infrastruktura	433

II. 4.4. Elektroenergetska situacija	433
II. 4.5. Gospodarenje komunalnim otpadom	433
II. 5. Obrazovanje	434
II. 5.1. Obrazovanje u ranijem periodu	434
II. 5.1.1. Predškolsko obrazovanje ...	434
II. 5.1.2. Osnovno obrazovanje	435
II. 5.1.3. Srednjoškolsko obrazovanje	435
II. 5.2. Sadašnje i usporedno stanje	435
II. 5.2.1. Predškolsko obrazovanje....	435
II. 5.2.2. Osnovno obrazovanje	436
II. 5.2.3. Srednjoškolsko obrazovanje	438
II. 5.3. Stanje objekata	439
II. 5.4. Zaključak	439
II. 6. Zdravstvo i socijalna zaštita	440
II. 6.1. Zdravstvena zaštita u prošlosti	440
II. 6.2. Sadašnje stanje	440
II. 6.2.1. Stanje kapaciteta i i objekata	441
II. 6.2.2. Socijalna zaštita	441
II. 6.3. Zaključak	442
II. 7. Kultura, sport i turizam	442
II. 7.1. Kultura	442
II. 7.2. Sport	444
II. 7.3. Turizam	449
II. 8. Lokalna uprava i njeni partneri	450
II. 8.1. Sadašnje stanje	451
<i>Shema organizacije općinskog tijela uprave .....</i>	452
II. 8.2. Stanje kapaciteta i objekata koje koriste nevladine organizacije i udruženja građana	454

III. SWOT ANALIZA	455
III. 1. SNAGE	455
III. 2. SLABOSTI	456
III. 3. MOGUĆNOSTI	457
III. 4. PRIJETNJE	458
IV. VIZIJA RAZVITKA OPĆINE ŠIROKI BRIJEG	459
V. STRATEŠKI PRAVCI I CILJEVI RAZVITKA	460
- SC1: Razvijeno gospodarstvo u općini	460
- SC2: Razvijeno i poboljšano stanje infrastrukture.	460
- SC3: Očuvan i zaštićen okoliš	461
- SC4: Razvijeno obrazovanje, kultura i šport	461
- SC5: Poboljšana i učinkovita uprava	461
Tabelarni pregled: vizija, strateški ciljevi, prioritetni ciljevi i razvojne mjere	462
VI. OPERATIVNI DIO – PROGRAMIRANJE	464
TABELARNI PREGLED PROJEKATA	464
LISTA PRIORITETNIH PROJEKATA ZA RAZDOBLJE 2006. – 2009. GODINA	471
VII. PROVEDBA I NADZOR NAD PROVEDBOM STRATEGIJA RAZVITKA	474
Prilog: Analiza ankete	474

103

Na temelju članka 96. stavka 3. Statuta općine Široki Brijeg («Službeni glasnik općine», broj: 4/00 i 2/05), Općinsko vijeće Široki Brijeg na 32. sjednici održanoj 21.12.2006. godine, donijelo je

Z A K L J U Č A K

U s v a j a se *Strategija razvitka Općine Široki Brijeg za period od 2006. do 2015. godine, kako s l i j e d i :*

I. U V O D

Održivi razvitak u gospodarstvima u tranziciji je ograničen nedostatkom strateških planova razvitka, kao i ograničenom dostupnošću financijskih, materijalnih i ljudskih resursa za provođenje značajnijih projekata.

Izvršna vlast shvaća da neselektivno financiranje pojedinačnih projekata dovodi do rasipanja resursa ukoliko nije uspostavljen prikladan sustav za planiranje korištenja resursa.

Strateško planiranje je postupak kojemu je cilj sačiniti realne planove razvitka temeljene na idejama koje uzimaju u obzir stvarne gospodarske prioritete naše sredine i te planove pretočiti u ostvarive programe i projekte.

Zaključivši da strateško planiranje predstavlja dinamičan proces upravljanja budućnošću kojim se utvrđuju ciljevi, identificiraju potencijali i ograničenja, Općinsko vijeće i izvršna vlast općine Široki Brijeg, potaknuti od strane OSCE-a, odlučili su otvoriti ovaj proces.

Na prijedlog općinskog načelnika, Općinsko vijeće općine Široki Brijeg, na sjednici održanoj 02.lipnja 2005. godine, donijelo je Odluku o izradi Strategije razvitka općine Široki Brijeg i imenovanju Povjerenstva za izradu Strategije razvitka općine Široki Brijeg.

U Povjerenstvo su imenovani sljedeći članovi:

-
1. PREDRAG NALETILIĆ, dipl.ing. tehn.	<i>predsjednik Povjerenstva</i>
2. ANDRIJA KRALJEVIĆ, dipl.ing. polj.	<i>tajnik Povjerenstva</i>
-

OPĆINE ŠIROKI BRIJEG

3.	<i>MIRO KRALJEVIĆ, ekonomist</i>	<i>član</i>
4.	<i>PERO KOŽUL, ing. geotehnike</i>	<i>član</i>
5.	<i>prof. dr .sc. IVO ČOLAK</i>	<i>član</i>
6.	<i>prof. MIRO GALIĆ</i>	<i>član</i>
7.	<i>IVAN DUGANDŽIĆ, ing. str.</i>	<i>član</i>
8.	<i>RUŽA SOPTA, dipl. oec.</i>	<i>član</i>
9.	<i>VINKO TOPIĆ, dipl .ing. polj.</i>	<i>član</i>
10.	<i>ŽARKO KARAČIĆ, dipl. ing. str.</i>	<i>član</i>
11.	<i>BORISLAV ZOVKO, ing. građ.</i>	<i>član</i>
12.	<i>MATE ZADRO, ekonomist</i>	<i>član</i>
13.	<i>mr .sc. TIHOMIR ZOVKO</i>	<i>član</i>
14.	<i>ZDENKO MANDIĆ, dipl. ing. tehn.</i>	<i>član</i>

Utvrđeni su i zadaci Povjerenstva, i to:

- *izrada analize postojećeg stanja radi razumijevanja komparativnog položaja, te utvrđivanje potencijala i ograničenja;*
- *definiranje strateških i prioritetnih ciljeva i određivanje puta za postizanje odabrane vizije;*
- *određivanje i izrada konkretnih programa i projekata i određivanje prioriteta;*
- *definiranje metoda i mehanizama praćenja i procjene realizacije planiranih aktivnosti.*

Radi efikasnijeg rada kod izrade socio-ekonomske analize, samo Povjerenstvo je formiralo četiri skupine za prikupljanje podataka i rad na posebnim tematskim cjelinama:

*I skupina – zemljopisni položaj i klima, demografija i tržište rada:
Zdenko Mandić (voditelj skupine), Mate Zadro i Predrag Naletilić;*

*II skupina – gospodarstvo, infrastruktura, ekologija:
Andrija Kraljević (voditelj skupine), Vinko Topić,
Tihomir Zovko, Žarko Karačić i Borislav Zovko;*

*III skupina – obrazovanje, kultura i šport, zdravstvo i socijalna zaštita:
Miro Galić (voditelj skupine), Ivo Čolak, Ivan Dugandžić;*

*IV skupina – lokalna uprava i njeni partneri:
Ruža Sopta (voditelj skupine), Miro Kraljević, Pero Kožul.*

Izradi Strategije razvitka općine Široki Brijeg doprinijeli su i stručni suradnici iz svih oblasti.

U prikupljanju dokumentacijske osnove i projektiranja Strategije sudjelovao je veći broj osoba iz poslovnih struktura, nevladinih udruženja i građana.

Svemu je pripomogla i analiza upitnika o strateškom planiranju čiji su rezultati u prilogima ovog dokumenta.

Podaci za izradu Strategije razvitka uzeti su iz:

- Općinskih upravnih službi;*
- Statističkog godišnjaka BiH;*
- Statističkog godišnjaka Federacije BiH;*
- Evidencija iz različitih drugih tijela, ustanova i institucija;*
- Investicijskih programa i bilanca planova gospodarskih subjekata;*
- Radnih materijala međunarodnih organizacija;*
- Radnih materijala iz oblasti nevladinog sektora;*
- Dokumentacije mjesnih zajednica.*

U pojedinim oblastima prikazani su podaci koji su u međuvremenu promijenjeni, ali i pored toga što oni nisu trenutno aktualni, radi se o relevantnim pokazateljima koji u potpunosti mogu poslužiti svojoj svrsi.

Sam proces izrade, dovršenja i provođenja ove strategije mora osigurati sudjelovanje svih zainteresiranih građana iz raznih grupacija: gospodarstva, biznisa, obrazovanja, rada, zdravstveno-socijalne zaštite, turizma, kulture, zaštite okoliša i dr. To znači da treba iskoristiti sposobnosti svih onih koji svojim znanjem žele participirati u ovom procesu. Postignutim koncenzusom zajednice, lokalnoj će se vlasti omogućiti realno sagledavanje budućnosti, prioritetna realizacija razvojnih projekata i aktiviranje raspoloživih resursa svih zainteresiranih strana. Usmjeravanjem i vođenjem ovog procesa lokalna vlast bi morala pronaći sklad odnosa između raspoloživih potencijala i kvalitete življenja u obitelji, mjesnoj zajednici, općini i šire, kao i osigurati partnerski odnos različitih grupa i interesa. Usklađivanje svih navedenih faktora prilikom realiziranja planova trebalo bi privući potencijalne investitore, te pojačati interes za ulaganja šireg kruga organizacija, skupina i pojedinaca, što bi moralo dovesti i do krajnjeg cilja ove razvojne strategije – ostvarenja vizije.

II. SOCIOEKONOMSKI PREGLED

II. 1. Zemljopisni položaj i klima

II. 1.1. Osnovni podaci

Općina Široki Brijeg je administrativno, gospodarsko, kulturno, prosvjetno i vjersko središte Županije Zapadnohercegovačke. Granične općine su Posušje (dužina granice 25,9km), Grude (21,7 km), Ljubuški (6,8 km), Čitluk (15,5 km) i Mostar (48,3 km).Granica s Gradom Mostarom i općinom Čitlukom ujedno je i granica sa Hercegovačko-neretvanskom Županijom. 118 km ukupne granice sa susjednim općinama zatvara površinu općine Široki Brijeg od 388 km².

II. 1.2. Reljef i građa

Šire područje općine Široki Brijeg nalazi se na karakterističnim, vrlo složenim, strukturnim oblicima koji u geotektonskom pogledu pripadaju tzv. Zoni visokog krša. Osnovnu karakteristiku čine vapnenačke stijene koje se odlikuju raznim kraškim oblicima (ponori, jame, ponikve, kraška polja i dr.) i duboko usječenim dolinama povremenih bujičnih tokova. Područje Širokog Brijega se nalazi na pravcu tektonske jedinice Rakitno-Hrgud i prostire se preko Rakitna, Varda planine, Mostarskog Blata, Rotimlje i Hrguda do Trebišnice na jugoistok. Terene ove jedinice izgrađuju sedimenti gornjojurske, kredne i paleogenske starosti, zatim neogenske i kvartarne naslage. Izdvojeni su donjekredni sivosmeđi, dobro uslojeni vapnenci i dolomiti. Gornjokredne naslage, cenoman-turon, zastupljene su bijelim i ružičastim, masivnom vapnencima s rudištima. U paleogenkim naslagama izdvajaju se liburnijski i alveolinsko-numulitni vapnenci, zatim eocenski fliš koji je zastupljen laporima, pješčenjacima, kalkarenitima i konglomeratima.

Neogenske naslage su izgrađene od lapora, pjeskovitih glina, konglomerata i pješčenjaka, a nalazimo ih u okolici Grabove Drage i Mostarskog Blata. Kvartarne nanose šljunka, pijeska i krša zasićenog vodom nalazimo na skori svim kraškim poljima i u nanosima uz korita rijeka. Između nižih planina Varde, Gvozda, Rujna i Trtle (nadmorske visine 600-900m) nalaze se kraške depresije Kočerinsko, Trnsko, Mokarsko i Ruževo polje te Mostarsko Blato (nadmorske visine od 220-300m). Području Širokog Brijega pripadaju karakteristični boksitonosni tereni Crne Lokve – Kidačke Njive, Resnica – Polog i Uzarići – Knešpolje. Ovo područje je devastirano rudištima i odlagalištima jalovine te zahtjeva sanaciju.

II. 1.3. Prometna povezanost

Općina Široki Brijeg je prometno povezana samo cestovnom mrežom. Najbliža željeznička pruga prolazi kroz Mostar. Magistralnom cestom M 6.1 općina Široki Brijeg je povezana s Mostarom i magistralnom cestom M17 Mostar – Sarajevo. Regionalnom cestom R425 povezana je s Čitlukom i Ljubuškim, a regionalnom cestom R420 s općinom Grude. Udaljenost od Mostara je 22 km a od Sarajeva 150 km. Ukupna dužina lokalnih i nerazvrstanih cesta na području općine Široki Brijeg je otprilike 400 km.

II. 1.4. Klima

Općina Široki Brijeg se nalazi na rubu prostiranja mediteranske klime prema području s kontinentalnom klimom. Karakteristična su duga i suha ljeta, a zime kratke i obilne padalinama. Prosječno 140 dana u godini je s pojavom oborina. Na temelju popisa oborina po mjesecima za 32 godine u razdoblju od 1899. do 1961. godine izračunat je prosjek sumarnih godišnjih oborina 1594 mm/godinu. Najmanje oborine su bile 910 mm 1938. godine, a najveće 2748 mm tijekom 1900. godine (Zavod za hidrotehniku, 1963.). Na temelju podataka sa 14 meteoroloških stanica iz perioda 1950. do 1979. godine prihvaćene su slijedeće vrijednosti prosječnih oborina u slivu Mostarskog blata (Energoinvest, 1981.).

Mjesec	Oborine (mm)	Mjesec	Oborine (mm)
<i>siječanj</i>	190	<i>srpanj</i>	57
<i>veljača</i>	182	<i>kolovoz</i>	82
<i>ožujak</i>	151	<i>rujan</i>	122
<i>travanj</i>	152	<i>listopad</i>	185
<i>svibanj</i>	105	<i>studeni</i>	248
<i>lipanj</i>	88	<i>prosinac</i>	255
Svega (I–VI)	868	Svega (VII – XII)	949
SVEGA (I – XII) 1817 mm			

Za određivanje prosječne temperature zraka korišteni su podaci meteoroloških stanica u Mostaru i Širokom Brijegu. Prosječna godišnja temperatura zraka na Mostarskom Blatu iznosi 14°C, minimalna je –15°C i maksimalna 42°C. Žarkih dana s maksimalnim temperaturama zraka višim od 30°C ima 40 do 50 godišnje, a svega 1 do 2 dana imaju maksimalnu dnevnu temperaturu nižu od 0°C. Približno 150 dana u godini puše jak svjež vjetar iz smjera sjevera zvan «bura».

II. 1.5. Vode

Vode s prostora općine Široki Brijeg pripadaju slivu rijeke Neretve. Glavni površinski tokovi prema Mostarskom Blatu su: Lištica s Ugrovačom, Mokašnica, Crnašnica i Žvatić. Rijeci Lištici pripada dio površinskih voda Čabulje, koji bujični vodotok Brinja sakupi iz Ladine i Dobrinja. Brinja, čiji su začeci sjeverno od Bogodola, ispod kote Kulica (1199) teče prema zapadu i na svom putu do Lištice prima kod Prskala potok Ladinu, a 2,5 km niže, vode Dobrinjskog potoka. Ovi potoci kupe sve površinske vode za vrijeme obilnih padalina i otapanja snijega na jugozapadnim dijelovima planine Čabulje.

Površinske vode koje prime Rakitsko polje dreniraju vodotoci Točak, Jelica, Zmijjinac i za vrijeme većih padalina formiraju značajan povremeni vodotok Ugrovaču koja prolazeći duboko urezanim kanjonom Brina, prima usputne bujice, a u naselje Trn vode Kočerinskog polja, te se na putu do Mostarskog Blata, u središtu Širokog Brijega spaja sa rijekom Lišticom.

Tablica 1. Srednji mjesečni i srednji godišnji dotjecaji vode iz glavnih površinskih tokova u Mostarsko blato - m³/s (Energoinvest, 1981)

Dotok	Lištica	Crnašnica	Mokašnica	Žvatić	PAHE M.bl.
profil	Uzar.most	Knešpolje	Jare	Žvatić	(Ukupno)
kota "0" profila	240,56	236,35	232,52	232,74	(>222,20)
period obrade	1965-1979	1965-1979	1967-1979	1965-1979	1926-1965
sječanj	27,82	0,928	1,79	1,17	18,40
veljača	26,79	0,947	1,80	1,24	16,40
ožujak	17,40	0,840	1,29	0,966	21,10
travanj	16,40	0,850	0,936	1,03	25,60
svibanj	13,46	0,748	0,731	0,695	23,30
lipanj	4,86	0,540	0,173	0,371	11,00
srpanj	1,35	0,348	0,038	0,190	4,00
kolovoz	1,46	0,274	0,042	0,139	1,30
rujan	4,00	0,391	0,152	0,337	2,70
listopad	8,44	0,579	0,457	0,419	12,00
studeni	21,60	0,815	0,828	0,965	27,00
prosinac	28,08	0,950	1,41	1,08	26,5
Qgodš (prosjeak)	14,30	0,684	0,766	0,716	15,76
Qmax	319,46	3,05	12,58	4,07	339,16
Qmin	suho	0,03	suho	0,00	0,03*

* U vrijednostima protoka rijeke Lištice manjka približno 1 m³/s vode koja se odvodi kanalima za navodnjavanje ljetnom razdoblju tijekom posljednjih 40 godina.

II. 1.6. Biljni i životinjski svijet

Široki Brijeg pripada vegetacijskoj regiji sredozemno – kopnenih područja. Zapravo je na raskrižju regija, pa se tu susreću najraznolikiji florni elementi. Sredozemni element prodire područjem Neretve i doseže do Čabulje. Tu susrećemo *Quercus ilex* (crnika), *Pistacea terebinthus* (smrdljika), *Quercus lamiginosa* (hrast medunac), *Celtis australis* (kopriivić), *Cornus mas* (drijen), *Cotinus coggygria* (običan ruj).

Široki Brijeg ima značajke i ilirskog flornog elementa. Na primjer *Petteria* (grmolika leptirnjača – tilovina), zatim *Portenschlagia ramosissima* (štitarica), *Kitabelia vitifolia* (kadivka – biljka iz porodice sljezovki), tu su još i: gušarka, muljika, likovac, te *Ostria carpinifolia* (crni grab), *Carpinus orientalis* (bijeli grab). Od šumske vegetacije susreću se i «Planinske šume»: bukva, planinski brijest, bijeli jasen, jela, javor, obični i crni bor, kleka i dr.

Na prostoru općine Široki Brijeg mogu se naći mnoge ljekovite vrste bilja kao što su: kadulja, vrijesak, stolisnik, gospina trava, zovina, majčina dušica i dr. Karakteristične životinjske vrste koje žive na prostoru cijele Hercegovine mogu se sresti i na području Širokog Brijega. Od lovne divljači susreću se: vuk, lisica, divlja svinja, zec, jarebica i dr.

Gmazovi koji žive na ovom području su: *Lacerta oxycephala* (šiljoglava gušterica), *Vipera berus* (riđovka) najotrovnija europska zmija, te *Natrix natrix* (bjelouška) neotrovnna zmija. U vodama rijeke Lištice obitavaju potočna pastrmka i riječni rak.

II. 1.7. Stanje okoliša

Općina Široki Brijeg ima relativno zdrav i ekološki očuvan okoliš. Veliko izvorište pitke vode je izvor Lištice «Borak» i njega kao važan resurs treba sačuvati. Dijelovi prirode koji su urbanističkim planom općine Široki Brijeg stavljeni pod zaštitu su: Park – šuma «Vrelo», Park – šuma «Purin Gaj», postojeće šumske oaze plato Pribinovića i pojedine šumske oaze (lokacija Krčevine), sportsko rekreacijska šuma u Dubravi i park šuma industrijske zone Lise, parkovne površine i pojedinačna zaštićena vrsta stabala, te korito Lištice i vodonatapni kanali. Park - šuma «Purin Gaj» je u ratu u velikom dijelu bespravnom gradnjom uništena i trebalo bi zaštititi i rekonstruirati barem dio tog vrijednog pejzažnog elementa. Park – šuma «Vrelo» je prirodni resurs koga treba posebnim detaljnim planom urediti i definirati sadržaje (ugostiteljski objekti; mlinice).

Općina Široki Brijeg nema sustavno riješeno upravljanje i gospodarenje otpadom, pa se javlja veliki broj divljih odlagališta koji imaju negativan utjecaj na okoliš. Za odlaganje otpada korišteno je odlagalište «Mokro – Krtine» preko dvadeset godina. Sada je zasuto zemljom i djelomično pošumljeno. Trenutno se za odlaganje otpada koristi gradsko odlagalište «Izbično». Odlagalište je smješteno u napuštenom kopu boksita i udaljeno je od rijeke Lištice 5 km. Značajna su zagađenja zbog odlaganja klaoničkog otpada, koji je najveći u slivu Ugrovače, gdje su locirane najveće klaonice. Nesanitarno odlaganje otpada predstavlja veliku opasnost za izvorišta pitke vode, zdravlje ljudi, tlo i prirodni okoliš. Općina Široki Brijeg nema

još uvijek izgrađen kanalizacijski sustav s pročištačem otpadnih voda. Prije rata je bio izgrađen gradski pročištač kapaciteta 5000 EBS, ali nije nikad bio u funkciji. Veliki broj septičkih i «crnih» jama ima bitan negativni utjecaj na tlo i podzemne vode.

Na terenima gdje se eksploatirao boksit, prvenstveno na lokacijama Tribošić, Crne Lokve, Izbično, Britvica uništen je prirodni krajolik, zaostala su nesansirana rudišta i odlagališta jalovine. I pored navedenih problema u budućnosti je moguće smanjiti negativni utjecaj na okoliš izgradnjom potrebne infrastrukture. Javnost Širokog Brijega je senzibilizirana za poboljšavanje kvalitete okoliša i zaštitu prirode. Utemeljena je i ekološka udruga «Zemlja-voda- zrak» koja sudjeluje u unaprjeđenju i zaštiti okoliša.

Prostor općine Široki Brijeg sa svojim specifičnim krajolikom, mnogim fenomenima krša, biološkom raznolikošću, mnogim izvoristima i rijekom Lišticom daje mogućnost za kvalitetan i zdrav život i otvara preduvjete za razvitak turizma, lova, ribolova i drugih športskih i rekreacijskih djelatnosti. Općina Široki Brijeg mora imati za cilj sačuvati okoliš i trasirati put održivog razvitka.

II.2. Demografska slika i tržište rada

II. 2.1. Demografska situacija na području općine Široki Brijeg

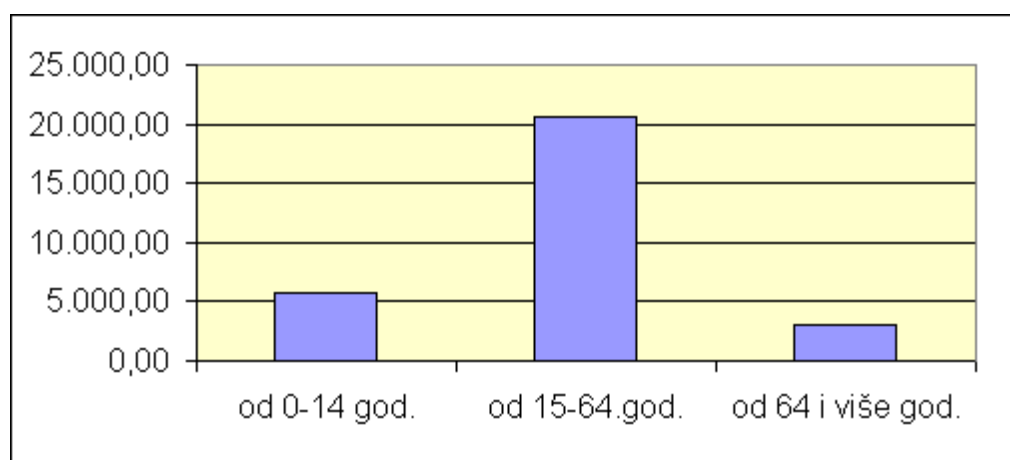
Prirodno i društveno okruženje, opće siromaštvo, razne bolesti, iseljavanje, i tri rata imali su izravan i presudan utjecaj na demografske pojave i demografske procese u ovoj tradicionalno emigracijskoj općini. Svi ovi čimbenici ostavili su trajan pečat i ožiljak na kolektivnu svijest ljudi ovog kraja i šire. Pritisnuti navedenim nedaćama veliki broj njih potražio je utočište diljem Europe, kao i čitavog Svijeta. Nije slučajno nastao narodni izričaj među ljudima ovoga kraja «kako nam Njemačka uzima najjača leđa, Zagreb probranu pamet, a tamnovanja satiru ponos».

Međutim, jaka volja za život i svijest majki visokim su natalitetom uspjeli održati i očuvati život i nadu u bolji život, ili kako narodni izričaj kaže, koji vrijedi i za općinu Široki Brijeg, «Hercegovina sve naseli, a sebe ne raseli».

Općina Široki Brijeg ima površinu od 388 km². Prema zadnjem popisu stanovnika iz 1991. godine u općini je bilo 27189 stanovnika. Stanovništvo ove općine živi u 24 mjesne zajednice i to: Biograci, Buhovo, Ciglana, Crnač, Crne Lokve, Čerigaj, Desna Obala, Dobrkovići, Dužice, Izbično, Jare, Knešpolje, Kočerin, Lijeva Obala, Ljuti Dolac, Mokro, Oklaji, Privalj, Provo-Dobrič, Raso, Rujan, Trn, Turčinovići i Uzarići.

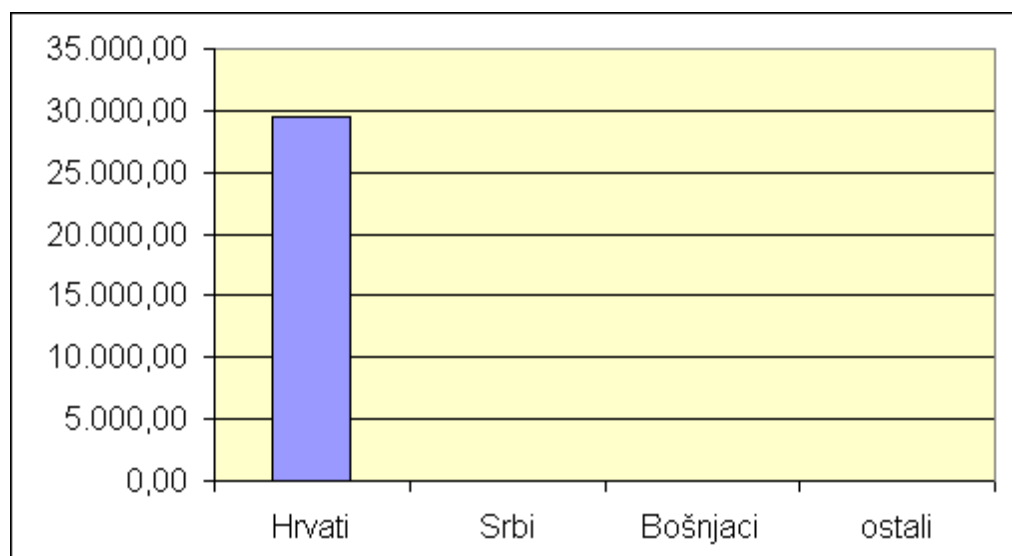
Prosječna naseljenost je 70,1 stanovnik po km², te se kao takva svrstava u skupinu bosansko-hercegovačkog prosjeka. U razdoblju od 1948 – 1991. godine svrstana je u skupinu od tridesetak općina (od ukupno 109) s najslabijim rastom stanovnika. Prema procjeni ukupnog broja stanovnika, stanje po starosnoj strukturi 31.12.1999. godine izgleda ovako:

Od 0 do 14 godina	Od 15 do 64 godine	65 i više godina	Ukupno
5822	20643	3065	239530

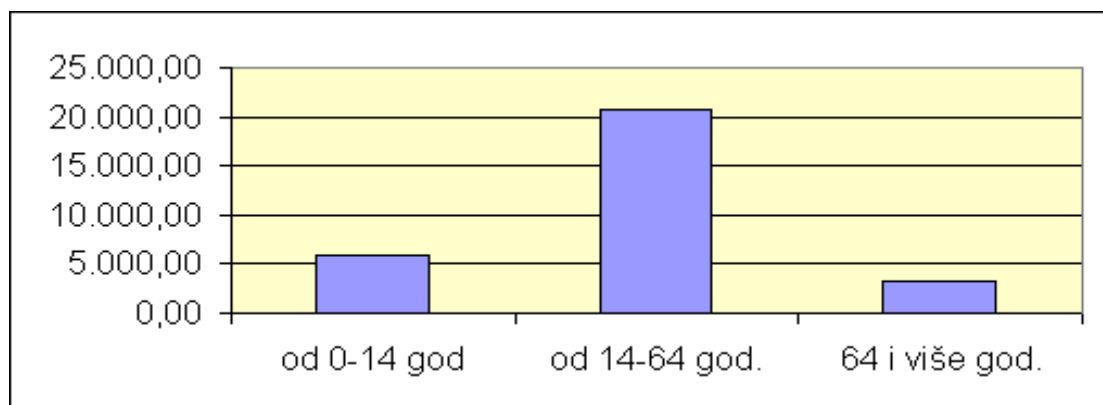
Procjena ukupnog broja stanovnika prema nacionalnoj strukturi 31.12.1999. godine:

<i>Hrvati</i>	<i>Srbi</i>	<i>Bošnjaci</i>	<i>Ostali</i>	UKUPNO
29439	80	nema	11	29530

Procjena starosne strukture stanovništva 31.12.2003. godine:

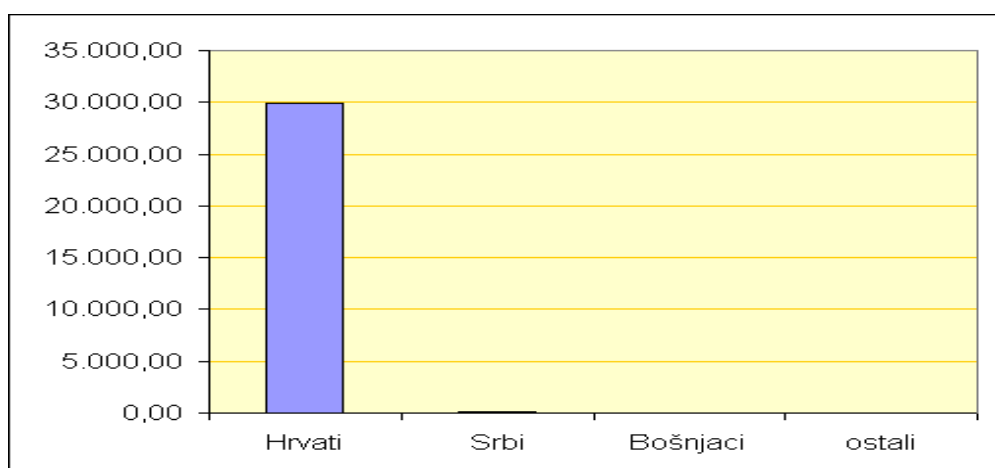
<i>Od 0 do 14 godina</i>	<i>Od 15 do 64 godina</i>	<i>65 i više godina</i>	UKUPNO
5889	20738	3325	29952

Spolna struktura stan. Od 0 – 14 god.	
Muški: 3064	
Ženski: 2825	
Ukupno: 5889	

Nacionalna struktura 31.12.2003. godine:

<i>Hrvati</i>	<i>Srbi</i>	<i>Bošnjaci</i>	<i>Ostali</i>	UKUPNO
29861	80	nema	11	29952

Prosječna stopa rasta stanovništva iznosila je skromnih 3,7% u tom razdoblju. Najveći rast zabilježen je 1971. godine, da bi opet 1981. godine došlo do naglog smanjenja. Nakon 1991. godine dolazi do laganog oporavka, kojim ipak nije dosegnuta ranija brojnost stanovništva.

Na socio-ekonomsku uvjetovanost ovakvih demografskih procesa upućuju razlike u dinamici dviju kategorija stanovništva; stanovništva općinskog središta Široki Brijeg, na jednoj strani, i ostalih seoskih naselja, na drugoj strani.

Tabela 1. Kretanje stanovništva općine Široki Brijeg (A) i zapadne Hercegovine prema popisima stanovništva 1948-1991. godine (B).

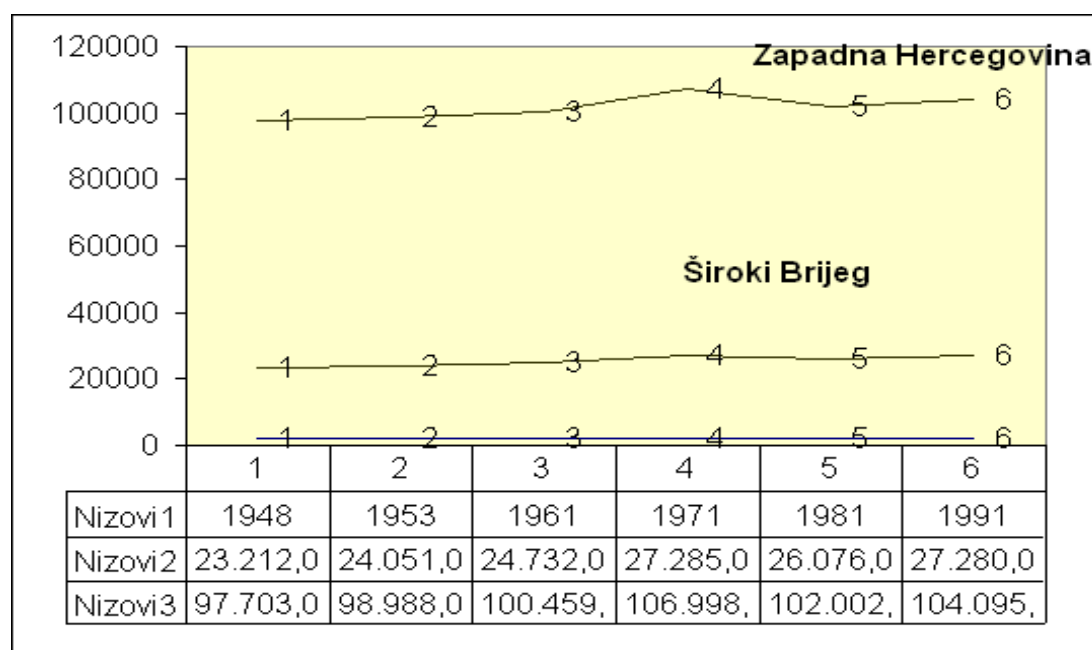

Tabela 2. Kretanje ukupnog broja stanovnika općinskog središta i ostalih širokobrijeških naselja 1948-1991. godine:

	Broj stanovnika		Indeks (1948=100)		Udjel (%) u ukup. stanovn.	
	općinsko središte	ostala središta	općinsko središte	ostala naselja	općinsko središte	ostala naselja
1948	741	22.471	100,0	100,0	3,2	96,8
1953	1.056	22.995	142,5	102,3	4,4	95,6
1961	1.464	23.268	197,6	103,5	5,9	94,1
1971	2.280	25.005	307,7	111,3	8,4	91,6
1981	3.611	22.465	487,3	99,9	13,8	86,2
1991	5.019	22.141	680,0	98,5	18,5	81,5

Izvor: Isto kao za tab.1.

Tempo ubrzanja naseljavanja općinskog središta imao je za posljedicu njegova usedmorostručenja za navedeni period. Istovremeno taj proces izazivao je ruralni egzodus koji je nakon osamdesetih godina 20. stoljeća prerastao u depopulaciju seoskog stanovništva ove općine. Iz navedenog da se zaključiti kako je nakon 70. godina došlo do konačnog sloma sela.

Takvih naselja prema popisu iz 1991. godine bilo je 24 od ukupno 35 popisanih naselja ove općine. U postotcima, depopulacija je zahvatila 70% sela općine Široki Brijeg. Tako je općinsko središte Širokog Brijega koje je po broju stanovnika bilo najmalobrojnije postalo najveće naselje u Zapadnoj Hercegovini.

Tabela 3. *Prirodni prirast stanovništva općine Široki Brijeg 1953-1991 godine (godišnji prosjeci)*

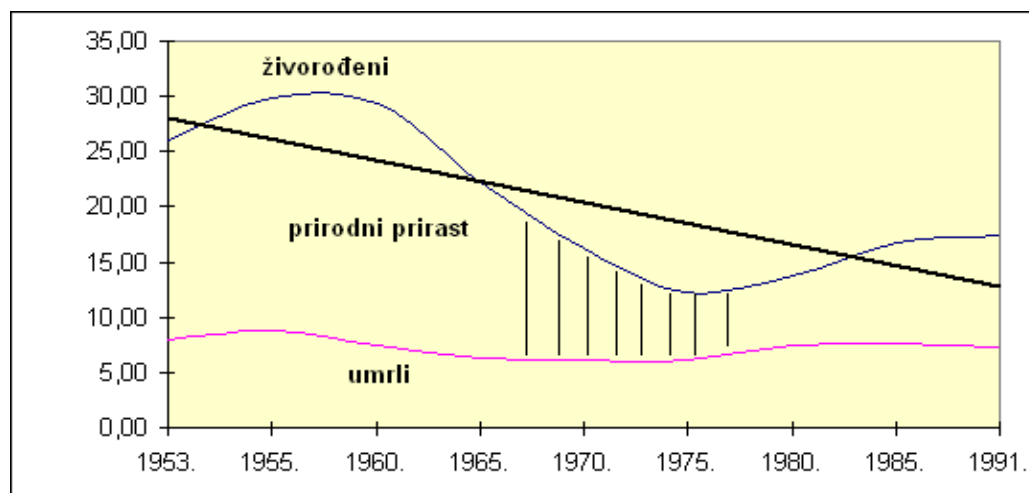
- stopa na 1000 stanovnika -

RAZDOBLJE	1953.	1955.	1960.	1965.	1970.	1975.	1980.	1985.	1990.
OPIS	do 1954.	do 1959.	do 1964.	do 1969.	do 1974.	do 1979.	do 1984.	do 1969.	do 1991.
prirast	413	597	561	457	264	171	163	231	271
živorođeni	26,0	29,8	29,3	22,3	16,3	12,2	13,8	16,7	17,4
umrli	8,0	8,8	7,4	6,3	6,1	6,2	7,5	7,7	7,3
prirodni prirast	17,1	20,8	22,0	16,2	9,6	6,0	6,5	8,9	10,1

Izvor: Markotić, A. *Demografski razvitak Hercegovine, Mostar 1983.*

Ratni, poratni i međunarodni izravni i neizravni demografski gubici su poremetili i odredili demografski razvitak Širokog Brijega.

Slika 1. *Prirodni prirast stanovništva općine Široki Brijeg*

Izvor: *Stanovništvo SRBiH-Prirodno kretanje stanovn. 1953-62 RZS Sarajevo 1966. SGBiH, RZS Sarajevo (razna godišta)*

Kako god je demografski pad između sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog stoljeća izazvao II Svjetski rat, tako ga je u narednom desetljeću zaravnao kompenzacijski biološki val visokog prirasta između pedeset i šezdesetih godina. Stoga tek danas u biološku aktivnu dob pristižu godišta iz faze demografske oseke koja će bitno utjecati na smanjenje nataliteta u tekućem i narednom razdoblju.

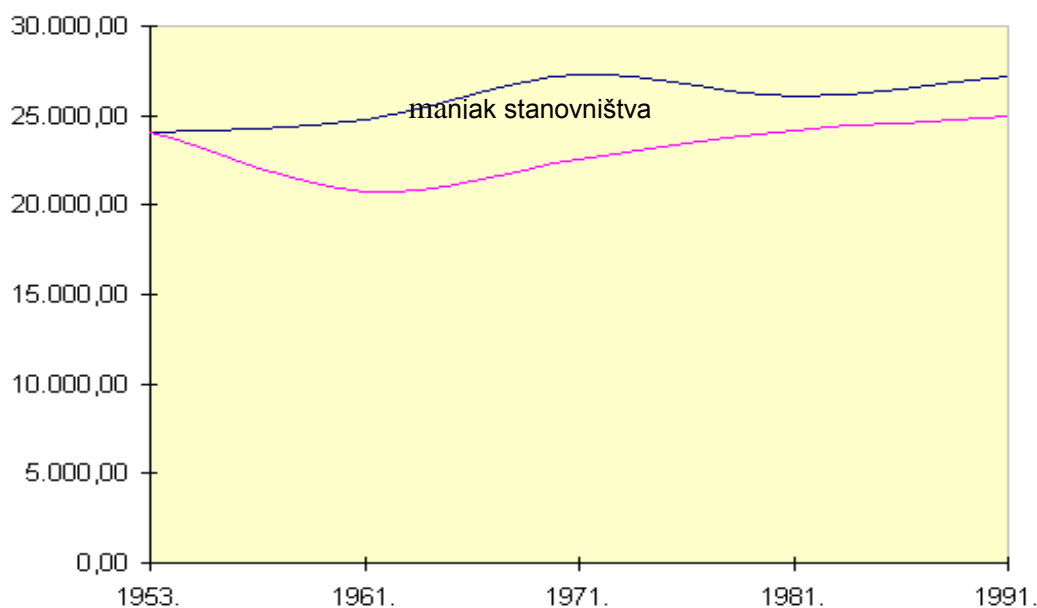
Dubok trag u stanovništvu općine Široki Brijeg urezale su intenzivne migracije.

Tabela 4. Migracijski saldo stanovništva općine Široki Brijeg 1953-1991. godine

međupopisno razdoblje	porast broja stanovnika	prirodni prirast	migracijski saldo		
			svega	godišnji prosjek	% od prirodnog prirasta
1953.-1961.	681	3.969	- 3.286	- 478	96,6
1961.-1971.	2.553	4.741	- 2.188	- 219	46,1
1971.-1981.	1.209	1.952	- 1.952	- 316	161,9
1981.-1991.	1.104	2.176	- 1.071	- 107	49,3
1953.-1991.	3.129	12.830	- 10.247	- 270	79,9

Izvor: Isti kao za tab. 3.

Slika 2. Popisima utvrđeni (1) i na temelju prirodnog prirasta očekivani (2) broj stanovnika općine Široki Brijeg 1953. – 1991. godine.

Iz pokazatelja za 1981. godinu vidljivo je kako je ukupno 34 944 stanovnika ondašnje zemlje koji su rođeni u Širokom Brijegu u rodnom mjestu živi njih 67,6%.

Po posljednjem popisu iz 1991. godine općina Široki Brijeg svrstana je među 18 bosanskohercegovačkih općina iz kojih je u Hrvatsku doselio najveći broj njezinih stanovnika. Bitne demografske promjene dogodile su se u drugoj polovici 20. stoljeća kada su počele privremene vanjske migracije, odnosno «privremeni odlazak u inozemstvo».

Svaki šesti stanovnik ovoga kraja ne ubrajajući Hrvatsku bio je u cijelom tome razdoblju u nekoj europskoj ili u izvaneuropskoj zemlji. Ili, još slikovitije, svaki drugi stanovnik iz dobne 20-29 i svaki teći iz dobne skupine 30 – 39 godina, te svaki treći radno sposobni stanovnik otišli su «truhom za kruhom» tragom svojih djedova i očeva.

Četvorica od petorice ovih ljudi «Inozemaca» bili su poljoprivrednici ili srodni radnici S obzirom na stopu zaposlenosti od 4,5% u tzv. Društvenom sektoru, prigodi za zaposlenje nisu dobivali niti oni obrazovaniji. Za primjer može poslužiti podatak da je prema popisu 1971. godine među tim ljudima bilo 80 onih sa fakultetskom diplomom (popisom iz 1961. takvih je bilo ukupno 142 u čitavoj zapadnoj Hercegovini).

Tabela 5. Stanovništvo rođeno u općini Široki Brijeg na radu i boravku u europskim i izvaneuropskim zemljama (osim Hrvatske) prema popisu stanovništva 1971., 1981., 1991., godine.

Broj stanovnika	godina popisa					
	1971		1981		1991	
	ukupno	muški	ukupno	muški	ukupno	muški
UKUPNO :	3.380	2.443	2.936	1.662	3.747	2.076
Zaposleno stanovništvo	...	...	1.787	1.220	2.238	1.360
od toga rođen u zemlji rada			587	282	91	33
Članovi obitelji			1.149	442	1.509	716
od toga rođeni u zemlji boravka			577	280	1.145	577
Zemlja rada i boravka	3.380	2.449	2.936	1.662	3.747	2.076
Njemačka	2.634	1.958	2.207	1.285	2.527	1.338
Izvaneuropske zemlje	382	272	242	179	533	296
Ostale zemlje i nepoznato	364	213	387	198	687	442

Izvor: Lica na privremenom radu u inostranstvu prema popisu stanovništva i stanova 1991., SB br. 679, SSZS Beograd, 1971. Lica na privremenom radu u inozemstvu i povratnici, SB br. 100, RZS Sarajevo., Građani RBiH na privremenom radu u inostranstvu, SSSSB br. RZS, Sarajevo, 1994.

Odlazak na «privremeni rad» veoma je ubrzao proces deagrarizacije i deruralizacije.

Visokoobrazovani kontigent stanovništva ove općine ušesterostručen je između 1971. i 1991. godine (od 90 na 605 fakultetskih diploma). Presudna uloga u tom smislu bila je Sveučilišta u Mostaru, koje je osim općekulturne uloge imalo i izravan utjecaj na poboljšanje demografske slike na ovim prostorima.

II. 2.2. Tržište rada

Službenu evidenciju o nezaposlenim osobama na području Općine vodi Služba za zapošljavanje Županije Zapadno-hercegovačke – Podružnica Široki Brijeg, a aktualni službeni podaci su sljedeći:

U 2005. god. na osnovu zaposlenja i drugih razloga prestanka vođenja evidencije, ukupno je brisano 640 osoba i to:

- zaposlenje –	213 osoba;
- bavljenje privatnom djelatnošću –	17 osoba;
- stjecanje uvjeta za mirovinu –	9 osoba;
- stjecanje trajne nesposobnosti –	1 osoba;
- odustajanje od traženja posla (nejavljanje) –	351 osoba;
- preseljenje u drugu općinu –	45 osoba;
- smrt -	4 osoba;

S V E G A : 640 osoba

Novoprijavljenih osoba u 2005. godini bilo je 889 osoba:

- NK - 146 osoba;
- PK - 13 osoba;
- KV - 410 osoba;
- SSS - 251 osoba ;
- VŠS - 32 osoba ;
- VSS - 37 osoba;

PK zanimanja (II-stupanj obrazovanja):

- konfekcijski šivač – 1
- pomoćni obućar - 3
- pomoćni konobar - 1
- daktilograf - 3

KV zanimanja (III-stupanj obrazovanja):

- ratar – 1
- voćar – 1
- kemijski laborant – 1
- bravar – 56
- kovinotokar – 9
- kovinoglođač – 16
- limar – 4
- autolimar – 2
- vodoinstalater – 2
- mehan. rashl. i klima uređaja – 1
- strojobravar – 2
- automehaničar – 11
- elektroinstalater – 18
- elektromehaničar – 8
- elektromehaničar-mehaničar – 1
- autoelektričar – 18
- elektromehaničar za elektroenergetska postrojenja – 7
- zidar – 3
- proizvođač hidro i termo izolacionih materijala – 1
- autolakirer – 1
- keramičar
- stolar – 1
- tkalac – 2
- oplemenjivač tekstila – 1
- krojač muške odjeće – 1
- krojač ženske odjeće – 31
- konfeksionar tekstila – 1
- obućar – 14
- gumar – 1
- mesar – 4
- frizer za žene – 24
- vatrogasac – 1
- vozač – 13
- vozač lakih motornih vozila – 1
- prodavač – 118
- kuhar – 9
- konobar – 16
- financijski administrator – 3
- knjigovođa – 5
- daktilograf – 2

SSS zanimanja (IV-stupanj obrazovanja):

- ratarski tehničar – 1
- poljoprivredni tehničar – 2
- rudarski tehničar – 2

- kemijski tehničar – 1
- strojarski tehničar – 38
- elektrotehničar za jaku struju – 15
- elektrotehničar – 7
- elektrotehničar- energetičar – 2
- elektroničar – 3
- elektrotehničar za elektroinst. – 1
- građevinski tehničar za visoku gradnju – 2
- građevinski tehničar za nisku gradnju – 1
- građevinski tehničar – 4
- grafičarski tehničar – 1
- kožarski tehničar – 5
- obučarski tehničar – 5
- tehničar za cestovni promet – 2
- kuharski tehnolog – 2
- ekonomski tehničar – 5
- komercijalni tehničar – 1
- administrativni tehničar – 6
- tajnica – 2
- upravno – administrativni tehničar – 3
- likovni tehničar – 1
- likovni tehničar kiparstva – 1
- medicinska sestra – tehničar – 8
- farmaceutski tehničar – 1
- zubni tehničar – 2
- fizioterapeut – 2
- informator – 1
- pomoćni istraživač u arheologiji – 1
- suradnik prevoditelja za engleski jezik – 1
- suradnik prevoditelj za njemački jezik – 1
- maturant gimnazije – 69

VŠS zanimanja (VI-stupanj obrazovanja):

- ing. tekstilne tehnologije – 1
- obučarski ing. – 1
- ing. telekomunikacija – 2
- ekonomist – 10
- ekonomist poslovne informatike – 1
- ekonomist PTT prometa – 1
- pravnik – 2
- nastavnik predškolskog odgoja – 2
- nastavnik razredne nastave – 9
- radni terapeut – 1
- ing. zaštite na radu – 2

VSS zanimanja (VII-stupanj obrazovanja):

- dipl. ing. strojarstva – 2
- dipl. ing. građevine – 1
- dipl. grafički ing. – 2
- dipl. ing. za PTT promet – 1
- dipl. ekonomist – 6
- dipl. ekonomist-vanjska trgovina – 2
- dipl. ekonomist-financijsko-računovodstvo – 3
- dipl. ekonomist-marketing – 2
- dipl. ekonomist za organizaciju hotelski poduzeća – 1
- dipl. pravnik – 5
- prof. Hrvatskog jezika – 2
- prof. engleskog jezika – 2
- prof. glazbene kulture – 1
- dipl. povjesničar-profesor – 2
- dipl. novinar – 2
- akademski slikar – 1
- akademski grafičar – 2.

Kroz 2005. godinu sa evidencije je skinuto ukupno 847 osoba i to:

- a) po osnovu zaposlenja uz posredovanje Službe skinuto je 190 osoba,
- b) po osnovu zaposlenja bez posredovanja Službe skinuto je 227 osoba,
- c) po osnovu neredovitog javljanja i drugih razloga zbog kojih se gubi pravo na evidenciju skinuto je 430 osoba.

Na kraju 2005. godine u Podružnici Široki Brijeg evidentirano je ukupno 3449 nezaposlenih osoba od čega je:

- 1) NK – 634 osobe (18% u odnosu na ukupan broj) od toga 340 osoba ženskog spola ili 58%);
  - 2) PK – 91 osoba (3% u odnosu na ukupan broj) od toga 60 osoba ženskog spola ili (66%);
  - 3) KV – 1643 osobe (48% u odnosu na ukupan broj) od toga 1100 osoba ženskog spola ili 67%);
  - 4) SSS – 912 osoba (26% u odnosu na ukupan broj) od toga 332 osoba ženskog spola ili 36%);
  - 5) VKV – 4 osobe ---
  - 6) VŠS – 98 osoba (3% u odnosu na ukupan broj) od toga 68 osoba ženskog spola ili 69%);
  - 7) VSS – 67 osoba (2% u odnosu na ukupan broj) od toga 41 osoba ženskog spola ili 61%);
-

Na evidenciji za zapošljavanje ukupno ima 3449 osoba od čega je 1941 žena što je 56% u odnosu na ukupan broj prijavljenih.

Deficitarna zanimanja:

U Podružnici Široki Brijeg godinama se pojavljuju gotovo ista deficitarna zanimanja a to su: liječnik opće prakse, prof. likovnog odgoja, nastavnik likovnog odgoja, prof. matematike, prof. informatike, dipl. ing. elektrotehnike, dipl. veterinar, prof. njemačkog jezika, prof. glazbe, prof. gitare, prof. klavira i dipl. ing. arhitekture. Zdravstvenu zaštitu preko Službe za zapošljavanje koristi 2479 nezaposlenih osoba (72%).

II. 3. Gospodarstvo

II. 3.a. Stanje u gospodarstvu

Općina Široki Brijeg je administrativno i kulturno središte Zapadnohercegovačke županije.

U gospodarskom pogledu Široki Brijeg je trenutno jedna od razvijenijih općina na području Hercegovine, i među srednje razvijenim općinama unutar Bosne Hercegovine.

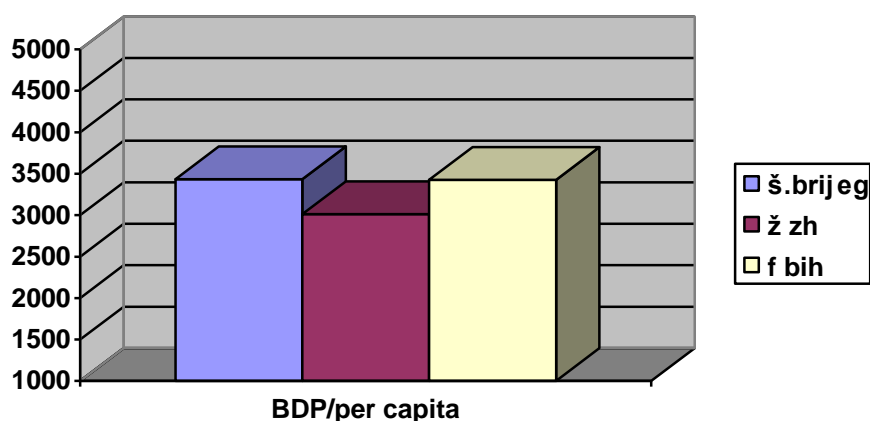
Od devedesetih godina prošlog stoljeća, a nakon demokratskih i svih drugih promjena na području Općine se ubrzano razvija privatno poduzetništvo. Uz veći broj trgovačkih tvrtki, značajniji poslovni subjekti i ujedno nositelji gospodarskog razvitka Općine su poduzeća iz oblasti metaloprerađivačke industrije, mesne industrije i građevinarstva, uz veliki broj obrtničkih i drugih samostalnih djelatnosti. Taj period ubrzanog razvitka poduzetništva obilježen je prije svega stihijskim rastom svih vidova trgovinskih djelatnosti i velikim padom proizvodnih djelatnosti, a prije svega i ponajviše poljoprivredne proizvodnje.

Kretanja u gospodarstvu prate Federalni statistički zavod, Gospodarska komora F BiH, Županijska gospodarska komora, kao i nadležna Služba za gospodarstvo općine Široki Brijeg. Dostupni podaci ovih institucija (u prilogu) su ujedno i izvori podataka za pisanje ove analize stanja gospodarstva.

Prema općim pokazateljima koji se temelje na podacima ovih institucija, gospodarski tijekovi Općine idu usporedo s tijekovima gospodarstva na području Županije, pa i šire. Oni se prije svega očituju u velikoj stopi nezaposlenosti (36,7%), nepovoljnom odnosu proizvodnih i neproizvodnih djelatnosti, lošem stanju neprivatiziranih poduzeća, odsustvo investicijskih aktivnosti, te nedostatak gospodarskih subjekata koji bi bili generatori razvitka (posebno izraženo u poljoprivredi).

Neki službeni statistički pokazatelji gospodarskog stanja:

	Široki Brijeg		Županija/%	F BiH /%
	Broj/iznos	%		
Zaposlenost	4975	16,7	16,2	15,9
Prosječna neto plaća u KM	457		415	483
Bruto domaći proizvod (GDP) per capita u KM	3433		3011	3425

* službeni podaci Federalnog zavoda za statistiku za 2003. godinu

Gornji pokazatelji imaju prvenstveno značenje za usporedbu glavnih ekonomskih parametara Općine sa stanjem u Županiji i F BiH, i oni se za Široki Brijeg kreću oko prosjeka ili su nešto povoljniji od prosječnih vrijednosti užeg ili šireg okruženja.

II. 3.a.1. Gospodarska društva

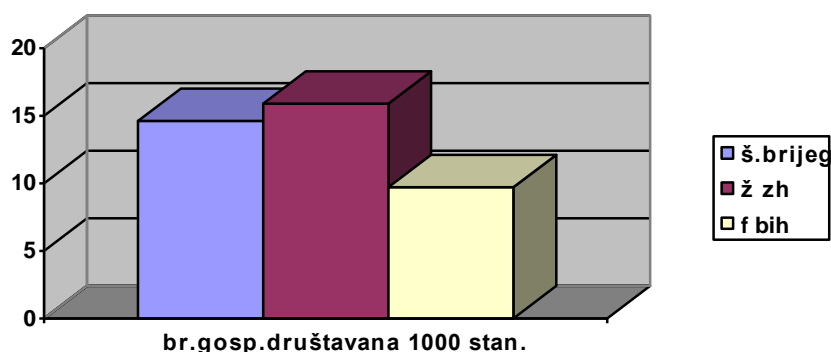
Podaci o broju registriranih društava na području Općine se razlikuju ovisno od izvora, ali se može pouzdano ustvrditi da ima oko 440 registriranih gospodarskih društava od kojih je 150 do najviše 200 sada aktivno. Nedvojbeno je da je u zadnje 3 godine zabilježen pad broja novoregistriranih gospodarskih društava, kao i povećanje broja onih koja nisu stalno aktivna.

Po djelatnostima najviše je gospodarskih društava iz oblasti trgovine na veliko i malo (50%), metaloprerađivačka industrija (15 %), građevinarstvo (10%), a po broju uposlenih značajne su još i mesna industrija i proizvodnja obuće.

	Broj gosp. društava	Broj gosp. Društava na 1000 stanovnika
Široki Brijeg	437	14,6
Županija	1292	15,9
F BiH	22578	9,7

* službeni podaci Federalnog zavoda za statistiku za 2003. godinu

Iz ovih podataka se vidi da je broj registriranih poduzeća (na 1000 stan.) znatno veći na području Općine u odnosu na prosjek F BiH, a nešto manji u odnosu na Županiju Zapadnohercegovačku koja je po tome na prvom mjestu među svih 10 županija.

Čak 95 % aktivnih poduzeća ima manje od 50 uposlenih, a samo njih 5 % ima više od 50 uposlenika. Prevladavaju dakle mala i srednja poduzeća. U strukturi poduzeća po djelatnostima izrazito je mali broj poslovnih subjekata u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, prehrambenoj industriji i turizmu. Stoga se u narednom periodu može očekivati veća orijentiranost gospodarskog razvitka u tom pravcu.

Daljnji razvitak industrijske i svake druge proizvodnje prije svega mora biti određen strogim prilagođavanjem proizvodnih postupaka ekološkim standardima, odnosno očuvanju okoliša.

II. 3.a.2. Samostalne djelatnosti (obrtništvo)

Broj registriranih samostalnih djelatnosti odnosno obrta se zadnjih godina ustalio na oko 450. Od tog broja najviše je samostalnih trgovačkih radnji (130) i samostalnih ugostiteljskih radnji (120), a među ostalim prednjače uslužne djelatnosti. Osim nositelja obrta, broj ostalih (zakonski) uposlenih je neznatan. I u oblasti samostalnog privređivanja je također u zadnje 3 godine zabilježen pad broja novoregistriranih poslovnih subjekata (550 - 2003. godine), a posebno u oblastima trgovine i ugostiteljstva. Može se očekivati da će uvođenje PDV-a kao jedinstvenog sustava naplate poreza dovesti do smanjenja broja obrta u, do sada najviše zastupljenim oblastima (trgovina i ugostiteljstvo), a s druge strane do povećanja broja registriranja ostalih obrta, prije svega u proizvodnim djelatnostima.

II. 3.a.3. Privatizacija

Općine nisu formalno-pravno direktno zadužene, za pripremu poduzeća za privatizaciju, niti za provedbu samog postupka privatizacije. Za to su najizravnije zadužene Županijska agencija za privatizaciju i Županijska vlada preko resornog Ministarstva gospodarstva.

Kako i unatoč tome postoji velik interes pojedinih općina za uspješnu privatizaciju bivših društvenih poduzeća, to su i nadležne Općinske službe svakako nastojale potpomoći i ubrzati taj proces za poduzeća sa svog područja. Na području općine Široki Brijeg su do sada, uglavnom uspješno, privatizirana prijeratna društvena poduzeća čija je temeljna djelatnost proizvodnja, (Feal, Metalac, Stiropor, Lišto), kao i HUP Borak, Obnova transport, te dijelovi nekih poduzeća kroz zajedničko ulaganje. Među neprivatiziranim poduzećima jedino je aktivno poduzeće Boksit d.o.o. za eksploataciju rude. To poduzeće je dijelom aktiviralo prijeratnu proizvodnju, a postoje realni izgledi i za povećanje proizvodnje (i broja uposlenih) kao i za uspješnu privatizaciju tog nekada vrlo bitnog poslovnog subjekta za gospodarstvo Širokog Brijega.

Ostala poduzeća uglavnom ne rade i nema velikog interesa za njihovu privatizaciju. Osim toga ta poduzeća su u najvećoj mjeri opterećena nizom problema prije svega financijskih, da bi bila interesantna potencijalnim ulagačima. Najveći broj tih poduzeća već duže vrijeme ne posluje, a njihova imovina i nekretnine propadaju. Za rješavanje radno-pravnog statusa osoba koje se vode kao zaposlenici u tim poduzećima treba osigurati ne mala novčana sredstva. S druge pak strane, do rješavanja tog statusa i tih obveza, ti ljudi ne mogu u mirovinu ili ne mogu riješiti svoj status kod drugih poslodavaca kod kojih eventualno trenutno rade.

Zbog svega ovoga nadležne Općinske službe kontinuirano prate i koliko mogu potiču rješavanje ovih pitanja.

Jedan od mogućih načina rješavanja statusa poduzeća u takvim slučajevima je i to da Općina i Županija iskoriste takve nekretnine za javne i zajedničke potrebe i sadržaje, a istodobno preuzmu obveze oko rješavanja statusa uposlenika – prije svega zaostalih davanja po osnovu radnog staža.

II. 3.b. Rudarstvo

Na području Općine Široki Brijeg postoje značajna nalazišta boksitne rude koja se ovdje eksploatira još od tridesetih godina prošlog stoljeća, a prema procjenama do sada je ukupno eksploatirano 5 do 5,5 milijuna tona izuzetno kvalitetnog boksita. Proizvodnja je u osamdesetim godinama bila prosječno oko 100 tisuća tona godišnje, a poduzeće je upošljavalo oko 250 radnika.

Danas je u poduzeću uposleno 46 djelatnika, a proizvodi se 20 do 25 tisuća tona godišnje s perspektivom daljnjeg povećanja proizvodnje i broja uposlenih. Uskoro se planira započeti eksploatacija u ispitanim ležištima Lakat i Ivanj Draga (cca 150 tisuća tona), a istražene su i rezerve rude za daljnjih 300 do 350 tisuća tona. Prema okvirnim podacima pretpostavlja se da je na području Općine još oko 60 % neistraženih nalazišta samo u plitkim horizontima. Sve to ukazuje na vrlo velik potencijal ove djelatnosti u budućnosti, pa bi stoga eksploatacija boksitne rude trebala biti uključena u strategiju razvitka općine kao perspektivna i profitabilna.

U općini imamo značajne kapacitete za preradu kamena koji sada uglavnom prerađuju uvozni kamen sa izuzetkom pojedinaca koji su počeli sa eksploatacijom u vlastitim kamenolomima koje su sami istraživali. Ovdje je jako veliki problem što u našoj općini nisu istražena ležišta A-G kamena, pa se i zbog tih razloga domaći kamen malo koristi. Značajno je ustvrditi da se u ovoj proizvodnoj djelatnosti može zaokružiti cjeloviti proces proizvodnje od sirovine do gotovog proizvoda gdje bi se mogao uposliti značajan broj radnika, a proizvodnja bi imala osigurano tržište.

II. 3.c. Industrija

U oblasti industrijske proizvodnje na području Općine značajnije su zastupljene mesna industrija i metaloprerađivačka industrija, a nešto manje proizvodnja obuće, proizvodnja građevinskih proizvoda i obrada kamena, proizvodnja izolacijskih materijala, grafičke djelatnosti i sl.

Službeni statistički podaci koje redovito objavljuje Federalni zavod za statistiku prate kretanje industrijske proizvodnje na razini Federacije i županija, tako da tih (službenih) podataka za Općinu nema. Ipak, temeljne značajke kretanja industrijske proizvodnje na području županije Zapadnohercegovačke bi u bitnim elementima trebale odražavati i kretanja industrijske proizvodnje za općinu Široki Brijeg.

Tako je u periodu 2004/2005 godine zabilježen neznatan rast indeksa ukupne industrijske proizvodnje (101,3). Pri tome proizvodnja metala i proizvodnja proizvoda od metala bilježe znatan rast (indeks 2005/2004 = 134,3 i 180,4), proizvodnja proizvoda od papira (indeks = 110,7), dok ostala područja industrijske proizvodnje bilježe znatan pad (npr. proizvodnja hrane i pića: indeks = 80,0, rudarstvo: indeks = 71,4).

Za daljnji rast industrijske proizvodnje su neophodna ulaganja u razvoj postojećih industrijskih kapaciteta u oblastima koje su trenutno zastupljene u općini i koje zapošljavaju veći broj radnika. To se prije svega odnosi na proizvodnju metala i proizvoda od metala. Te djelatnosti prema službenim statističkim podacima bilježe kontinuirani rast tijekom 2005. godine. Uspostava i izgradnja novih, odnosno proširenje postojećih poslovno-industrijskih zona nužan je preduvjet za rast proizvodnih djelatnosti, privlačenje domaćeg i stranog kapitala i otvaranje novih radnih mjesta. U tom cilju je potrebno na svaki način poticati i postojeće velike trgovačke tvrtke s ovih prostora da ulažu i u proizvodnju. U suprotnom će se nastaviti trend zaostajanja u ukupnom razvitku u odnosu na okruženje.

Kod uvođenja novih industrija i izgradnje novih industrijskih kapaciteta potrebno je voditi računa da isti ne naruše ekološki sustav na ovom području, što znači da se maksimalna pažnja mora posvetiti zaštiti okoliša.

II. 3.d. Poljoprivreda

II. 3.d.1. Glavna obilježja

Poljoprivredna proizvodnja na području općine Široki Brijeg je najvećim dijelom svedena na proizvodnju za vlastite potrebe na okućnicama i manjim dijelom na oranicama. Pri tome je proizvodnja poljoprivrednih proizvoda za tržište vrlo mala u odnosu na mogućnosti, a odnosi se prije svega na vinogradarsku proizvodnju, nešto malo u proizvodnji povrća i cvijeća, vrlo malo u stočarstvu i proizvodnji mlijeka.

To je rezultiralo velikim postotkom neobrađenog poljoprivrednog zemljišta – prema posljednjim statističkim podacima – čak 60 % obradivog poljoprivrednog zemljišta se ne obrađuje. Nepostojanje jasne državne strategije i orijentacije prema pokretanju i razvitku poljoprivredne proizvodnje je također vrlo važno obilježje sadašnjeg stanja u poljoprivredi.

II. 3.d.2. Usporedba s prijeratnim stanjem

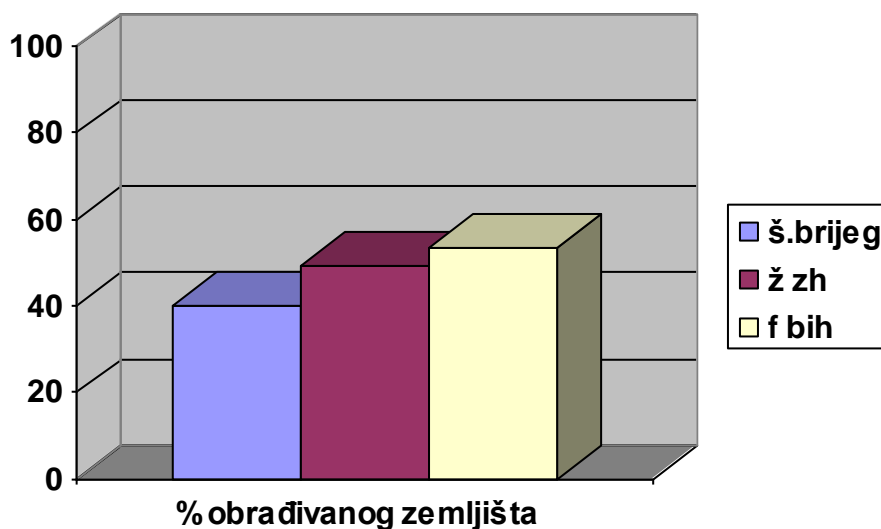
Za razliku od prije dvadesetak godina, sada u poljoprivrednoj proizvodnji nemamo temeljnu proizvodnu kulturu, proizvodnja koje bi bila značajna i moguća na većem području Općine. Dugi niz godina to je bio duhan. Zajedno s ratom se urušio i postojeći državni sustav, a time i tadašnji sustav organiziranja poljoprivredne proizvodnje. U cijelom razdoblju od tada do danas novi sustav nije uspostavljen. Pri tome je cijela zemlja, a posebno područje na kojem se nalazi naša Općina bilo izloženo nekontroliranom uvozu svega i svačega. Tako je većinu poljoprivrednih proizvoda postalo «isplativije» uvoziti nego proizvoditi. Rezultat toga je već spomenuto drastično smanjenje obrađivanih površina, smanjenje broja goveda čak i do pet puta, odnosno svekoliko smanjenje obujma poljoprivredne proizvodnje. Na koncu je zaživio osjećaj da je nemoguće baviti se poljoprivrednom proizvodnjom kao proizvodnom djelatnošću od koje se može živjeti ili pak nešto i zaraditi.

II. 3.d.3. Sadašnje stanje u poljoprivredi

Općina Široki Brijeg je po ukupnim pokazateljima gospodarski nešto jača od okolnih općina – prije svega u poduzetničkom sektoru, pa je time i orijentiranost radno-sposobnog stanovništva prema nepoljoprivrednim djelatnostima veća. Zato je i postotak neobrađivanog zemljišta najveći u našoj općini - 60 % (Posušje 59 %, Ljubuški 49 % i Grude 47%). Također je i broj stanovnika koji se bavi isključivo poljoprivredom relativno najmanji u Širokom Brijegu.

	Široki Brijeg	Ž ZH	F BiH
<i>Ukupno obradivo zemljište/ha</i>	3707	18547	414373
<i>Obrađivano zemljište / ha</i>	1492	9140	221831
<i>% neobrađenog zemljišta</i>	59,80	50,70	46,50
<i>Broj (vjerojatno) zaposlenih u poljoprivredi (4 ha = 1 zaposl.)</i>	373	2285	55458

* službeni podaci Federalnog zavoda za statistiku za 2003. godinu

Ipak, osnovne karakteristike i negativni trendovi u poljoprivrednoj proizvodnji su slični na području Županije. Kao potencijalna prednost za biljnu proizvodnju na području naše Općine svakako je postojanje relativno dobro očuvanog i funkcionalnog sustava za navodnjavanje.

S druge strane općina Široki Brijeg ima najveći postotak radno-aktivnog stanovništva (70%) i najveći broj nezaposlenih po službenim evidencijama u Županiji.

Tim više se nameće nužnost zapošljavanja značajnijeg broja radno sposobnog stanovništva u poljoprivredi.

Neki statistički pokazatelji brojnog stanja stoke na području općina Ž ZH:

	Široki Brijeg	Posušje	Grude	Ljubuški
<i>Broj goveda</i>	1650	3450	980	1350
<i>Broj ovaca</i>	2200	3000	2100	5055
<i>Perad</i>	26000	19000	24500	49100
<i>Broj košnica</i>	2500	510	730	3850

* podaci Federalnog zavoda za statistiku za 2003. godinu

II. 3.d.4. Glavni uzroci sadašnjeg stanja

S demokratskim promjenama prije 15-tak godina se pojavljuje i novi način privređivanja i poslovanja - tržišno gospodarstvo čije je glavno obilježje to da je u najvećoj mjeri definirano stanjem na tržištu. Stvaranje slobodnog (i još više nekontroliranog) tržišta je brzo dovelo do pojave velikih uvoznih tvrtki za uvoz svega i svačega. Posebno je eskalirao uvoz svih vrsta poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda (ponajviše iz razvijenih zemalja koje imaju veliku državnu novčanu potporu u svim sferama poljoprivredne proizvodnje. Ako tome dodamo i to da te države u pravilu dodatno stimuliraju i izvoz, sve što se dogodilo se zapravo i moralo dogoditi. Drugo je pitanje je li to trebalo ovako dugo trajati i zašto se ništa nije u tom smislu promijenilo ni nakon 15 godina.

Tek je u drugoj polovici 2004. godine usvojen Federalni zakon o novčanoj potpori u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji koji je zapravo prvi korak u zasigurno dugotrajnom procesu oporavka poljoprivredne proizvodnje, a time i gospodarstva u cijelosti.

II. 3.d.5. Mogućnosti u oblasti poljoprivrede

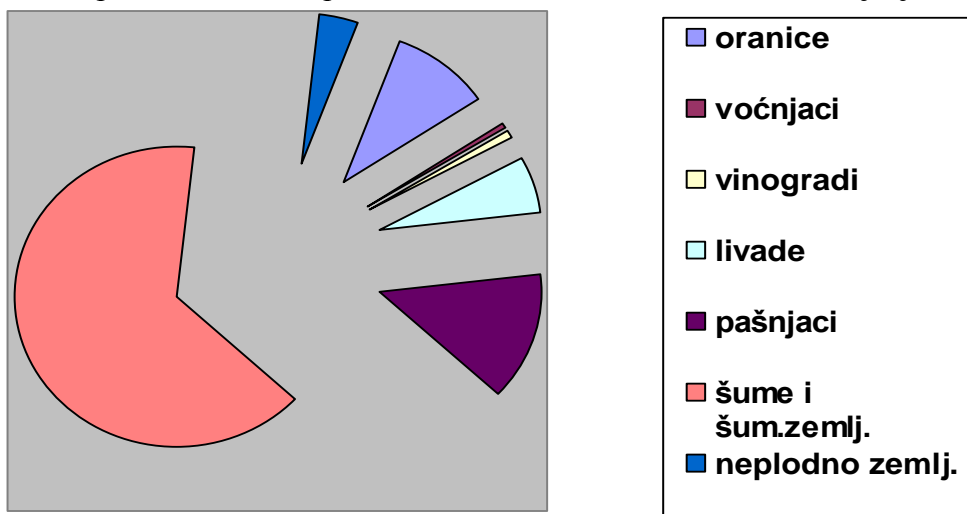
Postoje realne mogućnosti, a očita je i potreba za bitno povećanje poljoprivredne proizvodnje na području naše Općine. Te mogućnosti su prije svega u stočarstvu (mini farme goveda za proizvodnju mlijeka, zatim uzgoj ovaca i koza, te pčelarstvo odnosno proizvodnja meda).

Naselja oko Mostarskog Blata imaju mogućnosti višestruko povećati vinogradarsku proizvodnju, a ne treba zaboraviti ni mogućnosti u voćarstvu (proizvodnja trešanja, višanja).

U biljnoj proizvodnji svakako su još neiskorišteni veliki potencijali u proizvodnji povrća, pa i žitarica i krmiva čije bi povećanje proizvodnje nužno proisteklo iz razvitka mini-farmi u stočarstvu.

Komercijalne proizvodnje cvijeća i ukrasnog bilja u prijeratnom periodu nije ni bilo, ali se u toj oblasti već realiziraju prvi ozbiljniji poduzetnički projekti.

Sve navedeno valja promatrati kroz postojanje nezagađenog zemljišta i očuvanog okoliša što čini preduvjet za proizvodnju autentičnih i ekološki prihvatljivih poljoprivrednih proizvoda. Takvi proizvodi su na tržištu sve više traženi i cijenjeni.

klasifikaciona struktura zemljišta

Prvi preduvjet za pokretanje poljoprivredne proizvodnje na tržišnim osnovama je funkcionalni državni sustav i to u svim oblastima, a koji bi jasno i precizno definirao status robnih poljoprivrednih proizvođača. Usvojeni zakon o poticajima kao i propisi o PDV-u su tek prvi korak u stvaranju tih preduvjeta.

Moraju se uspostaviti ili moraju profunkcionirati stručne savjetodavne službe i stručne organizacije (agencije) bez čijeg nadzora i certificiranja nema poljoprivrednog proizvoda koje može na tržište. Nadalje, nužno je poticanje osnivanja udruga ili zadruga poljoprivrednih proizvođača po pojedinim vrstama proizvodnje koje bi osim otkupa i plasmana proizvoda većim dijelom preuzele stručni i organizacijski dio posla.

I prema stajalištu Europske unije (Priopćenje EU o razvitku zadrugarstva, veljača 2004. godine), posebnu pozornost u razvitku poljoprivrede i sela u postsocijalističkim zemljama treba posvetiti stvaranju zadruga na tradiciji europskog zadrugarstva s kraja 19. stoljeća. Ukratko, to znači da obiteljska gospodarstva i dalje proizvode vlastitim resursima, a dio svog proizvodno-tržišnog hendikepa prenose na zadrugu (veće količine proizvoda, zajednička promocija i nastup na tržištu, troškovi prijevoza, skladištenja, knjigovodstvo..).

Poljoprivrednim proizvođačima (na području Županije Zapadnohercegovačke) su prvi put tek u 2004. godini bili ponuđeni krediti komercijalne banke sa nešto povoljnijom kamatnom stopom. Predviđeno je da dio kamata financira Županija i to na kraju godine onim korisnicima kredita koji su uredno otplaćivali anuitete. Takvih kredita bi u skoroj budućnosti sigurno moralo biti za sve zainteresirane poljoprivredne proizvođače.

Znatno primjerenija sredstva za poljoprivrednike su sredstva po spomenutom Zakonu o novčanoj potpori primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Ostvarivanje ovih prava se realizira preko Županijskog zavoda za poljoprivredu. Dio programa u poljoprivredi moći će se financirati (i sada se dijelom financira) i iz fonda za nezaposlene – novčana sredstva kojima raspolaže Služba za zapošljavanje.

Ovdje treba naglasiti da bi i Regionalna razvojna agencija za Hercegovinu sa sjedištem u Mostaru trebala odigrati važnu ulogu u realizaciji projekata u poljoprivredi, a posebno kada Bosna i Hercegovina kao država stekne status kandidata za priključenje Europskoj Uniji.

Dakle, izgledno je da će se uskoro sve više i lakše dolaziti do sredstava za programe u poljoprivrednoj proizvodnji.

Zainteresiranost mladih ljudi za bavljenje poljoprivredom je zasad zanemariva i to je logična posljedica sadašnjeg stanja u toj oblasti. Kada se stekne dio gore navedenih pretpostavki i to će se promijeniti. Mladi ljudi moraju znati prepoznati i prihvatiti velike promjene u načinu poljoprivredne proizvodnje u odnosu na način koji je bio primjeren generacijama naših očeva i djedova. Moraju prepoznati da je robna (ili komercijalna) poljoprivredna proizvodnja poduzetništvo kao i svako drugo poduzetništvo. To je ključna stvar za promjenu stava mladih prema poljoprivrednoj proizvodnji. Bez ikakve dvojbe je činjenica da bi se jedan dio mladih ljudi upravo i želio baviti tom vrstom poduzetništva.

Uostalom, prije ili kasnije to će se i dogoditi zbog zakonitosti tržišnog gospodarstva. Stoga bi ovaj dokument već sada trebao predvidjeti potrebu za edukacijskim i obrazovnim programima u sferi malog i srednjeg poduzetništva općenito, a posebno u oblasti poljoprivrede.

Poljoprivredna proizvodnja u najvećoj mjeri koristi novu vrijednost koju daje ili može dati sama priroda. To je resurs koji jednostavno ne može i ne smije biti neiskorišten. Uostalom, dugoročno gledano – ako nema poljoprivredne proizvodnje nema ni sela niti življenja na nekom području.

Stoga je važnost ponovnog pokretanja poljoprivredne proizvodnje na našem području izuzetno velika. Zadatak svih struktura i razina vlasti je da se to dogodi čim prije kako bi u takvo poduzetništvo krenula i generacija koja je odgojena i odrasla u ambijentu raznovrsne poljoprivredne proizvodnje.

II. 3.e. Turizam

Turizam je grana gospodarstva koja bilježi stalni rast na globalnoj razini, pri čemu mnoge zemlje u tome prepoznaju mogućnost za jačanje cjelovitog gospodarstva. Područje cijele Hercegovine pa tako i Široki Brijeg imaju u tom pogledu velike i do sada vrlo malo iskorištene mogućnosti.

Suvremeni turizam se bazira na raznoraznim novim izazovima, ali i težnji ka zdravom načinu života, odnosno aktivnom odmoru. Traži se puno kretanja (rekreacije) u prirodnom i ekološki čistom okruženju, čist zrak, zdrava prehrana temeljena na ekološki prihvatljivom načinu proizvodnje hrane, i sve to smješteno u autohtonom ruralnom ambijentu. Upravo naše uže i šire područje ima takva obilježja.

Uz navedeno treba pridodati i nemali broj kulturno-povijesnih znamenitosti, arheoloških nalazišta i spomenika (prehistorijske gomile, ostaci antičkog grada Mokriskika, ruševine srednjovjekovnog grada u Borku, brojni stećci, najstarija do sada poznata crkvena građevina u ovom kraju - vjerojatno i u cijeloj BiH- podignuta u V ili VI stoljeću u Mokrom, utvrđeni grad koji car Konstantin spominje pod imenom Mokriskik) koji svjedoče o ranom naseljavanju ovog kraja i kontinuiranom življenju na ovim prostorima još od antičkih vremena.

Kad se uz to uzmu u obzir blizina atraktivne Jadranske obale, Međugorsko svetište, Park prirode Blidinje sa zimskim centrom, blizina Mostarskog aerodroma, još izglednijim se čini da razvitak turizma na području Općine nudi značajne mogućnosti.

Osnivanje obiteljskih gospodarstava s turističkom ponudom je najbolji način na koji se ovi turistički potencijali mogu aktivirati. To bi u budućnosti na području općine Široki Brijeg mogao biti vrlo važan segment gospodarskog razvitka.

II.4. Infrastruktura

II. 4.1. Prometna infrastruktura

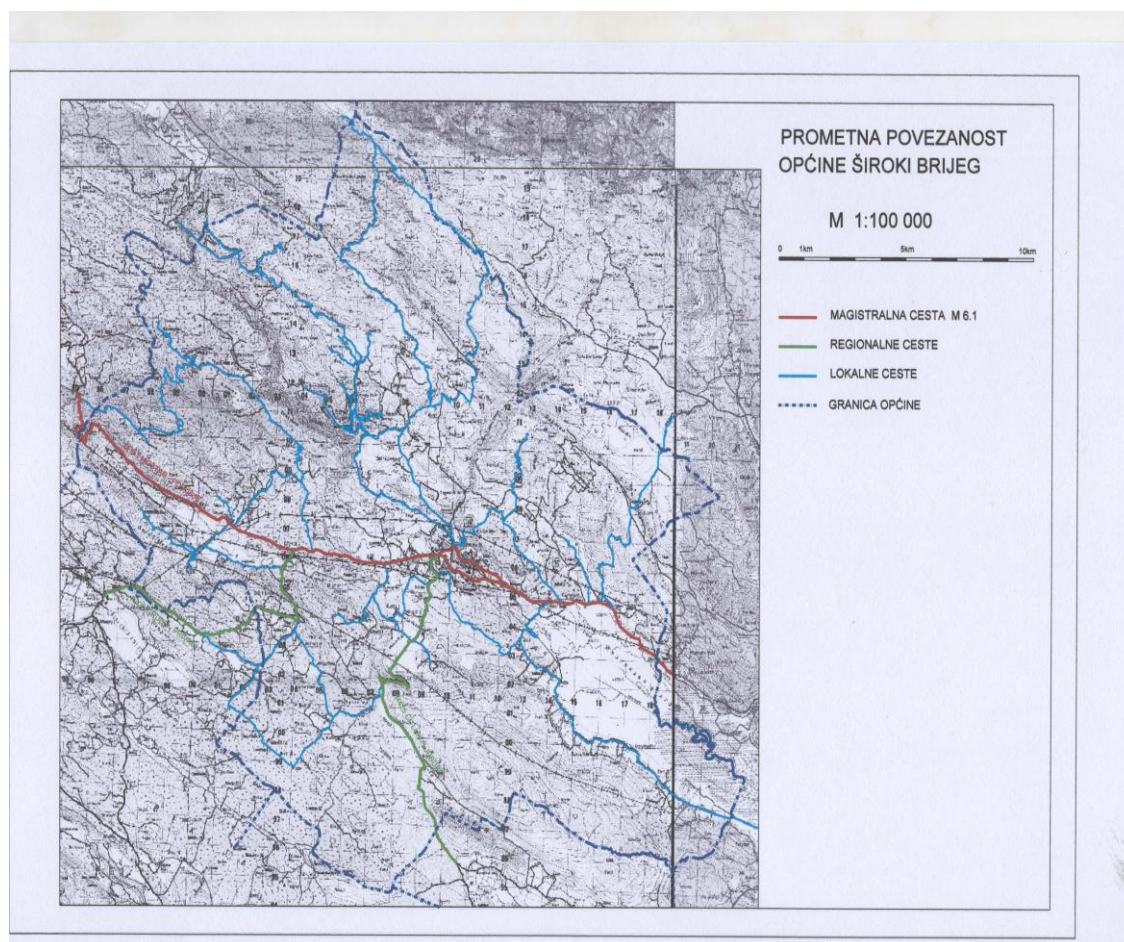
Općina Široki Brijeg je magistralnom cestom prometno povezana s regionalnim centrom Mostarom i susjednom općinom Posušjem, dok je regionalnim cestama povezana s Ljubuškim i Grudama. Tek u zadnjih godinu dana obnovljena je i dijelom rekonstruirana magistralna cesta, a regionalna cesta za Grude je na najkritičnijem dijelu proširena (dionica Privalj-Dužice). Regionalna cesta Š. Brijeg – Čitluk je u neprihvatljivo lošem stanju unatoč višestruko povećanom broju vozila (posebno autobusa s hodočanicima) koje prometuju tom cestom.

Podaci o dužini cesta po kategorijama i o broju putničkih vozila:

	Magistralne ceste/km	Regionalne ceste/km	Lokalne ceste/km	Ukupno registriranih putničkih vozila	Broj stanovnika na jedno reg. vozilo
<i>Široki Brijeg</i>	27	15	160	7055	4,2
<i>Grude</i>	18	31	176	3949	3,4
<i>Ljubuški</i>	37	42	156	5774	3,8
<i>Posušje</i>	25	60	191	3294	4,9
<i>Ž ZH</i>	107	148	683	20072	4,1
<i>F BiH</i>				374381	6,2

* službeni podaci Federalnog zavoda za statistiku za 2003. godinu

Tako je broj reg. vozila po 1 km regionalnih cesta u Š. Brijegu 2,5 puta veći nego što je prosjek Županije, a broj vozila na 1 km lokalnih cesta 1,7 puta je veći u Širokom Brijegu u odnosu na prosjek Županije.

Iako su prednji podaci «službena statistika» i vjerojatno se dijelom razlikuju od stvarnog stanja, oni ipak jasno govore o izrazitom nesrazmjeru u odnosu broja vozila i dužine lokalnih i regionalnih putova na području općine Široki Brijeg. Stoga je daljnja izgradnja prometne infrastrukture na području Općine jedan od prioriteta u narednom razdoblju. U tom cilju se planiraju graditi lokalne prometnice Trn-Oklaji, Trn-Dobrkovići, Trn-Mokro, Južna obilaznica, a cesta Knešpolje - Ljuti Dolac se treba i u preostalom dijelu rekonstruirati, te prevesti u status regionalne ceste.

II. 4.2. Vodoopskrba i kanalizacija

Glavnim gradskim vodovodom, čiji je vodozahvat na vrelu rijeke Lištice, vodom za piće se snabdijeva grad i veći dio prigradskih naselja. Po okolnim mjestima (selima) je izgrađeno ili se sada gradi više manjih autonomnih vodoopskrbnih sustava koji funkcioniraju u organizaciji sela ili mjesne zajednice. Ti sustavi putem vlastitih bušotina koriste podzemnu vodu.

Još 1990. godine je urađen Idejni projekt «Regionalni vodovod Široki Brijeg» koji je prostorno obuhvatio cijelo područje Općine i dio naselja uz Mostarsko Blato koja pripadaju Mostaru. Izdašnost izvora rijeke Lištice (ukupna minimalna = 2850 l/s) pokazuje da postoje dovoljne količine vode za planirani sustav vodoopskrbe. Međutim, nepremostivim problemom (barem zasad) se pokazala veličina investicije izgradnje tog cjelovitog sustava. To je i dovelo do traženja parcijalnih rješenja po udaljenim naseljima, s tim da je u svakom pojedinom slučaju zadržana mogućnost budućeg «uklapanja» u regionalni vodovodni sustav. U ovoj godini bi se trebali završiti radovi na jednom od glavnih tranzitno-distribucijskih cjevovoda prema Trnu. Izvedena je sanacija i rekonstrukcija izvorišta, kao i zaštita u prvoj vodozaštitnoj zoni.

U narednom periodu se kao prioriteti u pogledu vodoopskrbe mogu izdvojiti sljedeći zahvati:

- nastavak izgradnje glavnog cjevovoda prema Kočerinu,
- izgradnja glavnog cjevovoda prema Buhovu,
- nastavak izgradnje glavnog cjevovoda prema Knešpolju i naseljima oko Mostarskog Blata,
- izgradnja druge komore glavnog vodospremnika ($V = 2000 \text{ m}^3$).

Kanalizacijski sustav

Od svih infrastrukturnih sustava najmanje je izgrađen kanalizacijski sustav. Još prije rata je izgrađen i opremljen prečištač otpadnih voda sa glavnim kolektorom, ali nije stavljen u funkciju. Postavljene instalacije i oprema su devastirani, a ponovno opremanje i stavljanje objekta u funkciju iziskuje veća novčana sredstva (više od 1,5 mil. KM). U međuvremenu je glavnom gradskom ulicom postavljen glavni kanalizacijski odvod (Pecara-Most). U tijeku su pripreme i odabir projektanta za

izradu idejnog rješenja projekta kanalizacijske mreže Desna obala i izvedbenog projekta za glavni kolektor Desne obale. Ulaganja u izgradnju kanalizacijskog sustava će u bliskoj budućnosti zasigurno biti među prioritetima u izgradnji komunalne infrastrukture općine Široki Brijeg.

II. 4.3. Komunikacijska infrastruktura

Sadašnja pokrivenost područja općine Široki Brijeg telekomunikacijskom infrastrukturom i TK uslugama je 90 %, što je u odnosu na prijeratno stanje bitan napredak. Broj telefonskih priključaka početkom 2006. godine je 8167. Uz planiranu izgradnju nove ASM centrale za potrebe proširenja poslovno-industrijske na Trnu, daljnju izgradnju podzemnih lokalnih mreža i popravak i održavanje postojećih mreža, komunikacijska infrastruktura će zasigurno i u narednom razdoblju moći zadovoljiti potrebe korisnika.

II. 4.4. Elektroenergetska situacija

Na području općine Široki Brijeg je ukupno 10503 registrirana potrošača električne energije od čega su kućanstva 9451, ostalih potrošača (pravne osobe) 998 i javna rasvjeta 54. Ukupan broj trafostanica je 215 od čega su 183 u vlasništvu JP «EP HZ HB». Pokrivenost Općine elektroenergetskom mrežom je dobra, dok određeni problemi postoje u pouzdanosti napajanja i u gubicima prijenosa. U planu je izgradnja nove rasklopnice kod Feala za potrebe proširenja poslovno-industrijske zone na Trnu, kao i zamjena i rekonstrukcija više postrojenja i vodova, a sve u cilju stabilnije i kvalitetne opskrbe električnom energijom kućanstava i gospodarstva.

II. 4.5. Gospodarenje komunalnim otpadom

Centralnim zbrinjavanjem i prikupljanjem kućnog otpada obuhvaćeno je oko 3/4 područja i stanovništva Općine. Prikupljanje i odvoz vrši se s urbanog područja gdje su obuhvaćena naselja Oklaji, Trn, Zavoznik, središte Grada, Pecara, te s područja mjesnih zajednica i to: Kočerin (dio), Privalj, Dužice, Mokro, Turčinovići, Dobrič, Ciglana (dio), Knešpolje, Uzarići i Dobrkovići (dio). Za prikupljanje, odvoz i deponiranje kućnog otpada zaduženo je Javno komunalno poduzeće «Čistoća», koje dnevno prikupi, odveze i deponira oko 60 m³ ili godišnje oko 18 120 m³. Prikupljeni otpad se odlaže na deponiju «Izbično», koja je udaljena cca 12 km od središta grada Široki Brijeg. Ova deponija se već koristi 5 godina, a u nju je do sada deponirano oko 90.000 m³. Sama deponija se nalazi u slivnom području vrela «Borak» i vrela «Lištica». Kapaciteti deponije su vrlo mali, te se u istu prema procjeni može deponirati još oko 10 000 m³ otpada, što bi zadovoljilo potrebe općine za narednih oko 6-7 mjeseci.

Zbog sve veće produkcije različitog otpada i njegovog nekontroliranog odlaganja, poduzimane su različite mjere kao što je periodično organiziran odvoz glomaznog otpada (auto-olupine, staro željezo, bijela tehnika, drveni otpad - namještaj, akumulatori i sl), organizirano je zbrinjavanje opasnog otpada, a sve u cilju zaštite okoliša i smanjenja otpada za konačno deponiranje, tako da je Služba za prostorno uređenje i zaštitu okoliša općine Široki Brijeg, u suradnji s Ministarstvom za prostorno uređenje, resursa i zaštite okoliša ŽZH, te sa JPK «Čistoća» i ekološkim udrugama poduzela određene aktivnosti kroz implementirani projekt «Selektivno prikupljanje otpada i gradnja kapaciteta u općini Široki Brijeg», na način da su izgrađeni takozvani zeleni otoci s mogućnošću razvrstavanja otpada. Da bi ovaj projekt u cijelosti zaživio potrebno je izgraditi reciklažni centar, a isti nije izgrađen zbog neiznalaženja prostora, a koji u pravilu mora biti neposredno uz samu deponiju.

Prema projektu zaštite izvorišta voda vrela «Borak» i «Lištica» kojeg je uradilo poduzeće «Integra», Mostar siječnja 2005. godine, urađena je analiza kakvoće podzemnih voda, koja je pokazala da su fizikalno-kemijski parametri manji od dopuštenih prema važećim Pravilnicima. Također je analiza pokazala da je bakteriološko zagađenje veće što je izdašnost izvorišta veća, a što je očekivano zbog brze komunikacije s površinskim vodama, poglavito s površinskim vodama na kojima su evidentirana žarišta zagađenja (deponija otpada «Izbično», deponija otpada u Ivanj Dragi, deponija otpada Rakitno, kao i otpadne vode sa područja Rakitno i sl). Iz naprijed navedenog je vidljivo da je sadašnja deponija u Izbičnu izvorište zagađenja za naša vrela u Borku, te ju je kao takvu potrebno sanirati i to uz prethodno urađenu stručnu projektnu dokumentaciju za sanaciju.

Također smatramo da je nužno aktivirati sanitarnu deponiju «Trišnjetine» koja je određena GUP-om, uz koju bi bilo nužno uraditi i reciklažni centar do iznalaženja suvremenijih i trajnijih rješenja gospodarenja otpadom na području cijele Županije Zapadnohercegovačke.

II.5. Obrazovanje

II. 5.1. Obrazovanje u ranijem periodu

II. 5.1.1. Predškolsko obrazovanje

Predškolska ustanova Dječji vrtić «Pčelica» otvoren je 1973. godine u namjenski napravljenom i opremljenom objektu na Zorićevini gdje se i danas koristi jedan dio smještajnih kapaciteta. Kapacitet tog objekta je bio 70- 90 djece, a financirano je sredstvima tadašnjeg SIZ-a, socijalne i dječje zaštite jednim dijelom i participacijom roditelja drugim dijelom.

II. 5.1.2. Osnovno obrazovanje

Prvo organizirano opismenjivanje stanovništva u ovim krajevima počinje dolaskom franjevacu na Čerigaj 1844. godine. Uz župni ured na Čerigaju osnovali su i školu. Godine 1848. župni ured i škola preselili su se s Čerigaja na Široki Brijeg. Škola na Širokom Brijegu od 1879. – 1884. imala je četiri razreda, a od 1884.- 1888. šest razreda, a zvala se gimnazija.

Početakom 20. st. otvaraju se škole po okolnim mjestima: 1901. u Rasnu, 1903. u Kočerinu itd.

U periodu od 1960. do 1980. povećava se intenzitet izgradnje školskog prostora. U proteklom periodu bilo je više reorganizacija osnovnog školstva u općini Široki Brijeg (integracija i reintegracija), a posljednja je bila 1999. kada je tadašnja osnovna škola August Šenoa podijeljena na četiri osnovne škole u kojem obliku danas postoje.

II. 5.1.3. Srednjoškolsko obrazovanje

Franjevačka gimnazija na Širokom Brijegu dobila je pravo javnosti 1918. godine. Franjevcima je bilo stalo da Gimnazija dobije pravo javnosti kako bi učenici mogli prelaziti u odgovarajuće razrede državnih gimnazija i nastaviti školovanje na visokim školama, da se mogu školovati i oni učenici koji ne žele nastaviti bogosloviju.

Sadašnjoj zgradi gimnazije kamen temeljac je postavljen 1924. Nastava u Franjevačkoj klasičnoj gimnaziji na Širokom Brijegu izvodila se redovito do studenog 1944. godine.

7.veljače 1945.godine partizani su poubijali sve profesore gimnazije, a gimnaziju spalili i uništili. Iza drugog svjetskog rata zgrada gimnazije je obnovljena.

1946. osniva se Niža gimnazija u Širokom Brijegu.

Školske 1955./56. otvara se viša gimnazija s nazivom Državna realna gimnazija.

Škola s praktičnom nastavom se osniva 1970.

Gimnazija i škola s praktičnom obukom se 1974. se ujedinjuju u Srednjoškolski centar i 1980. se uvodi usmjereno obrazovanje. 1981. se osnivaju OOUR-i Strojarsko-elektro prometne struke (MESS) i Građevinsko- ekonomsko-prevoditeljske struke (GEPTS). Školske 1991./92. ponovno počinje sa radom gimnazija koja dobiva ime «Fra Dominik Mandić» kao i Srednja strukovna škola.

II. 5.2. Sadašnje i usporedno stanje

II. 5.2.1. Predškolsko obrazovanje

Zahvaljujući sredstvima slovenske vlade na Puringaju je 1989. izgrađen još jedan suvremeni objekt za Dječji vrtić, tako da su danas smještajni kapaciteti oko 200 djece. Dječji vrtić djeluje kao jedinstvena ustanova «Pčelica 1» i «Pčelica 2».

U školskoj 2005./06. godini u vrtić je smješteno 143 djece, a ustanova ima 25 djelatnika. Financiranje je manji dio iz Općinskog proračuna, a veći dio od participacije roditelja.

II. 5.2.2. Osnovno obrazovanje

Od 1999. godine u Širokom Brijegu djeluju četiri osnovne škole:

- Osnovna škola Široki Brijeg,
- Osnovna škola Široki Brijeg,
- Osnovna škola Kočerini
- Osnovna škola Biograci.

One su nastale dezintegracijom osnovne škole «August Šenoa» Široki Brijeg. Od početka Domovinskog rata pa do danas imamo povećanje broja učenika. Tako je školske 1990./91. osnovna škola «August Šenoa» imala 3486 učenika (1745 muških i 1741 ženskih).

Prvoj osnovnoj školi Široki Brijeg danas pripadaju sljedeće područne škole:

Tablica br. 1.

CENTRALNA I PODRUČNE ŠKOLE	RAZREDI	BROJ ODJELJENJA	BROJ UČENIKA		
			MUŠKI H	ŽENSKIH	UKUPNO
<i>Centralna škola</i>	V. – VIII.	25	353	386	739
<i>Mala škola kod Silosa</i>	I. – IV.	12	151	167	318
<i>Turčinovići</i>	I. – IV.	4	25	17	42
<i>Buhovo</i>	I. – IV.	2	12	16	28
<i>Rasno</i>	I. – IV.	2	15	9	24
<i>Trn</i>	I. – IV.	8	107	82	189
<i>Mokro</i>	I. – IV.	4	41	47	88
<i>Dužice</i>	I. – IV.	2	14	16	30
<i>Čerigaj</i>	I. – IV.	2	9	5	14
UKUPNO		61	727	745	1472
<i>Specijalno odjeljenje</i>		1	7	5	12

U školskoj 2005./06. godini u I. Osnovnoj školi Široki Brijeg uposljeno je 106 djelatnika
(80 u nastavi i 26 kao pomoćno-tehničko osoblje).

Drugoj osnovnoj školi Široki Brijeg pripadaju sljedeće područne škole:

Tablica br. 2.

CENTRALNA I PODRUČNE ŠKOLE	RAZREDI	BROJ ODJELJENJA	BROJ UČENIKA		
			MUŠKIH	ŽENSKI H	UKUPNO
<i>Centralna škola</i>	V. – VIII.	20	297	253	550
<i>Mala škola kod Silosa</i>	I. – IV.	12	166	146	312
<i>Uzarići</i>	I. – IV.	4	33	39	72
<i>Knešpolje</i>	I. – IV.	4	47	35	82
<i>Provo</i>	I. – IV.	3	16	23	39
<i>Dobrkovići</i>	I. – IV.	3	12	16	28
<i>Izbično</i>	I. – IV.	2	10	10	20
<i>Donja Britvica</i>	I. – IV.	2	5	7	12
<i>Donji Crnač</i>	I. – IV.	2	17	14	31
<i>Gornji Crnač</i>	I. – IV.	1	4	7	11
UKUPNO		53	607	550	1157

U školskoj 2005./06. godini u II. Osnovnoj školi uposleno je 88 djelatnika (61 u nastavi i 25 kao pomoćno-tehničko osoblje).

Osnovnoj školi Kočerin pripadaju sljedeće područne škole:

Tablica br. 3.

CENTRALNA I PODRUČNE ŠKOLE	RAZREDI	BROJ ODJELJENJA	BROJ UČENIKA		
			MUŠKIH	ŽENSKIH	UKUPNO
<i>Centralna škola</i>	I. – VIII.	16	181	194	375
<i>Rujan</i>	I. – IV.	1	2	1	3
<i>Podvranić</i>	I. – IV.	1	4	2	6
<i>Crne Lokve</i>	I. – IV.	1	1	2	3
<i>Ljubotići</i>	I. – IV.	4	27	22	49
<i>Privalj</i>	I. – IV.	4	24	21	45
UKUPNO		27	239	242	481

U školskoj 2005./06. godini u Osnovnoj školi Kočerin uposleno je 52 djelatnika (37 u nastavi i 15 kao pomoćno-tehničko osoblje).

Osnovnoj školi Biograci pripadaju sljedeće područne škole:

Tablica br. 4.

CENTRALNA I PODRUČNE ŠKOLE	RAZREDI	BROJ ODJELJENJA	BROJ UČENIKA		
			MUŠKIH	ŽENSKIH	UKUPNO
<i>Centralna škola</i>	I. – VIII.	12	116	131	247
<i>Ljuti Dolac</i>	I. – IV.	4	47	56	103
<i>Jare</i>	I. – IV.	4	37	21	58
UKUPNO		20	213	195	408

U Osnovnoj školi Biograci u školskoj 2005./06. godini uposleno je 45 djelatnika (32 u nastavi i 13 kao pomoćno- tehničko osoblje).

U sve četiri osnovne škole u školskoj 2005./06. godini ukupno ima 3530 učenika od čega 1770 muških i 1760 ženskih.

II. 5.2.3. Srednjoškolsko obrazovanje

Uspoređujući stanje od prije petnaest godina sa sadašnjim imamo znatno povećanje broja srednjoškolaca. Tako je školske 1990./91. u OOUR-u EKS (sadašnja gimnazija) bilo ukupno 564 učenika (109 muških i 455 ženskih), a u OOUR-u MESS 589 učenika (499 muških i 90 ženskih), što je ukupno u srednjoj školi 1153 učenika.

Školske 2005./06. godine Gimnazija fra Dominika Mandića ima:

Tablica br. 5.

	RAZREDI	BROJ ODJELJENJA	BROJ UČENIKA		
			MUŠKIH	ŽENSKIH	UKUPNO
OPĆA GIMNAZIJA	I. – IV.	20	260	361	621
PRIRODOSLOVNO- -MATEMATIČKA	I.	1	10	7	17
U K U P N O:		21	270	368	638

U gimnaziji u školskoj 2005./06. godini uposleno je 48 djelatnika (39 u nastavi i 9 kao pomoćno- tehničko osoblje).

U srednjoj strukovnoj školi u školskoj 2005./06. u dvadeset pet odjela upisano je 773 učenika (461 muških i 312 ženskih).

U strukovnoj školi ove godine se izučavaju sljedeća zanimanja:

- Ekonomist	8 odjela
- Prodavač	4 odjela
- Prometni tehničar	3 odjela
- Strojarski tehničar	2 odjela
- Elektrotehničar	2 odjela
- Autolimar	2 odjela
- Automehaničar	1 odjel
- Elektroinstalater	1 odjel
- Autoelektričar	1 odjel
- Električar	1 odjel

U Srednjoj strukovnoj školi uposlen je 51 djelatnik (38 u nastavi i 13 kao pomoćno- tehničko osoblje).

U školskoj 2005./06. godini ukupno u srednjoj školi ima 1411 učenika od čega 731 muških i 680 ženskih.

II. 5.3. Stanje objekata

Stanje objekata Dječjeg vrtića je zadovoljavajuće.

Većina školskih objekata je u posljednjih 10- 15 godina obnovljena. Centralna osnovna škola u Klancu je zajednički objekt I. i II. Osnovne škole i nastava se izvodi u dvije smjene.

Mala škola kod Silosa je također zajednički objekt I. i II. Osnovne škole i zbog nedostatka prostora nastava se izvodi u tri smjene.

Područne škole u Gornjem Crnču, Rujnu, Podvraniću nisu obnavljane i objekti su u dotrajalom stanju.

Gimnazija i Srednja strukovna škola smještene su u zgradi Gimnazije i nastava se izvodi u dvije smjene.

II. 5.4. Zaključak

Stanje objekata Dječjeg vrtića je dosta dobro kao i kadrovska struktura uposlenih.

Kada bi se participacija roditelja u financiranju vrtića smanjila tada bi predškolski odgoj bio dostupniji široj populaciji djece.

Da bi se podigla kvaliteta obrazovanja u osnovnoj školi, potrebno je u što skorije vrijeme izgraditi na Lijevoj obali jednu četverorazrednu, kao i jednu osmogodišnju školu kako bi se rasteretili postojeći objekti u Klancu i Maloj školi kod Silosa.

Za podizanje kvalitete znanja u gimnaziji potrebno je izmjestiti Srednju strukovnu školu na neku drugu lokaciju, a zgradu Gimnazije opremiti suvremenim učilima.

Kako se već dulje vrijeme u Srednjoj strukovnoj školi izučavaju ista zanimanja, potrebno je iznaći mogućnosti za uvođenje zanimanja medicinske, turističko- ugostiteljske, poljoprivredne i građevinske struke.

II.6. Zdravstvo i socijalna zaštita

II. 6.1. Zdravstvena zaštita u prošlosti

Zdravstvena ustanova na Širokom Brijegu u svojoj povijesti može se podijeliti na dva razdoblja, i to od 1925.- 1971. kada nosi naziv Zdravstvena stanica i razdoblje od 1972. kada Zdravstvena stanica prestaje s radom, a njezino osoblje nastavlja djelatnost u Domu zdravlja.

Nakon izgradnje Doma zdravlja i njegove opremljenosti, Dom zdravlja počinje s radom 1972. godine.

Te godine se u Domu zdravlja osnivaju jedna za drugom sljedeće zdravstvene službe: opće medicine, hitne medicinske pomoći, za zdravstvenu zaštitu djece i omladine, za zaštitu žena, trudnica i roditelja, za zdravstvenu zaštitu radnika i za laboratorijsku dijagnostiku. Prihvatilište s rodilištem je otvoreno 1972. i radi do 1982. godine kada je i zatvoreno.

II. 6.2. Sadašnje stanje

U Domu zdravlja Široki Brijeg uposleno je 112 djelatnika:

- doktora medicine- specijalista	8
- doktora medicine- na specijalizaciji	2
- doktora opće medicine	6
- doktora medicine- stažista	2
- doktora stomatologije- specijalista	1
- doktora stomatologije	7
- visoka zdravstvena škola	3
- viših medicinskih tehničara	6
- srednjih medicinskih tehničara	48
- farmaceut	1
- psiholog	1
- administrativno tehničkih djelatnika	27

Pored ovog u Dom zdravlja dolazi sedam doktora specijalista 1- 2 puta tjedno što omogućuje kvalitetniji tretman korisnicima usluga. Radno vrijeme u Domu zdravlja Široki Brijeg usklađeno je s potrebama svih kategorija korisnika zdravstvenih usluga. Sve organizacijske jedinice i službe rade po sustavu petodnevno tjedna s radnim vremenom od 7- 15 sati. Hitna medicinska pomoć radi od 0- 24 sata. Na području općine Široki Brijeg cjelokupno stanovništvo ima pravo na zdravstvenu zaštitu.

Najčešća oboljenja stanovnika Širokobriješke općine su:

- akutne infekcije gornjih dišnih putova,
- bolesti srca i povišen krvni tlak,
- maligna oboljenja.

II. 6.2.1. Stanje kapaciteta i objekata

Dom zdravlja Široki Brijeg posluje i radi kao javna ustanova organizirana u skladu sa Zakonom o zdravstvenoj zaštiti.

Dom zdravlja je organiziran kroz svoje službe:

- Služba za opću medicinu sa kućnim liječenjem,
- Službu za zdravstvenu zaštitu predškolske djece,
- Službu za zdravstvenu zaštitu školske djece i mladih,
- Cjepni centar,
- Službu za zdravstvenu zaštitu žena,
- Službu za zdravstvenu zaštitu radnika,
- Službu za higijensko epidemiološku zaštitu,
- Hitnu medicinsku pomoć,
- Službu za laboratorijsku dijagnostiku,
- RTG kabinet,
- ATD služba,
- Služba za stomatološku djelatnost,
- Specijalističko- konzultativno zdravstvenu zaštitu,
- Centar za mentalno zdravlje,
- Ambulante obiteljske medicine.

Pružanje zdravstvenih usluga najvećim djelom se obavlja u zgradi Doma zdravlja Široki Brijeg, u ambulantama obiteljske medicine i putem kućnog liječenja. Ambulante obiteljske medicine nalaze se u Uzarićima i Kočerinu, a planirano je njeno otvaranje i u Izbičnu.

II. 6.2.2. Socijalna zaštita

Na području općine Široki Brijeg, sve je više osoba kojima je potrebna socijalna pomoć. Njihovi zahtjevi i molbe često zbog nedostataka sredstava ostaju neriješeni.

Korisnika stalne socijalne pomoći u općini Široki Brijeg je 327. Sredstva se izdvajaju preko Ministarstva skrbi i socijalne zaštite županije Zapadnohercegovačke, a distribucija se vrši preko Centra za socijalni rad.

U Centru za socijalni rad Široki Brijeg uposleno je 7 djelatnika. U domovima za smještaj osoba sa posebnim potrebama sa područja općine Široki Brijeg smješteno je jedanaest osoba, a u staračke domove četiri osobe.

Uz pomoć udruge Međunarodno kumstvo Herceg- Bosne, Mir i Dobro i zaklade Don Niocci, sredstvima Lombardijske vlade je na lokaciji Puringaj izgrađen i opremljen Dom za djecu s posebnim potrebama «MARIJA NAŠA NADA». Dom je počeo s radom 5. rujna 2004. godine. Dom pruža usluge za djecu s posebnim potrebama, umjerene i teške retardacije, iz cijele županije, a trenutno je na dnevnom smještaju 29 djece, a na ambulantom liječenju 14 djece.

Dom ima 16 uposlenih i 6 vanjskih suradnika.

II. 6.3. Zaključak

Zdravstvena i socijalna zaštita na području općine Široki Brijeg je na zadovoljavajućem nivou.

Glavni nedostaci u Domu zdravlja su nepostojanje mrtvačnice pri Domu zdravlja kao i loša prometna povezanost Hitne pomoći sa glavnom prometnicom.

U sferi socijalne zaštite u općini Široki Brijeg kao i cijeloj županiji, glavni nedostaci su manjak sredstava za socijalno ugrožene, kao i nepostojanje ustanova za cjelodnevni smještaj, kako osoba s posebnim potrebama, tako i starijih i iznemoglih osoba.

II.7. Kultura, sport i turizam

Široki Brijeg je gospodarsko, kulturno, prosvjetno, vjersko i administrativno središte obogaćeno prirodnim ljepotama Zapadno-hercegovačke županije. Nalazi se na magistralnom putnom pravcu Mostar – Split, a od Mostara je udaljen tek dvadesetak kilometara. Široki Brijeg je znatno cestovno čvorište u kojem se križa nekoliko značajnih cestovnih putnih pravaca. Ostaci mnogobrojnih gomila i gradina sasvim jasno i nedvosmisleno pokazuju kako je područje Širokog Brijega bilo naseljeno još u prapovijesno doba. U Širokom Brijegu se redovno odvijaju kulturni događaji: književne večeri, kazališne predstave, koncerti, slikarske kolonije, izložbe i dr.

II. 7.1. Kultura

Počeci kulturnoga rada vezani su za franjevce. Oni su u Širokom Brijegu osnovali muzej s arheološkom, numizmatičkom, etnografskom, geološko-biološkom i drugim zbirkama. Također su utemeljili puhački i tamburaški orkestar, te više samostalnih knjižnica od kojih je svakako najveća bila ona u širokobriješkoj gimnaziji.. Na taj su način osobnim primjerom pučanstvu pokazivali ispravan odnos spram budućnosti, ali i očuvanju vlastite baštine općenito. Međutim, taj i takav rad širokobrijeških franjevaca naprasno je prekinut zločinima koje su počinili partizani početkom veljače 1945. Uz neviđen zločin kada su početkom veljače 1945. ubili trideset nedužnih franjevaca partizanski su "osloboditelji" spalili i kompletan arhiv, matične knjige te franjevačku knjižnicu.

Široki Brijeg se dugi niz godina u tišini i jugo-komunističkoj izopćenosti skromno oporavljao od velike tragedije koja ga je zadesila da bi danas dobrim dijelom uspio povratiti dio svoga nekadašnjega sjaja. Danas na području širokobriješkog kraja djeluje Likovna akademija, Franjevačka galerija sa bogatom riznicom, nekoliko kulturno-umjetničkih društava, Amatersko kazalište "Didak", Srednja glazbena škola, "Matica hrvatska", "HKD Napredak" te mnoga društva, udruge, klape itd.

Književne večeri, kazališne predstave, koncerti, slikarska kolonija, i izložbe, samo su neki od kulturnih događaja koji se redovito odvijaju u Širokom Brijegu. Većina ovih manifestacija odvija se u sklopu projekta "Briješka zvona" koji je utemeljen 1999., a čiji je utemeljitelj i generalni pokrovitelj Općinsko poglavarstvo Širokog Brijega.

Hrvatski film i video je jedna od manifestacija koja se već šestu godinu za redom održava u Širokom Brijegu a na koju su Širokobriježani iznimno ponosni. Organizatori ove filmske manifestacije su širokobriješki "Kino i video klub Amater" te Hrvatski filmski savez. Od 1999.godine održava se i Večer folklor, smotra izvornog narodnog stvaralaštva i čuvara glazbene baštine. Stoljetna uloga širokobriješkog samostana i neprežaljeni žal za kulturnim blagom uništenim koncem II. svjetskog rata, prožeti ljubavlju prema umjetnosti i svijesti o njezinoj ulozi u životu ljudi općenito, te težnjom da se Širokom Brijegu povrati dio negdašnje uloge rezultirali su koncem 1979. otvaranjem samostanske riznice. U riznici su bile smještene slike starih majstora, umjetnički oblikovano crkveno posuđe i uporabni predmeti, stare knjige i liturgijsko ruho, a postav je uredio dr. Đuro Basler.

U netom dovršenoj zgradi u neposrednoj blizini samostana 25. srpnja 1990. otvoren je stalni postav Franjevačke galerije Široki Brijeg. Stalni postav galerije pretežito sačinjavaju radovi slikara i kipara hrvatske moderne i suvremene umjetnosti, radovi avangardnih i naivnih slikara. U galeriji se danas između ostalog čuvaju i slike starih majstora među kojima je najstarija: "SLIKA GOSPE ŽALOSNE" nastala u drugoj polovici XIV. stoljeća, kalež iz 1636., inkunabula tiskana 1493., te rukopis fra Martina Mikulića nastao u širokobriješkom samostanu 1867.

U Franjevačkoj galeriji su se izredale izložbe mnogih poznatih hrvatskih umjetnika, počevši od Vlahe Bukovca, Celestina Medovića, Eugena Vidovića, preko K.A. de Rivere, S. Kopača, Ede Murtića do Virgilija Nevistića, Antuna Cetine, A. Sardelića, J. Botterija Dinija, M. Trebotića, pa do P. Barišića, Vatroslava Kuliša i umjetnika mlađeg naraštaja.

Od 1996. na Širokom Brijegu djeluje i Akademija likovnih umjetnosti, a od njene uspostave Franjevačka galerija je stalno mjesto izlaganja njenih profesora i polaznika ove, sada već, eminentne umjetničke ustanove. Od godine 2005. otvoren je poslijediplomski studij sakralne umjetnosti što je dodatno učvrstilo mjesto Širokog Brijega na umjetničkom zemljovidu Europe i svijeta.

OPĆINE ŠIROKI BRIJEG**Popis udruga**

Redni broj	Naziv
1.	Matica hrvatska Široki Brijeg
2.	HKD Napredak
3.	HVZ „Fra Didak Buntić“
4.	HKUD Jare
5.	HKUD Hercegovac
6.	HKU Mokro
7.	HKUD Blaćani /Biograci, Jare/
8.	HKUD Vrila, Mostarski Gradac
9.	HKUD "Svi Sveti", Jare
10.	Klapa „Prijatelji“, Ljuti Dolac
11.	Mažoretkinje „Široki Brijeg“
12.	Amatersko kazalište „Didak“
13.	„Hercegovački bećari“ Široki Brijeg
14.	Hrvatska glazbena unija
15.	Kino video klub Amater
16.	Udruga građana Ganganet
17.	Udruga pisaca "Široki pogledi"
18.	Studio Fortuna
19.	Likovna kolonija "Brijeg"
20.	Print media
21.	Čavarovo brdo Pictures
22.	Društvo za zaštitu okoliša i kulturno povijesnog nasljeđa Zapadna Hercegovina

II. 7.2. Sport

Prvi pisani tragovi o bavljenju ljudi sportom na području današnjega Širokog Brijega sežu još u XVI. stoljeće. Riječ je uglavnom o lovu i ribolovu te organiziranju natjecanja u trčanju, skakanju, potezanju konopca, hrvanju, bacanju kamena s ramena i slično. Moderni sport u Širokom Brijegu počeo se, pak, razvijati krajem XIX. stoljeća, kada se mladi Širokobriježani uključuju u rad prvoga sportskog društva u Hercegovini, "Hrvatskog sokola" u Mostaru (1896.). U razdoblju između dva svjetska rata u Širokom se Brijegu igrao i tenis, a do organiziranja prvih sportskih klubova dolazi nakon Drugoga svjetskog rata. Godine 1946. utemeljeno je Društvo za tjelesni odgoj "Partizan", u kojem su djelovali atletski, gimnastički, rukometni, odbojkaški i stolnoteniski odjel. Iste godine utemeljeno je i Gimnastičko društvo "Borak" koje je, također, imalo više odjela, među kojima i nogometni.

Godine 1948. osnovan je Nogometni klub "Borak", današnji "Široki Brijeg", pet godina za redom prvak Herceg-Bosne (prvi naslov 1994. godine). Ondašnji "Borak", odnosno "Boksit", "Lištica" i "Mladost", dugo godina igrali su u Hercegovačkoj zoni, 1973./74. u Republičkoj ligi BiH, a od 1980. pa sve do Domovinskog rata u Regionalnoj ligi BiH koja je bila četvrti stupanj natjecanja u bivšoj državi. NK "Široki Brijeg" višestruki je prvak HR Herceg-Bosne, a od sezone 2000./01. natječe se u Premier ligi BiH (prvi stupanj natjecanja). Uvjeti koje danas ima (moderan stadion s rasvjetom, sportsko-rekreacijsko središte na Blatu itd.) na europskoj su razini. Od drugih nogometnih klubova u širokobriješkoj općini danas još djeluje HNK "Ljuti Dolac", član Druge lige BiH (treći stupanj natjecanja), a proteklih desetljeća povremeno su djelovali nogometni klubovi i u Knešpolju, Turčinovićima i Privalju.

Košarkaški klub "Mladost" (danas "Široki") osnovan je 1974. godine. Dugi niz godina natjecao se u Hercegovačkoj ligi, a potkraj osamdesetih i u Republičkoj ligi BiH. Veliki uzlet košarkaši "Širokog" doživljavaju u drugoj polovici devedesetih. U sezoni 1997./98. postaju tako prvacima Herceg-Bosne i Bosne i Hercegovine te pobjednicima Superkupa BiH, a 1998./99. po prvi puta izlaze na europsku pozornicu (Sapporta kup). Prošlogodišnji su viceprvaci a ovogodišnji prvaci i pobjednici kupa BiH, a već nekoliko godina redoviti su sudionici europskih klupskih natjecanja. I košarkaši, su od asfaltnog igrališta nekada, stigli danas do moderne sportske dvorane na Pecari i vrhunskih uvjeta za vježbanje i igranje utakmica.

Nogometaši i košarkaši navikli su biti u središtu pozornosti širokobriješke javnosti, no ne smijemo zaboraviti ni djelovanje i uspjehe ostalih širokobrijeških klubova i društava. Kuglači "Lištice" tako su 1980. postali prvacima BiH i osvojili 5. mjesto na državnom prvenstvu u Ljubljani, Streljački klub "Široki Brijeg" izvanredne rezultate bilježi upravo posljednjih nekoliko godina, osvajajući prvenstvo BiH, uz također sjajne pojedince velikim brojem medalja u ekipnoj i pojedinačnoj konkurenciji redovito se u Široki Brijeg vraćaju natjecatelji Karate kluba „Široki“ i Judo kluba "Mario Hrkać-Čikota", kao i stolnotenisači „Širokog“ te šahisti „Širokog“ (trostruki pobjednici Kupa Herceg-Bosne).

Sve više mladih zainteresirano je za tenis kroz rad u klubovima "Đulić" i "Široki", a mlade nogometaše okupljaju i škole nogometa "Knešpolje i "Gojko Šušak". Košarkašice "Širokog" igraju u Prvoj ligi Herceg-Bosne, kao i bočari „Širokog“, rukometaši prve uspjehe bilježe u Drugoj ligi. Spomenimo u ovome kratkom pregledu i Učeničko školsko sportsko društvo "Široki Brijeg", malonogometaše "KIM-a", Udrugu planinara "Jabuka", Društvo sportskih ribolovaca "Borak" i Aero klub "Široki"; ukupno čak 19 organiziranih i aktivnih klubova i udruga danas u širokobriješkoj općini. Nepravедno bi bilo iz ovog kratkog posjetnika izostaviti djelatnike Športskog saveza općine Široki Brijeg koji svojim radom znatno pridonose uspjesima širokobrijeških sportaša i masovnosti športa uopće.

Športski objekti zatvorenog tipa:

Red. broj	Naziv i mjesto objekta	Kapacitet	Glavna namjena	Ostali sadržaji	Napomena
1.	Gradska športska dvorana	4.000	košarka	pomoćna dvorana košarkaških dimenzija, dvorana za stolni tenis, judo i karate; dvorana za fitness	
2.	Dvorana Srednjoškolskog centra, Široki Brijeg	400	košarka	Dvorana pogodna za sve dvoranske športove osim rukometa	za potrebe školaraca i rekreativaca
3.	Dvorana osnovne škole u Klancu, Široki Brijeg			dvoranski športovi	za potrebe školarac i rekreativaca
4.	Dvorana osnovne škole na Kočerinu, Kočerin			dvoranski športovi	za potrebe školaraca
5.	Dvorana osnovne škole u Biogracima, Biograci			dvoranski športovi	za potrebe školaraca
6.	Športski centar "Đulić"		tenis	mali nogomet, fitnes centar; prateći objekti s restoranom i apartmanima	privatno vlasništvo
7.	Športski centar "Musić"		mali nogomet		privatno vlasništvo
8.	Fitnes centar "Gagro"		fitnes		privatno vlasništvo
9.	Fitnes centar "Star Šport"		fitnes		privatno vlasništvo
10.	Fitnes centar "Step"		fitnes		privatno vlasništvo

Športski objekti otvorenoga tipa:

Red. Broj	Naziv i mjesto objekta	Kapacitet	Glavni sadržaj	Ostali sadržaji	Napomena
1.	Stadion Pecara, Široki Brijeg	10.000	veliki nogomet	apartman za igrače, klupski restoran, višenamjenske svlačionice, prostorije za masažu	Rasvjeta od 2001. god.
2.	Športsko-rekreacijsko središte "Josip Musa", Mostarsko Blato	1.000	Veliki nogomet	pomoćno igralište NK Široki Brijeg	

3.	Stadion Ljuti Dolac	1.000	veliki nogomet		
4.	Srednjoškolsko športsko središte, Široki Brijeg	500	mali nogomet, košarka	tenis, trim-staza	
5.	Športsko središte Klanac Široki Brijeg	2.000	mali nogomet, košarka	rukomet	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
6.	Športski centar "Zdenko Bogdan" Biograci	1.000	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
7.	Športski teren MZ Dužice	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
8.	Športski teren MZ Jare	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
9.	Športski teren MZ Knešpolje	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
10.	Športski teren MZ Provo	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
11.	Športski teren MZ Dobrkovići	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
12.	Športski teren MZ Ljuti Dolac	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
13.	Športski teren MZ Trn	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
14.	Športski teren MZ Rasno		mali nogomet,	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu
15.	Športski teren MZ Čerigaj		mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu
16.	Športski teren MZ Ljubotići		mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu
17.	Športski teren MZ Buhovo		mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu
18.	Športski teren MZ Turčinovići		mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu
19.	Športski teren MZ Dobrkovići		mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu
20.	Športski teren MZ Kočerini	1500	mali nogomet, košarka	rukomet i tenis	vanjski tereni imaju rasvjetu i tribine
21.	Športski teren MZ Crnač		mali nogomet, košarka	rukomet	
22.	Strelište Mostarsko Blato		strelište	prateći objekti s klupskim restoranom i apartmanom	tri automatska strelišta

23.	Športski centar "Đulić"	1.000	tenis	kompleks teniskih terena, restoran	pet terena za tenis, privatno vlasništvo
24.	Športski centar Mediteran	1.000	mali nogomet	košarka i tenis, restoran	privatno vlasništvo
25.	Gradski bazen		plivanje	odbojka na pijesku, stolni tenis, košarka	

Športske udruge i društva:

Red. broj	Naziv udruge	Godina utemeljenja	Napomena
1.	Sportski savez općine Široki Brijeg	1998.	
2.	Udruga planinara "Jabuka"	1996.	
3.	Školsko športsko društvo osnovnih i srednjih škola	1998	natjecanja s drugim školama na županijskoj razini
4.	Društvo sportskih ribolova	1945.	

Športski klubovi:

Redni broj	Naziv kluba	Godina utemeljenja	Broj uključenih igrača /približno/	Naziv lige natjecanja	Napomena
1.	Nogometni klub "Široki"	1948.	200	Premier liga BiH	rad u više uzrasnih kategorija, od najmlađih do seniorskih
2.	Košarkaški klub "Široki Eronet"	1974.	150	Prva liga	
3.	Hrvatski rukometni klub "Široki"	1998.	120	Druga liga Herceg-Bosne	
4.	Teniski klub "Đulić"	1999.	80		
5.	Škola nogometa "Knešpolje"	1999.	100		
6.	Malonogometni klub "Kim"	2000.	20	Prva liga BiH	
7.	Streljački klub "Široki Brijeg"	1998.			
8.	Aero klub "Široki"	2001.			
9.	Stolnoteniski klub Široki"	1998.			
10.	Boćarski klub "Široki Brijeg"	1998.	25	Prva liga Herceg-Bosne	

11.	Hrvatski ženski košarkaški klub "Široki"	1999.	120	Prva liga Herceg-Bosne	rad u više uzrasnih kategorija, od kadetkinja do seniorskih
12.	Karate klub "Široki"	1990.	90	pozivni turniri	rad od najmlađih uzrasta do seniora
13.	Teniski klub "Široki Brijeg"	1996.	70	pozivni turniri	rad od najmlađih uzrasta do seniora
14.	Judo klub "Mario Hrkać-Čikota"	1984.	100	pozivni turniri	rad od najmlađih uzrasta do seniora
15.	Škola nogometa "Gojko Šušak"	1997.	80		rad s najmlađim uzrastima
16.	Hrvatski nogometni klub "Ljuti Dolac"	1980.	150	Druga liga BiH	rad u više uzrasnih kategorija, od najmlađih do seniorski
17.	Šahovski klub "Široki Brijeg"	1996.	200	pozivni turniri	rad u više uzrasnih kategorija

II. 7.3. Turizam

Činjenica kako je Široki Brijeg udaljen od Jadranskog mora svega četrdesetak kilometara zračne linije, a nedirnute planinski predjeli Čabulje, Čvrsnice i Vrana putniku namjerniku dostupni su za samo sat vremena ugodne vožnje, daju mu iznimne preduvjete za razvitak ljetnog i zimskog turizma. Posebnu atraktivnost čitavom ovom kraju daje Blidinjska visoravan s "Parkom prirode Blidinje", koja kroz sva četiri godišnja doba plijeni svojom iznimnom ljepotom i nedirnutom prirodom. Izgradnjom skijaškog centra na Risovcu ovo je odredište postalo iznimno zanimljivo i jako dobro posjećeno. Naročito u zimskim mjesecima.

Blizina Međugorja (28 km), Mostara (22 km), slapova Kravice (45 km) i Koćuše (40 km), Tribistova (35 km) te Hutovog blata (50 km) daje mogućnost svakom posjetitelju Širokog Brijega da posjeti i ove iznimno atraktivne lokacije koje su locirane u neposrednoj blizini.

Turistička odredišta u Širokom Brijegu

Druga znamenitost koja plijeni svojom prirodnom ljepotom svakako je, stjenovitim brdima uokvirena dolina u neposrednoj blizini grada, poznata pod imenom Borak. U toj dolini nalazi se nekoliko zasebnih izvora iz kojih nastaje rijeka Lištica.

Mostarsko Blato, naplavna zaravan ovalnog oblika koju presijeca tok rijeke Lištice, u čijim su rukavcima utočište našle razne biljne i životinjske vrste, pruža posjetitelju ugodno opuštanje u okruženju nedirnute prirode.

Od povijesnih znamenitosti pozornost privlače ostaci kasnoantičkog grada Mokriskika sa starokršćanskom bazilikom, Kočerinska ploča iz 1404., srednjovjekovna utvrda Borak te Franjevačka kuća na Čerigaju, bivše sjedište stare župe Blato i mjesto na kojem su se hercegovački franjevci skrasili davne 1844. Uz već spominjanu Franjevačku galeriju sa bogatom riznicom ovi će lokaliteti zadovoljiti znatiželju i turista sa najistančanijim ukusima.

Hotel Royal, brojni restorani sa tradicionalnom kuhinjom i drugi ugostiteljski objekti u ljetnim će danima gostu pružiti zaklon od jakog hercegovačkog sunca dočim će mu zimi pružiti zaštitu od oštre bure. Naravno, uz kulinarske specijalitete ovoga kraja i bogatu vinsku kartu.

Luxe hotel "Đulić" u Širokom Brijegu, jedinog takve vrste u BiH, otvoren je koncem 2005.godine. Sportski kompleks s unutaršnjim i vanjskim teniskim terenima, dvoranama za tenis i mali nogomet, unutarnji i vanjski bazeni, fitness i wellness centar, neki su od sadržaja koje hotel nuditi svojim gostima.

Kulturni krajobraz ulazi u prvu razinu prepoznavanja kulture nekog područja, te se izuzetno mnogo koristi za turističke prezentacije. Nažalost, stručnjaci upozoravaju da kulturni krajobrazi Hercegovine ubrzano propadaju, jer ne postoji njihova sustavna zaštita, a ne poznaju ih ni prostorni planovi.

Objekti za smještaj gostiju:

Red. broj	Naziv objekta	Broj krevete	Popratni sadržaji	Napomena
1.	Hotel Royal	48	Restoran, aperitiv bar, bazen i dvorana kapaciteta 300 mjesta	broj soba 24
2.	Hotel Park			u obnovi
3.	Luxe hotel "Đulić"	30	dvorane za tenis i mali nogomet, unutarnji i vanjski bazeni, fitness i wellness centar	jedanaest luksuzno opremljenih soba i dva apartmana

II.8. Lokalna uprava i njeni partneri

Lokalna uprava je pokretač svih aktivnosti za zadovoljavanje potreba lokalne zajednice, od kreiranja boljih uvjeta i kvaliteta života do implementacije razvojne strategije lokalne zajednice. U zadovoljavanju svih potreba jedne lokalne sredine bitna je i neophodna suradnja javnih institucija, privatnog gospodarstva i nevladinih organizacija, kako bi dinamičnost tih odnosa kreirala nova demokratska rješenja po mjeri svih žitelja. Ubrzani lokalni ekonomski razvitak u skladu s dinamikom življenja i sve većim potrebama i težnjama, traži veću angažiranost i odgovornost. Uvjeti rada su demokratskim promjenama potpuno promijenjeni, zbog toga je i djelovanje javnog, privatnog i nevladinog sektora postalo dinamičnije, kreativnije i zahtjevnije u odnosu na raniji period, koji je bio ograničen institucionalno propisanim pravilima.

Naši prirodni i ljudski potencijali nameću zajedničku zadaću u kreiranju boljih uvjeta za što brži i veći ekonomski rast, u prvom redu kroz razvitak poduzetništva i biznisa, što dovodi do povećanja društvenog a samim time i osobnog standarda. Na lokalnoj upravi je da dobrom koordinacijom čitave lokalne zajednice, radi na iznalaženju novih programa i projekata, čime bi stvorili pretpostavke za kvalitetnim rješenjima, kao i planskim i kontroliranim razvitkom.

II. 8.1. Sadašnje stanje

Općina Široki Brijeg je u sastavu Zapadnohercegovačke županije, koja prema prirodnim, zemljopisnim, tradicionalnim, ekonomskim, kulturnim i drugim kriterijima predstavlja jednu cjelinu koju čine naseljena mjesta. Za jedno ili više naseljenih mjesta, ili dio naseljenog mjesta na prostoru općine osnovane su 24 mjesne zajednice :

Biograci, Buhovo, Crnač, Ciglana-Gradac, Čerigaj, Crne Lokve, Desna Obala, Dužice, Dobrkovići, Izbično, Jare, Knešpolje, Kočerina, Lijeva Obala, Ljubotići, Ljuti Dolac, Mokro, Privalj, Provo-Dobrič, Rasno, Trn, Turčinovići, Uzarići, Oklaji.

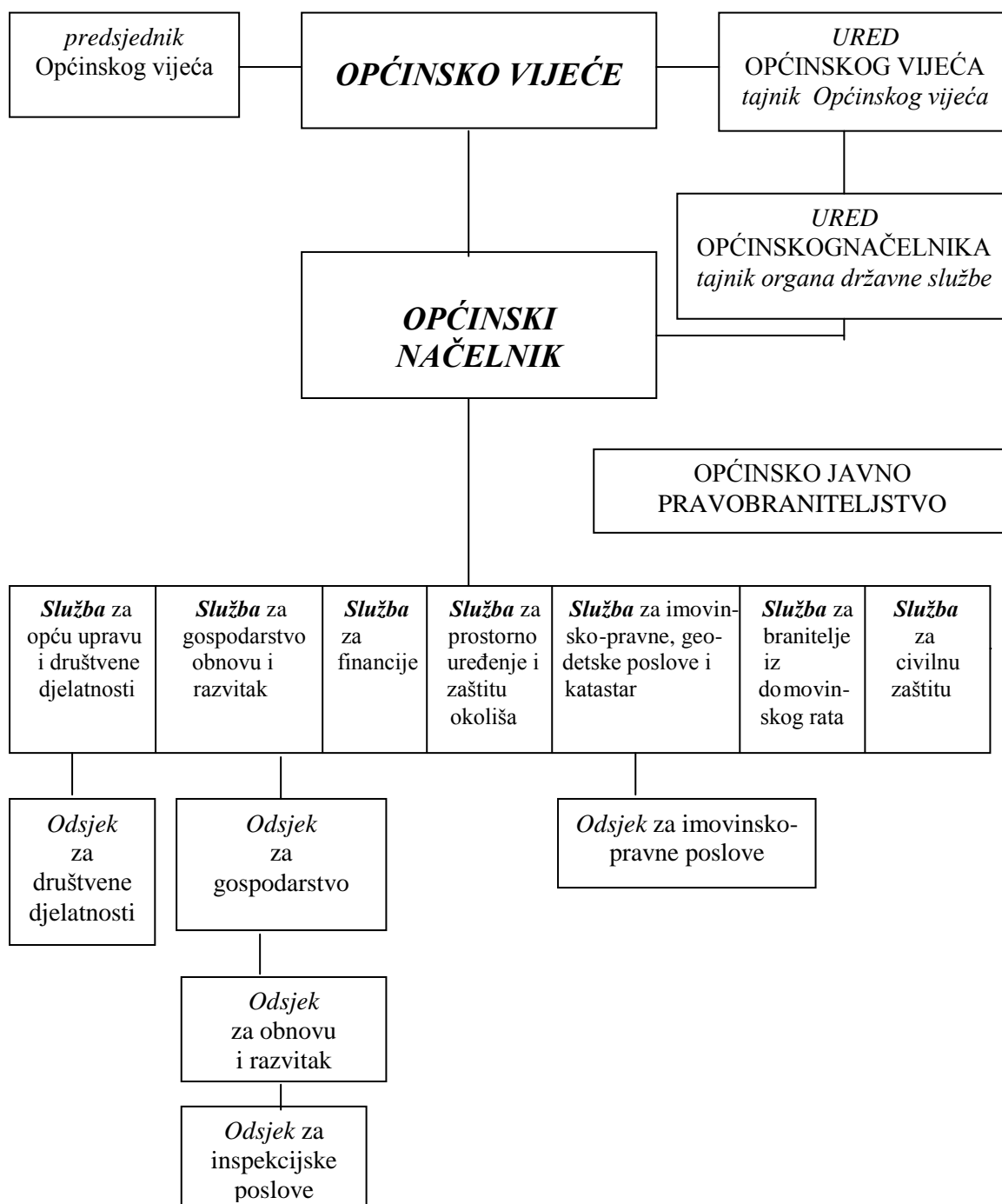
Zakonodavnu vlast čini Općinsko vijeće, a izvršnu vlast Načelnik općine.

Općinsko vijeće je zakonodavno zastupničko tijelo koje broji 25 vijećnika, koji su demokratskim putem na višestranačkim, izravnim i tajnim izborima izabrali birači sa cijelog područja općine. Općinsko vijeće je kroz svoj redovan rad i rad svojih stalnih i privremenih komisija, nadležno za donošenje općinskih propisa i akata utvrđenih Ustavom, zakonom i Statutom općine.

Načelnik općine je nositelj izvršne vlasti, i uz pomoć službi za upravu obavlja poslove lokalne samouprave i upravne poslove iz samoupravnog djelokruga općine. Općinske službe za upravu formirane su prema Pravilniku o unutarnjoj organizaciji i sistematizaciji općinskih službi koje pokrivaju određene oblasti života, pa se dijele na:

- Služba za opću upravu i društvene djelatnosti;
- Služba za gospodarstvo, obnovu i razvitak;
- Služba za financije;
- Služba za prostorno uređenje i zaštitu okoliša;
- Služba za imovinsko-pravne, geodetske poslove i katastar;
- Služba za branitelje iz domovinskog rata i
- Služba za civilnu zaštitu.

Shema organizacije općinskog tijela uprave

Općinski načelnik, općinske službe za upravu i općinski službenici svoje poslove obavljaju u skladu sa Zakonom o upravnom postupku, drugim zakonima i općinskim propisima. Zavisno od prirode predmeta, građani svoja prava i interese rješavaju unutar zakonskih rokova, a često i u znatno kraćem vremenu (2-3 dana).

Na razini općine ne postoje organizacijske jedinice koje bi pružale savjetodavnu i stručnu pomoć radi stvaranja pogodnijih uvjeta za rast lokalne ekonomije i povećanje zaposlenosti, a Služba za gospodarstvo, obnovu i razvitak i Služba za financije organizacijski nije osposobljena za kvalitetno rješavanje takvih poslova.

Lokalna uprava je nedovoljno informatizirana. Da bi se kvaliteta rada i usluga u određenim službama dodatno poboljšala, potrebno je osigurati kvalitetniju tehničku opremljenost. Iako se općinske službe za upravu u svakodnevnom radu interno koriste računalnom opremom, tu se u prvom redu misli na uvezivanje u jedinstven informatički sustav. Informatizacijom i uvezivanjem u jedan sustav povećala bi se učinkovitost, racionalnost, ekonomičnost lokalne uprave u pružanju usluga građanima. Isto tako u fazi pripreme je projekt otvaranja šalterske sale u prostorijama općine Široki Brijeg, čime će se postići kvalitetnije i efikasnije servisiranje građana, iako je i sadašnje pružanje usluga na zadovoljavajućoj razini.

Uposlenici u općinskoj administraciji koji su većinom dugi niz godina djelatnici općine, moraju mijenjati stare birokratske navike u pružanju usluga i svoj rad prilagoditi zahtjevima stranaka. U pojedinim općinskim službama zbog velikog broja zahtjeva ponekad dolazi do zagušenja u radu, što je odraz unutarnje preraspodjele posla kao i gore spomenutih birokratskih navika. Isto tako, za što kvalitetnije radne uvjete treba dobrim djelom izvršiti sanaciju općinske zgrade od krovne konstrukcije, otvora do instalacijskog sustava.

Općinska administracija bi imenovanjem službenika za komuniciranje s javnošću i izradom općinske strategije za komuniciranje s javnošću omogućila bolji pristup građana informacijama kojima Općina Široki Brijeg raspolaže (u skladu sa Zakonom o slobodi pristupu informacijama u F BiH). Strategija komuniciranja s javnošću bi trebala obuhvatiti: vodič za pristup informacijama, indeks-registar informacija, informatore po službama, info-pano, web stranicu_ i slične projekte.

Kako bi ostvarili svoje ekonomske, kulturne, prosvjetne, umjetničke, naučne, športske, humanitarne, tehnološke, ekološke, inovacijske i druge potrebe i interese, građani osnivaju svoja udruženja koja čine tzv. nevladin sektor, koji je partner lokalnoj upravi i stvaranju boljih uvjeta življenja unutar lokalne zajednice.

Postoji nekoliko glavnih pravaca u okviru kojih djeluje udruženja građana:

- udruge proistekle iz domovinskog rata
- udruge za ekonomski razvitak,
- udruge za demokratizaciju društva, ljudska prava i slobode,
- udruge za zaštitu žena, djece i omladine,
- udruge protiv zloupotrebe droga i dugih opojnih sredstava,
- udruge za zaštitu ekologije,
- udruge iz domena kulture i športa.

Do uspješne realizacije određenih projekata iz spomenutih pravaca moguće je doći jedino uz suradnju s lokalnom upravom. Jedan od dobrih primjera je suradnja u oblasti kulture s Maticom Hrvatskom – Široki Brijeg. Zadatak nevladinog sektora svakako je i pravovremeno i točno obavještavanje građana o svom radu, s ciljem njihovog animiranja i maksimalnog sudjelovanja u realizaciji planiranih aktivnosti.

Na području općine trenutno postoji veći broj registriranih nevladinih organizacija, ali dobar dio njih samo povremeno djeluje ili su gotovo prestale djelovati zbog nepostojanja adekvatnih materijalno-tehničkih uvjeta. Neke nevladine organizacije su izgubile izvore financiranja zbog povlačenja pojedinih međunarodnih organizacija s područja naše općine. Bilo bi poželjno formiranje što više udruga kojima je osnovna programska orijentacija poboljšanje općeg ekonomskog stanja i razvitak poduzetništva i koje pospješuju suradnju između javnog, privatnog i nevladinog sektora.

II. 8.2. Stanje kapaciteta i objekata koje koriste nevladine organizacije i udruženja građana

Većina nevladinih organizacija i udruženja građana za svoj rad koriste određene objekte, ali su to uglavnom privremena i neadekvatna rješenja koja još uvijek ne osiguravaju njihovo nesmetano djelovanje. Budući da su pojedina udruženja formirana dosta davno i da su godinama djelovala u objektima koje su promijenile vlasnika ili su devastirana, to je za posljedicu imalo prestanak njihovih aktivnosti.

Također, jedan dio športskih terena je zapušten i nije u funkciji, a jedan dio (npr. igrališta ispred škola) često je nedostupan za uporabu. U gradu postoje namjenski objekti (npr. kino dvorana i športske dvorane u školama) čije se korištenje plaća, a većina nevladinih organizacija i udruženja građana to nije u stanju učiniti.

III. SWOT ANALIZA

III. 1. SNAGE

- 1. Snažan poduzetnički duh**
  - velik broj registriranih privatnih poduzeća u odnosu na prosjek u FBiH
  - rastući broj privatnih poduzetnika
- 2. Postojanje velikih gospodarskih subjekata**
  - ugledni veliki gospodarski subjekti kao potencijalni nositelji razvitka
- 3. Dostupnost kvalitetnih ljudskih resursa**
  - dostupna radna snaga
  - značajan udio ruralnog stanovništva spremnih na poljoprivrednu proizvodnju
  - kvalificiranost radne snage
- 4. Očuvan okoliš i povoljni klimatski uvjeti**
  - nema velikih zagađivača
  - mediteranska i umjereno kontinentalna klima povoljna za razvitak poljoprivrede (vinogradarstvo, voćarstvo i stočarstvo)
- 5. Dostupni prirodni resursi**
  - boksit, pitka voda, kame, nezagađeno tlo
  - prostori pogodni za ispašu
- 6. Povoljna lokacija Širokog Brijega**
  - blizina turističkih destinacija (Međugorje, Mostar, Blidinje)
  - blizina budućih međunarodnih putnih koridora i zračnih luka
  - blizina sveučilišta (Mostar, Split)
  - blizina tržišta (Hrvatska)
- 7. Izgrađeni kapaciteti za sport i rekreaciju**
  - dvorane, bazen, stadion, teniski tereni
- 8. Jaki kulturno umjetnički kapaciteti**
  - Likovna akademija
  - Franjevačka galerija i riznica
  - Kino
- 9. Administrativno središte županije**
  - Važne Županijske institucije su smještene u Širokom Brijegu
- 10. Bogato vjersko i kulturno nasljeđe**
  - najstarija crkvena građevina u BiH
  - Širokobriješki samostan
  - manifestacija Briješka zvona
  - Mediteranski festival dokumentarnog filma
- 11. Razvijeno osnovno i srednje obrazovanje**

* Naziv ovog dijela strateškog plana razvitka izveden je od početnih slova engleskih riječi koje označavaju sljedeće:

- *Strengths* = snage lokalne zajednice;
- *Weaknesses* = slabosti lokalne zajednice;
- *Opportunities* = mogućnosti lokalne zajednice;
- *Threats* = prijetnje lokalnoj zajednici.

III. 2. SLABOSTI

1. Nedovoljno razvijena infrastruktura

- nedostatak južne obilaznice i zakrčenost grada
- nepostojanje autobusnog kolodvora, gradske mrtvačnice
- nedovoljno razvijena vodoopskrbna mreža, sustav kanalizacije

2. Slaba potpora općine razvitku poduzetništva

- nema lokalnih razvojnih fondova
- nepostojanje poticajnih inicijativa
- nema uređenih poslovno-poduzetničkih zona
- nema poslovnih inkubatora i poduzetničkih centara
- nedovoljna potpora novim poduzetničkim idejama

3. Niska informatička pismenost

- nedovoljno iskorištavanje postojećih informatičkih resursa
- nepostojanje kvalitetnog formalnog i neformalnog obrazovanja usmjerenog na suvremene tehnologije

4. Nepovezanost i neorganiziranost poduzetnika

- nepostojanje zadruga
- nema clastera

5. Nerazvijen cjelovit sustav upravljanja otpadom i niska svijest o potrebi zaštite okoliša

- nema sanitarne deponije komunalnog otpada
- nema reciklažnih centara
- neadekvatne postojeće deponije
- brojna divlja odlagališta

6. Prvenstvena orijentiranost gospodarstva na neproizvodne djelatnosti

7. Nedovoljno učinkovita lokalna uprava

- glomazna i troma lokalna uprava
- loša informatička obučenosn osoblja
- informatička neuvezanosn
- složene procedure unutar općine

8. Usitnjenost poljoprivrednih posjeda i mali stočni fond

9. Neusklađenost obrazovnog sustava s potrebama tržišta

III. 3. MOGUĆNOSTI

- 1. Izgradnja industrijskih, poduzetničkih zona, parkova, inkubatora**
Trn, obilaznica, ostala prigradska naselja
- 2. Uspostavljanje partnerstva između javnog i privatnog sektora**
  - Uspostavljanje partnerskih vijeća
  - Zajednički projekti
  - Postojanje velikih poduzeća spremnih na takav vid suradnje
- 3. Sudjelovanje u regionalnim projektima od zajedničkog interesa**
  - Regionalni Info-centar, Centar za razvoj poljoprivrede i sela, Regionalni kreditno-jamstveni fond
  - Sudjelovanje u aktivnostima REDAH-a
- 4. Uključivanje u različite fondove, programe i inicijative**
  - Programi i potpore domaćih institucija
  - Međunarodni programi i inicijative (INTERREG IIIA, EC, USAID i dr.)
  - Povoljni krediti (Svjetska banka, EBRD, bilateralne inicijative)
- 5. Poticajna sredstva od strane Federalnih ministarstava**
  - Federalno ministarstvo razvitka, poduzetništva i obrta
  - Federalno ministarstvo poljoprivrede
- 6. Reforma lokalne uprave**
- 7. Mogućnosti razvitka turizma**
  - Kulturni turizam
  - Međugorje, Mostar, Blidinje
  - Eko turizam
- 8. Široki Brijeg kao kulturno i športsko središte**
- 9. Mogućnosti za edukaciju i preobuku**

III. 4. PRIJETNJE

1. Politička nestabilnost u zemlji i regiji

- Ustavno uređenje zemlje
- Nekonzistentni i neučinkoviti zakoni
- Nepovoljan politički ambijent
- Nepovoljna pozicija hrvatskog naroda u zemlji
- Unutrašnja pitanja u SR CG (Crna Gora, Kosovo)
- Otvorena pitanja BiH i RH

2. Nefunkcionalna i neorganizirana vlast na višim razinama

- Glomazna i neučinkovita administracija
- Sporost reformi
- Nepostojanje jasne strategije razvitka države

3. Jaka siva ekonomija

4. Otpor promjenama u mentalitetu i navikama

5. Nezaštićena domaća proizvodnja i domaći proizvodi

6. Kontinuiran odlazak stručnog kadra

7. Nepovoljan imidž države u svijetu

8. Spora prilagodba standardima EU

IV. VIZIJA RAZVITKA OPĆINE ŠIROKI BRIJEG

*Široki Brijeg će biti gospodarski razvijena sredina i grad
s bogatim kulturnim i sportskim životom,
s povećanom zaposlenošću,
boljom infrastrukturom,
suvremenom i učinkovitom upravom,
te čuvanim okolišem i životnim ambijentom po mjeri suvremenog
čovjeka.*

*Široki Brijeg će biti mjesto u koje će ljudi htjeti doći,
u njemu živjeti i raditi, i u njemu ostati,
što će ga činiti prepoznatljivim i u širem okruženju.*

V. STRATEŠKI PRAVCI I CILJEVI RAZVITKA

Na temelju naprijed navedene vizije razvitka općine Široki Brijeg, a u skladu s analizom stanja lokalne zajednice i SWOT analizom, strateški pravci razvitka općine Široki Brijeg trebaju biti:

1. poboljšanje ukupnog gospodarskog stanja i posebno tehnološki naprednog proizvodnog poduzetništva;
2. poboljšanje stanja i daljnji razvitak infrastrukture i prostorne uređenosti sukladno ovovremenim i budućim potrebama gospodarstva i pučanstva Općine.
3. zaštićeni i očuvani životni okoliš i prirodni resursi uz njihovo optimalno korištenje.
4. razvitak ljudskih resursa kroz poboljšanje stanja u obrazovanju, kulturi i športu.
5. moderniziranje i povećanje učinkovitosti lokalne administracije (uprave);

Strateški ciljevi su globalni dugoročni ciljevi koji bi trebali odgovoriti na pitanje: Kuda trebamo ići ?

Na temelju izvršene SWOT analize, utvrđenih komparativnih prednosti i definiranih strateških pravaca razvitka općine Široki Brijeg, Povjerenstvo je predložilo sljedeće strateške ciljeve (SC):

- SC1: Razvijeno gospodarstvo u općini:

Razvijeno gospodarstvo je temelj i uvjet bez kojeg se ne može ići prema daljnjem razvitku i stvaranju općeprihvatljivog ambijenta za život na području naše Općine. Stoga je kao prvi strateški cilj Povjerenstvo postavilo razvitak gospodarstva. Pri tome je potrebno težiti prema optimalnom korištenju svih potencijala identificiranih u prethodnim analizama kako bi se uspostavilo održivo, proizvodno i izvozno orijentirano gospodarstvo. Takve projekte i programe će ovaj dokument prioritetno podupirati.

- SC2: Razvijeno i poboljšano stanje infrastrukture:

Temeljna infrastruktura treba pratiti potrebe gospodarstva i ovovremene potrebe pučanstva. U poslijeratnom razdoblju je najveći zaostatak nastao u pogledu izgradnje cjelovitog vodoopskrbnog sustava, u pogledu odvodnje i pročišćavanja otpadnih voda (kanalizacijski sustav) i u pogledu izgradnje prometnica. Stoga je kao drugi strateški cilj određeno daljnje razvijanje svih vidova infrastrukture s posebnim akcentom na eliminiranje zaostataka u pojedinim segmentima ove oblasti.

- SC3: Očuvan i zaštićen okoliš:

Održivi razvitak po svojoj definiciji podrazumijeva zaštitu i očuvanje okoliša. Iako se na prvi pogled čini da, zbog nerazvijenosti gospodarstva i nepostojanja teške industrije i drugih velikih zagađivača, to i nije veliki problem, povjerenstvo ga je prepoznalo kao jedan od najvažnijih segmenata i kogača budućeg razvitka. Tim više što zaštićen i očuvan okoliš uz optimalan način korištenja prirodnih resursa može postati i predmetom poduzetničkog zanimanja.

- SC4: Razvijeno obrazovanje, kultura i šport:

Ovaj strateški cilj bi prije svega trebao omogućiti poboljšano stanje u sferi obrazovanja i školskih kapaciteta. To podrazumijeva izgradnju novih (nedostajućih) i osuvremenjivanje postojećih prostornih kapaciteta u osnovnom i srednjem školstvu, kao i konkretnu potporu uvođenju novih visokoškolskih institucija (npr. glazbena akademija). Daljnje poticanje jačanja nevladinog sektora (NVO) i razvitak partnerstva s NVO, poticaji razvitku amaterskog bavljenja sportom mladih, zaštita i promocija kulturno-povijesnog naslijeđa, te uvođenje novih kulturno-umjetničkih sadržaja su također segmenti pomoću kojih se može poboljšati kvaliteta življenja u našoj sredini.

- SC5: Poboljšana i učinkovita uprava:

Lokalna vlast (uprava, lokalna administracija) je ključni segment od čijeg kvaliteta rada i učinkovitosti umnogome ovisi ispunjenje prethodnih strateških i prioritarnih ciljeva. I sama činjenica da je lokalna vlast nositelj izrade ovog dokumenta govori u prilog tome da i ona sama uviđa nužnost promjena. Moderniziranje rada i informatizacija, kontinuirano podizanje kvalitete rada, veća posvećenost konkretnim potrebama građanstva i gospodarstva, te jačanje pozitivnog imidža Općine kao ustanove, prepoznati su kao pravci budućeg rada, odnosno mjere koje bi osigurale poboljšanu i učinkovitu upravu.

OPĆINE ŠIROKI BRIJEG

Tabelarni pregled: vizija, strateški ciljevi, prioritetni ciljevi i razvojne mjere

Vizija	Strateški ciljevi (SC)	Prioritetni ciljevi (PC)	RM broj	Razvojne mjere (RM)
<p>Široki Brijeg će biti gospodarski razvijena sredina s bogatim kulturnim i sportskim životom, s povećanom zaposlenošću, boljom infrastrukturom, suvremenom i učinkovitom upravom, te čuvanim okolišem i životnim ambijentom po mjeri suvremenog čovjeka</p> <p>Široki Brijeg će biti mjesto u koje će ljudi htjeti doći, u njemu živjeti i raditi, i u njemu ostati, što će ga činiti prepoznatljivim u širem okruženju.</p>	SC1: Razvijeno gospodarstvo u općini	SC1:PC1: Promovirati Široki Brijeg kao mjesto pogodno za razvitak MSP	RM1	Razvitak privatnog sektora i poduzetništva
			RM2	Razvitak postojećih i stvaranja novih MSP
			RM3	Razvitak sustava financijske potpore MSP-u
			RM4	Promocija stranih investicija u općinu
		SC1:PC2: Razviti ljudske resurse sukladno potrebama poduzetništva	RM1	Razvitak ljudskih resursa
			RM2	Prilagodba redovitog obrazovanja potrebama gospodarstva
			RM3	Razvitak cijeloživotnog učenja
			RM4	Obrazovanje i prekvalifikacija nezaposlenih
		SC1:PC3: Povećati obim poljoprivredne proizvodnje	RM1	Poticanje razvitka poljoprivredne proizvodnje
			RM2	Razvitak poljoprivredne infrastrukture
		CS1:PC4: Poboljšati uvjete za ruralni razvitak	RM1	Poticanje razvitka poduzetništva i obrta na selu
			RM2	Poticanje i investiranje u manje razvijene MZ
	SC1:PC5: Razviti turističke aktivnosti i kapacitet u općini	RM1	Razvitak turističke infrastrukture	
		RM2	Razvitak usluga potpore turizmu i promotivnih aktivnosti	
	SC2: Razvijeno i poboljšano stanje infrastrukture	SC2:PC1: Razviti i poboljšati stanje komunalne infrastrukture u cijeloj općini	RM1	Investiranje u razvitak kanalizacijskog sustava
			RM2	Izgradnja infrastrukture za vodo-snabdijevanje svih dijelova općine
		SC2:PC2: Poboljšati prometnu infrastrukturu u općini	RM1	Investiranje u poboljšanje lokalnih prometnica
			RM2	Investiranje u poboljšanje prometnih veza s drugim općinama
		SC2:PC3: Poboljšati postojeće i razviti nedostajuće javne usluge i kapacitete	RM1	Prostorni razvitak općine
			RM2	Izgradnja nedostajućih javnih kapaciteta
	SC3: Očuvan i zaštićen okoliš	SC3:PC1: Razvitak učinkovitog sustava upravljanja i gospodarenja otpadom	RM1	Razvitak sustava upravljanja otpadom
RM2			Sanacija divljih deponija	
SC3:PC2: Očuvati i poboljšati stanje okoliša u općini		RM1	Zaštita voda i izvorišta	
		RM2	Uspostavljanje i uređenje parkova i zelenih površina u općini	

	SC4: Razvijeno obrazovanje kultura i šport	SC4:PC1: Poboľšati stanje obrazovanja i školskih kapaciteta	RM1	Informatizacija škola
			RM2	Izgradnja novih i poboljšanja postojećih školskih kapaciteta
			RM3	Poticanje i stipendiranje visokoškolskog obrazovanja
		SC4:PC2: Razviti nevladin sektor	RM1	Razvitak nevladinog sektora
			RM2	Razvitak partnerstva s nevladinim sektorom
		SC4:PC3: Dodatno razviti i poboljšati kulturne i športske sadržaje i kapacitet	RM1	Uvođenje novih i jačanje postojećih visokoškolskih institucija (glazbena akademija)
			RM2	Razvitak športa i uvođenje mladih u športske aktivnosti
			RM3	Zaštita i promocija kulturno-povijesnog nasljeđa
		SC5: Poboľšana i učinkovita uprava	SC5:PC1: Modernizirati općinu i podići kvalitetu rada administracije	RM1
	RM2			Organiziranje učinkovitog sustava pružanja usluga građanima
	RM3			Razvitak i jačanje sustava planiranja, programiranja i proračuna
	SC5:PC2: Jačati pozitivan imidž općine		RM1	Otvaranje općine prema javnosti
RM2			Promicanje aktivnosti općine	

VI. OPERATIVNI DIO - PROGRAMIRANJE

TABELARNI PREGLED PROJEKATA

Red. br.	Naziv projekta	Naziv podnositelja	SC broj	PC broj	RM broj	Faza projekta
1.	Determiniranje područja za mogućnost uvođenja privatno-javnog partnerstva;	Općina Široki Brijeg	1	1	1	Projektna ideja
2.	Izrada Programa mjera za okončanje postupaka privatizacije neprivatiziranih poduzeća;	Općina Široki Brijeg i Vlada Ž ZH, Agencija za privatizaciju Ž ZH	1	1	1	Prijedlog
3.	Analiza mogućnosti uvođenja klastera i zadruga u proizvodnim djelatnostima;	Općina Široki Brijeg i REDAH (regionalna razv. agencija)	1	1	1	Prijedlog
4.	Uspostava partnerskog vijeća između javnog i privatnog sektora;	Općina Široki Brijeg	1	1	1	Projektna ideja
5.	Izgradnja poslovno-industrijske zone Trn;	Općina Široki Brijeg	1	1	2	U tijeku je priprema
6.	Osnivanje info-cetra za poduzetnike;	Općina Široki Brijeg i REDAH	1	1	2	U tijeku
7.	Osnivanje poduzetničkog centra (poslovni inkubator);	Općina Široki Brijeg i Vlada Ž ZH	1	1	2	Prijedlog
8.	Analiza mogućnosti uvođenja financijskih olakšica na lokalnoj razini za poduzetnike;	Općina Široki Brijeg	1	1	3	Projektna ideja
9.	Uspostava Regionalnog kreditno-garancijskog fonda;	Općina Široki Brijeg i REDAH	1	1	3	Napravljena studija izvodljivosti
10.	Podrška Općine poduzetnicima u nastupima na sajmovima;	Općina Široki Brijeg	1	1	3	Projektna ideja
11.	Uvođenje sustava informiranja poduzetnika o izvorima financiranja i financijskim potporama;	Općina Široki Brijeg	1	1	3	Prijedlog
12.	Izrada baze podataka o poslovnim ljudima porijeklom iz ovih krajeva kao mogućim stranim investitorima;	Općina Široki Brijeg	1	1	4	Projektna ideja

13.	Promidžba (predstavljanje) pogodnosti i potencijala Širokog Brijega inozemnim predstavništvima u BiH;	Općina Široki Brijeg	1	1	4	Projektna ideja
14.	Program stipendiranja studenata deficitarnih studija;	Općina Široki Brijeg	1	2	1	U tijeku
15.	Program sufinanciranja deficitarnih stručnih zvanja;	Općina Široki Brijeg	1	2	1	Projektna ideja
16.	Analiza potreba gospodarstva za nedostajuće obrazovne profile;	Općina Široki Brijeg	1	2	2	Projektna ideja
17.	Podrška uvođenju i uspostavi novih obrazovnih programa (poljoprivreda, ekologija);	Općina Široki Brijeg	1	2	2	Projektna ideja
18.	Izrada Programa promidžbe i poticanja cijelo-životnog učenja;	Općina Široki Brijeg	1	2	3	Projektna ideja
19.	Analiza i praćenje obrazovne strukture nezaposlenih;	Služba za zapošljavanje Ž ZH	1	2	4	U tijeku
20.	Izrada Programa poticanja i sufinanciranja obrazovanja i prekvalifikacija;	Općina Široki Brijeg i Služba za zapošljavanje Ž ZH	1	2	4	Projektna ideja
21.	Izrada studije o potencijalima Poljoprivredne proizvodnje na području Općine;	Općina Široki Brijeg i Agronomski fakultet Mostar	1	3	1	Projektna ideja
22.	Razrada i uvođenje poticajnih mjera za osnivanje zadruga poljoprivrednih proizvođača;	Općina Široki Brijeg	1	3	1	Projektna ideja
23.	Izrada prikladnog promotivnog materijala o poticajima u poljoprivredi;	Općina Široki Brijeg i RIC (Regionalni infocentar)	1	3	1	Projektna ideja
24.	Uspostava vinogradarskog lokaliteta Mostarsko blato u okviru Širokobriješkog vinogorja;	Općina Široki Brijeg i Agromediteranski zavod Mostar	1	3	1	Prijedlog projekta
25.	Razrada i uvođenje poticajnih mjera za uspostavu mini farmi u stočarskoj proizvodnji;	Općina Široki Brijeg i Vlada Ž ZH	1	3	1	Projektna ideja

26.	Razrada i uvođenje poticajnih mjera za proizvodnju povrća i cvijeća u plastenicima i staklenicima;	Općina Široki Brijeg i Vlada Ž ZH	1	3	1	Projektna ideja
27.	Razrada i uvođenje poticajnih mjera za uzgoj i preradu ljekovitog i aromatičnog bilja;	Općina Široki Brijeg i Vlada Ž ZH	1	3	1	Projektna ideja
28.	Studija o mogućnosti izgradnje ribogojilišta na rijeci Lištici;	Općina Široki Brijeg i Agronomski fakultet Mostar	1	3	1	Projektna ideja
29.	Uspostava centra za razvoj poduzetništva u oblasti poljoprivredne proizvodnje;	Općina Široki Brijeg i REDAH	1	3	2	Prijedlog projekta
30.	Rekonstrukcija i zaštita sustava za navodnjavanje;	JU COMING Široki Brijeg	1	3	2	Prijedlog projekta
31.	Studija o Mogućnostima izgradnje hidro-akumulacije Dubrava;	JU COMING Široki Brijeg	1	3	2	Projektna ideja
32.	Uspostava stalne suradnje (ugovor o pružanju stručnih usluga) s Agronomskim fakultetom u Sveučilišta Mostaru;	Općina Široki Brijeg i Agronomski fakultet Mostar	1	3	2	Prijedlog projekta
33.	Prenamjena pogodnog šumskog zemljišta za podizanje vinograda;	Općina Široki Brijeg i Vlada Ž ZH	1	3	2	Prijedlog projekta
34.	Analiza stanja i mogućih poticajnih mjera za razvitak poduzetništva i obrta u ruralnim područjima;	Općina Široki Brijeg	1	4	1	Projektna ideja
35.	Uvođenje beneficija za proizvodne MSP i obrte na područjima manje razvijenih MZ;	Općina Široki Brijeg	1	4	2	Projektna ideja
36.	Program uvođenja javne rasvjete u manje razvijenim MZ;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	1	4	2	Projektna ideja
37.	Izrada studije o turističkim potencijalima Širokog Brijega;	Općina Široki Brijeg i Turistička zajednica Ž ZH	1	5	1	Projektna ideja
38.	Izrada baze podataka za spomeničku i prirodnu baštinu;	Općina Široki Brijeg	1	5	1	Projektna ideja

39.	Promocija Širokog Brijega kao kulturnog, vjerskog i športskog centra;	Općina Široki Brijeg i Turistička zajednica Ž ZH	1	5	1	Projektna ideja
40.	Program uređenja pojedinih povijesnih lokaliteta na području Općine;	Općina Široki Brijeg i Ministarstvo za kulturu Ž ZH	1	5	1	Projektna ideja
41.	Provedba odabira i promoviranje prepoznatljivog(ih) suvenira Širokog Brijega;	Općina Široki Brijeg i Turistička Zajednica Ž ZH	1	5	2	Projektna ideja
42.	Promoviranje mogućnosti seoskog turizma;	Općina Široki Brijeg i Turistička Zajednica Ž ZH	1	5	2	Projektna ideja
43.	Proizvodnja tradicionalnih proizvoda za potrebe turizma;	Općina Široki Brijeg i Turistička Zajednica Ž ZH	1	5	2	Projektna ideja
44.	Izgradnja (opremanje) gradskog pročistača otpadnih voda;	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	2	1	1	U tijeku je priprema
45.	Izrada projektne dokumentacije za cjeloviti kanalizacijski sustav (po fazama);	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	2	1	1	U tijeku
46.	Izgradnja glavnog kanalizacijskog kolektora za zapadni dio urbanog područja grada;	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	2	1	1	U tijeku je priprema
47.	Izgradnja Regionalnog vodovoda Široki Brijeg ϕ 400 mm po fazama (prema Kočerinu, prema Knešpolju, prema Buhovu);	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	2	1	2	U tijeku izvedba prve faze prema Kočerinu
48.	Projekti izgradnje lokalnih vodovoda (Jare, Kočerin, Turčinovići...);	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	2	1	2	U tijeku izgradnja prve faze prema Kočerinu
49.	Projekti izgradnje lokalnih vodovoda visokih zona (Crnač, Gradac, ...);	MZ(udruge građana za izgradnju vodovoda), Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	2	1	2	U tijeku izgradnja lokalnih vodovoda Crnač i Gradac (prema glavnom projektu Regio-nalnog vodovoda)
50.	Izrada projektne dokumentacije za vodoopskrbu preostalih naselja na području Općine;	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	2	1	2	U tijeku je priprema

51.	Izgradnja prometnice Trn – Puringaj - Oklaji;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	2	2	1	U tijeku je priprema
52.	Izgradnja prometnice Trn – Mokro;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	2	2	1	Prijedlog projekta
53.	Izgradnja prometnice Trn – Dobrkovići;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	2	2	1	Prijedlog projekta
54.	Rekonstrukcija i proširenje prometnice Knešpolje – - Uzarići – Jare - Biograci – Ljuti Dolac;	MZ, Ž ZH, Općina Široki Brijeg i JU COMING	2	2	1	U tijeku je izgradnja druge faze (MZ Jare)
55.	Izgradnja prometnice Izbično - Rakitno	Općina Široki Brijeg i Ž ZH	2	2	1	Prijedlog projekta
56.	Izrada Programa gradnje i održavanja lokalnih cesta;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	2	2	1	Prijedlog projekta
57.	Rekonstrukcija i proširenje dijelova regionalne prometnice Široki Brijeg-Međugorje;	Općina Široki Brijeg i Ž ZH	2	2	2	U tijeku je izvedba (po fazama)
58.	Izrada projektne dokumentacije za novu južnu obilaznicu i izgradnja po dionicama;	Općina Široki Brijeg	2	2	2	U tijeku je izgradnja prve dionice i izrada projektne dokumentacije po dionicama
59.	Izrada projektne dokumentacije za novu regionalnu cestu Široki Brijeg – Ljubuški;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	2	2	2	U tijeku je izrada idejnog rješenja
60.	Izrada (ažuriranje) prostornog plana Općine;	Općina Široki Brijeg	2	3	1	U tijeku je priprema
61.	Izrada detaljnog plana Industrijska zona Trn;	Općina Široki Brijeg	2	3	1	U tijeku je izrada projekta
62.	Izrada detaljnog plana za gradsku zonu Duhanska stanica;	Općina Široki Brijeg	2	3	1	U tijeku je Izrada projekta
63.	Izrada detaljnog plana za gradsku zonu Vrace;	Općina Široki Brijeg	2	3	1	U tijeku je izrada projekta
64.	Uspostava stalne suradnje (ugovor o pružanju stručnih usluga) s Građevinskim fakultetom u Sveučilišta Mostaru;	Općina Široki Brijeg i Građevinski fakultet Mostar	2	3	1	Prijedlog projekta
65.	Izrada izmjena (proširenje obuhvata) Urbanističkog plana grada;	Općina Široki Brijeg	2	3	1	U tijeku je priprema

66.	Izrada projektne dokumentacije za središnju gradsku mrtvačnicu;	Općina Široki Brijeg	2	3	2	U tijeku je priprema
67.	Izgradnja središnje gradske mrtvačnice;	Općina Široki Brijeg	2	3	2	U tijeku je priprema
68.	Izgradnja poligona za obuku vozača	JU COMING, Općina Široki Brijeg	2	3	2	Urađen projekt, izvedeni pripremni radovi
69.	Izgradnja gradskog autobusnog kolodvora;	Općina Široki Brijeg i drugi zainteresirani invest. (partneri)	2	3	2	U tijeku je priprema, urađeno ldejno rješenje
70.	Izgradnja Doma zdravlja i Hitne službe na novoj pogodnijoj lokaciji;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	2	3	2	Projektna ideja
71.	Prethodna studija o potrebama i mogućnostima gradnje gradskog muzeja, knjižnice, doma za umirovljenike i (ili) drugih nedostajućih javnih sadržaja;	Općina Široki Brijeg	2	3	2	Projektna ideja
72.	Izgradnja nove gradske deponije otpada	Općina Široki Brijeg	3	1	1	U tijeku je priprema
73.	Podrška regionalnom projektu upravljanja otpadom;	Ž ZH, Općina Široki Brijeg, JKP Čistoća	3	1	1	U tijeku je priprema
74.	Izgradnja centra za reciklažu otpada;	Općina Široki Brijeg, JKP Čistoća	3	1	1	Projektna ideja
75.	Izrada studije o načinu saniranja (i divljih) deponija otpada;	Općina Široki Brijeg	3	1	2	Prijedlog projekta
76.	Sanacija svih deponija otpada i slivnom području izvora rijeke Lištice;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH, JP za vodno područje slivova Jadranskog mora	3	1	2	Projektna ideja
77.	Revitalizacija degradiranog zemljišta;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH,	3	1	2	Projektna ideja
78.	Izrada izvedbenog projekta uređenja zaštitnih zona izvora rijeke Lištice;	Općina Široki Brijeg, JU COMING, JP za vodno područje slivova Jadranskog mora	3	2	1	U tijeku
79.	Izrada i donošenje pravne regulative za zaštitu voda izvorišta;	Općina Široki Brijeg	3	2	1	U tijeku je priprema (definiran prijedlog Odluke)

80.	Uspostava laboratorija za biološko-kemijske analize vode;	Općina Široki Brijeg, Zavod za poljoprivredu Ž ZH	3	2	1	Prijedlog projekta
81.	Uređenje Parka Borak i proglašenje parka prirode Borak;	Općina Široki Brijeg, JKP Čistoća	3	2	2	U tijeku je priprema
82.	Proglašenje Parka prirode Brina ;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	3	2	2	Projektna ideja
83.	Uređenje Parka Sajmište;	Općina Široki Brijeg, JKP Čistoća	3	2	2	U tijeku je realizacija
84.	Uređenje obala i korita rijeke Lištice na području uže gradske zone;	Općina Široki Brijeg, JU COMING	3	2	2	U tijeku je priprema
85.	Uspostava komunalnog redarstva (analiza mogućnosti i implementacija);	Općina Široki Brijeg, JU COMING	3	2	2	Projektna ideja
86.	Analiza potreba za IT u školama i utvrđivanje minimuma standarda;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	4	1	1	Prijedlog projekta
87.	Opremanje svih škola do minimuma standarda IT opremom;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	4	1	1	Prijedlog projekta
88.	Donošenje i provedba mjera za vraćanje digniteta prosvjetnim djelatnicima;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	4	1	2	Projektna ideja
89.	Izgradnja i opremanje srednje strukovne škole;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	4	1	2	U tijeku je priprema, urađeno idejno rješenje
90.	Program poboljšanja uvjeta u područnim školama;	Općina Široki Brijeg	4	1	2	U tijeku je realizacija po fazama
91.	Izgradnja i opremanje osnovne osmogodišnje škole na Pecari;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	4	1	2	U tijeku je priprema, urađen glavni projekt
92.	Izgradnja i opremanje osnovne četverogodišnje škole za MZ Lijeva Obala;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	4	1	2	U tijeku je priprema
93.	Uspostava fonda za stipendiranje studenata (studija o mogućnostima privatno-javnog partnerstva);	Općina Široki Brijeg, zainteresirani poduzetnici (partneri)	4	1	2	Projektna ideja
94.	Savjetovanja srednjoškolaca na temu poticanja studiranja i odabira studija;	Općina Široki Brijeg	4	1	2	Projektna ideja

95.	Analiza stanja definiranje mjera za poticanje razvoja nevladinog sektora;	Općina Široki Brijeg	4	2	1	Projektna ideja
96.	Jačanje partnerstva s NVO – institucionalizacija konkretne suradnje s lokalnom vlasti;	Općina Široki Brijeg	4	2	2	Projektna ideja
97.	Izgradnja (osnivanje) INFOCENTRA	Općina Široki Brijeg, Udruga UPIT	4	2	2	Prijedlog projekta
98.	Osnivanje informatičke učionice	Općina Široki Brijeg, Udruga UPIT	4	2	2	Prijedlog projekta
99.	Široki.NET	Općina Široki Brijeg, Udruga UPIT	4	2	2	Prijedlog projekta
100.	ŠirokiBrijegPedia	Općina Široki Brijeg, Udruga UPIT	4	2	2	Prijedlog projekta
101.	Studija o mogućnosti osnivanja Glazbene akademije, Akademije scenskih umjetnosti i Studija dizajna;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH, Sveučilište u Mostaru	4	3	1	Projektna ideja
102.	Program poticaja amaterskom sportu;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	4	3	2	Projekt u tijeku
103.	Program restauracije i zaštite kulturno-povijesnih spomenika i starih građevina;	Općina Široki Brijeg, Turistička zajednica Ž ZH,	4	3	3	Projektna ideja
104.	Restauracija i zaštita vodenica (mlinica) na rijeci Lištici;	Općina Široki Brijeg, Turistička zajednica Ž ZH,	4	3	3	Projektna ideja
105.	Obnova i zaštita Fratarske hidrocentrale;	Općina Široki Brijeg, turistička zajednica Ž ZH, Franjevački samostan Široki Brijeg	4	3	3	Projektna ideja
106.	Informatizacija i uvezivanje kompatibilnih službi;	Općina Široki Brijeg	5	1	1	U tijeku je priprema
107.	Reorganizacija rada i edukacija djelatnika organa uprave;	Općina Široki Brijeg	5	1	1	U tijeku
108.	Uspostava šalter-sale u Općini;	Općina Široki Brijeg	5	1	2	Prijedlog projekta
109.	Uspostava First-stop-shop-a za poduzetnike (pomoć pri registraciji i ubrzavanje procedura do početka rada);	Općina Široki Brijeg, REDAH (regionalna razv.agencija)	5	1	2	U tijeku je realizacija
110.	Implementacija sustava kvalitete ISO 9001:2000 u općinskoj upravi;	Općina Široki Brijeg	5	1	2	Prijedlog projekta

111.	Izrada Plana razvitka za srednjoročno razdoblje;	Općina Široki Brijeg, PPOR	5	1	3	U tijeku (završna faza)
112.	Odabir prioriteta za period do kraja 2009. godine;	Općina Široki Brijeg, PPOR	5	1	3	U tijeku (završna faza)
113.	Javna prezentacija (tiskanje prikladne brošure) o strukturi općinskog proračuna;	Općina Široki Brijeg	5	1	3	Prijedlog projekta
114.	Uspostava i održavanje – ažuriranje službene web stranice Općine;	Općina Široki Brijeg, Udruga UPIT	5	2	1	U tijeku
115.	Javno prezentiranje značaja projekata čiji je nositelj Općina;	Općina Široki Brijeg	5	2	1	U tijeku
116.	Uspostava odjela za informiranje javnosti i prezentaciju u javnim medijima;	Općina Široki Brijeg	5	2	2	U tijeku

LISTA PRIORITETNIH PROJEKATA
 ZA RAZDOBLJE 2006.– 2009. GODINA

Red. br.	Naziv projekta	Naziv podnositelja	Faza projekta
3	Analiza mogućnosti uvođenja klastera i zadruga u proizvodnim djelatnostima;	Općina Široki Brijeg i REDAH (regionalna razv. agencija)	Prijedlog
5	Izgradnja poslovno-industrijske zone Trn;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je priprema
6	Osnivanje info-cetra za poduzetnike;	Općina Široki Brijeg i REDAH	U tijeku
9	Uspostava Regionalnog kreditno-garancijskog fonda;	Općina Široki Brijeg i REDAH	Napravljena studija izvodljivosti
11	Uvođenje sustava informiranja poduzetnika o izvorima financiranja i finansijskim potporama;	Općina Široki Brijeg	Prijedlog
14	Program stipendiranja studenata deficitarnih studija;	Općina Široki Brijeg	U tijeku
19	Analiza i praćenje obrazovne strukture nezaposlenih;	Služba za zapošljavanje Ž ZH	U tijeku
21	Izrada studije o potencijalima poljoprivredne proizvodnje na području Općine;	Općina Široki Brijeg i Agronomski fakultet Mostar	Projektna ideja
29	Uspostava centra za razvoj poduzetništva u oblasti poljoprivredne proizvodnje;	Općina Široki Brijeg i REDAH	Prijedlog projekta
30	Rekonstrukcija i zaštita sustava za navodnjavanje;	JU COMING Široki Brijeg	Prijedlog projekta
32	Uspostava stalne suradnje (ugovor o pružanju stručnih usluga) s Agronomskim fakultetom u Sveučilišta Mostaru;	Općina Široki Brijeg i Agronomski fakultet Mostar	Prijedlog projekta
36	Program uvođenja javne rasvjete u manje razvijenim MZ;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	Projektna ideja
37	Izrada studije o turističkim potencijalima Širokog Brijega;	Općina Široki Brijeg i Turistička Zajednica Ž ZH	Projektna ideja
44	Izgradnja (opremanje) gradskog pročistača otpadnih voda;	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	U tijeku je priprema
45	Izrada projektne dokumentacije za cjeloviti kanalizacijski sustav (po fazama);	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	U tijeku
47	Izgradnja Regionalnog vodovoda Široki Brijeg ϕ 400 mm po fazama (prema Kočerinu, prema Knešpolju, prema Buhovu);	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	U tijeku izvedba prve faze prema Kočerinu

48	Projekti izgradnje lokalnih vodovoda (Jare, Kočerín, Turčinovići...);	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	U tijeku izgradnja prve faze prema Kočerínu
49.	Projekti izgradnje lokalnih vodovoda visokih zona (Crnač, Gradac, ...);	MZ(udruge građana za izgradnju vodovoda), Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	U tijeku izgradnja lokalnih vodovoda Crnač i Gradac (prema glavnom projektu Regionalnog vodovoda)
50	Izrada projektne dokumentacije za vodoopskrbu preostalih naselja na području Općine;	Općina Široki Brijeg i JKP Vodovod i kanalizacija	U tijeku je priprema
51	Izgradnja prometnice Trn – Puringaj - Oklaji;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	U tijeku je priprema
52	Izgradnja prometnice Trn – Mokro;	Općina Široki Brijeg i JU COMING	Prijedlog projekta
54	Rekonstrukcija i proširenje prometnice Knešpolje – - Uzarići – Jare - Biograci – - Ljuti Dolac;	MZ, Ž ZH, Općina Široki Brijeg i JU COMING	U tijeku je izgradnja druge faze (MZ Jare)
57	Rekonstrukcija i proširenje dijelova regionalne prometnice Široki Brijeg-Međugorje;	Općina Široki Brijeg i Ž ZH	U tijeku je izvedba (po fazama)
60	Izrada (ažuriranje) prostornog plana Općine;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je priprema
61	Izrada detaljnog plana Industrijska zona Trn;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je izrada projekta
62	Izrada detaljnog plana za gradsku zonu Duhanska stanica;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je izrada projekta
63	Izrada detaljnog plana za gradsku zonu Vrace;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je izrada projekta
64	Uspostava stalne suradnje (ugovor o pružanju stručnih usluga) s Građevinskim fakultetom u Sveučilišta Mostaru;	Općina Široki Brijeg i Građevinski fakultet Mostar	Prijedlog projekta
66	Izrada projektne dokumentacije za središnju gradsku mrtvačnicu;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je priprema
67	Izgradnja središnje gradske mrtvačnice;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je priprema
68	Izgradnja poligona za obuku vozača	JU COMING, Općina Široki Brijeg	Urađen projekt, izvedeni pripremni radovi
72	Izgradnja nove gradske deponije otpada	Općina Široki Brijeg	
73	Podrška regionalnom projektu upravljanja otpadom;	Ž ZH, Općina Široki Brijeg, JKP Čistoća	U tijeku je priprema
75	Izrada studije o načinu saniranja (i divljih) deponija otpada;	Općina Široki Brijeg	Prijedlog projekta
78	Izrada izvedbenog projekta uređenja zaštitnih zona izvora rijeke Lištice;	Općina Široki Brijeg, JU COMING, JP za vodno područje slivova Jadranskog mora	Urađen je projekt

79	Izrada i donošenje pravne regulative za zaštitu voda izvorišta;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je priprema (definiran prijedlog Odluke)
83	Uređenje Parka Sajmište;	Općina Široki Brijeg, JKP Čistoća	U tijeku je realizacija
88	Donošenje i provedba mjera za vraćanje digniteta prosvjetnim djelatnicima;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	Projektna ideja
89	Izgradnja i opremanje srednje strukovne škole;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	U tijeku je priprema, urađeno idejno rješenje
90	Program poboljšanja uvjeta u područnim školama;	Općina Široki Brijeg	U tijeku je realizacija po fazama
91	Izgradnja i opremanje osnovne osmogodišnje škole na Pecari;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	U tijeku je priprema, urađen glavni projekt
94	Savjetovanja srednjoškolaca na temu poticanja studiranja i odabira studija;	Općina Široki Brijeg	Projektna ideja
102	Program poticaja amaterskom sportu;	Općina Široki Brijeg, Ž ZH	Projekt u tijeku
107	Reorganizacija rada i edukacija djelatnika organa uprave;	Općina Široki Brijeg	U tijeku
109	Uspostava First-stop-shop-a za poduzetnike (pomoć pri registraciji i ubrzavanje procedura do početka rada);	Općina Široki Brijeg, REDAH (regionalna razv.agencija)	U tijeku je realizacija
111	Izrada Plana razvitka za srednjoročno razdoblje;	Općina Široki Brijeg, PPOR	U tijeku (završna faza)
112	Odabir prioriteta za period do kraja 2009. godine;	Općina Široki Brijeg, PPOR	U tijeku (završna faza)
114	Uspostava i održavanje – ažuriranje službene web stranice Općine;	Općina Široki Brijeg, Udruga UPIT	U tijeku
115	Javno prezentiranje značaja projekata čiji je nositelj Općina;	Općina Široki Brijeg	U tijeku
116	Uspostava odjela za informiranje javnosti i prezentaciju u javnim medijima;	Općina Široki Brijeg	U tijeku

VII. PROVEDBA I NADZOR NAD PROVEDBOM STRATEGIJA RAZVITKA

Nadzor nad realizacijom općinske strategije razvitka činit će stručno tijelo ili povjerenstvo kojeg odredi ili imenuje Općinsko vijeće općine Široki Brijeg.

O sastavu povjerenstva za nadzor provedbe strategije razvitka poželjno je imati koncenzus od svih političkih stranaka koje su zastupljene u Općinskom vijeću. U ovo povjerenstvo je također preporučeno imenovati i stručne eksperte iz pojedinih oblasti i to kao članove povjerenstva ili vanjske suradnike tog povjerenstva.

Nadzorno povjerenstvo godišnje podnosi pisano izvješće Općinskom vijeću o stupnju realizacije pojedinog strateškog cilja, odnosno strategije razvitka u cijelosti.

U međuvremenu, dok će trajati realizacija ovih prioriteta, vršit će se kontinuirano ažuriranje baze projekata za cijelo plansko razdoblje (2006 –2015. godina) koja sada sadrži 116 konkretnih projekata ili projektnih ideja. Time će se omogućiti odabir i uvrštavanje i nekih novih projekata kao budućih prioriteta. O načinu kontinuiranog ažuriranja baze projekata odlučit će Općinsko vijeće na prijedlog samog Povjerenstva za izradu strategije razvoja.

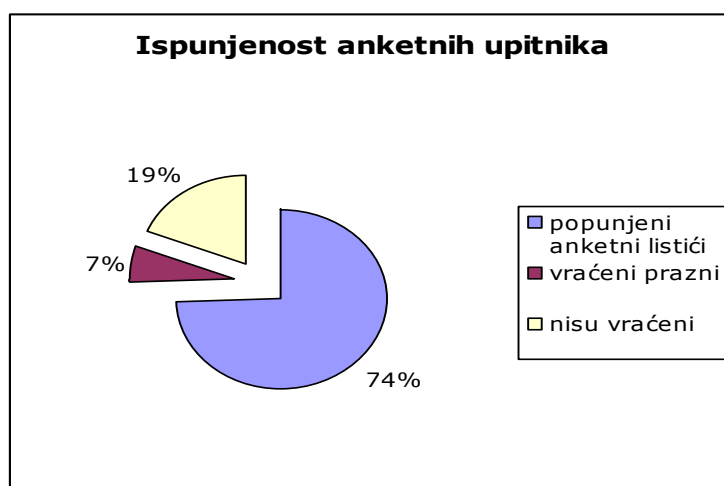
Prilog: *Analiza upitnika o strateškom planiranju razvitka općine Široki Brijeg*

Povjerenstvo za planiranje općinskog razvitka (PPOR) je imenovano na sjednici OV održanoj 2. lipnja 2005. godine i uspostavljeno je kao formalno općinsko tijelo. Zadatak Povjerenstva je napraviti Plan rada, redovito održavati sastanke i, kao krajnji rezultat, izraditi Strategiju razvitka općine koja je realna i sukladna procjenama proračuna.

U svrhu podizanja svijesti građana za ovaj važan dokument kao i njihovog uključenja u proces izrade strateškog plana, općina Široki Brijeg je na inicijativu OESS-a i poštivanjem projekta UGOVOR¹ provela ispitivanje javnog mnijenja. U uzorak su metodom slučajnog odabira² uključene različite privatne i javne institucije na području općine Široki Brijeg, uključujući i predstavnike mjesnih zajednica. Sveukupno je podijeljeno 120 anketnih upitnika na ruke direktora organizacija i predsjednika mjesnih zajednica. Ostavljeno im je tjedan dana da odgovore na pitanja u anketnom listiću i na taj način iskažu svoje mišljenje, komentare, prijedloge.

Od ukupno 120 distribuiranih materijala, prikupljeno je 97, s tim da je 8 organizacija odbilo popuniti upitnik i vraćeni su prazni, a 23 institucije nisu vratile upitnik.

Ispunjenost upitnika je prikazana na slici ispod.

¹ Projekt UGOVOR je osmislila Misija OESS-a u BiH da bi poboljšala lokalnu demokratiju te suradnju općine i njenih građana. Projekt uključuje provedbu pet modula od kojih jedan predstavlja uspostavu Povjerenstva za planiranje općinskog razvitka i izradu razvojne strategije općine. Široki Brijeg je supotpisnica projekta UGOVOR kao i akcijskog plana koji inicira i nalaže izradu razvojne strategije uz konzultacije s građanima i ispitivanja njihovog mišljenja.

² Budući da općina još uvijek nije uspostavila kapacitet za ispitivanje mišljenja građana, uzorak nije reprezentativan.

Prvo pitanje je glasilo :

“Smatrate li da je strateški plan razvitka potreban općini ?“

Odgovor od svih anketiranih je jednak i stopostotan , a on glasi :

“Vrlo je potreban.“

U drugom pitanju 59,6 % ispitanika smatra da želi i može doprinijeti procesu izrade Strategije razvitka općine. 23,6% ih želi pomoći, ali ne znaju kako, i 13,5% ih ne znaju kako pomoći. A 3,3% ispitanih nije odgovorilo na ovo pitanje.

Slijedeće pitanje je bilo:

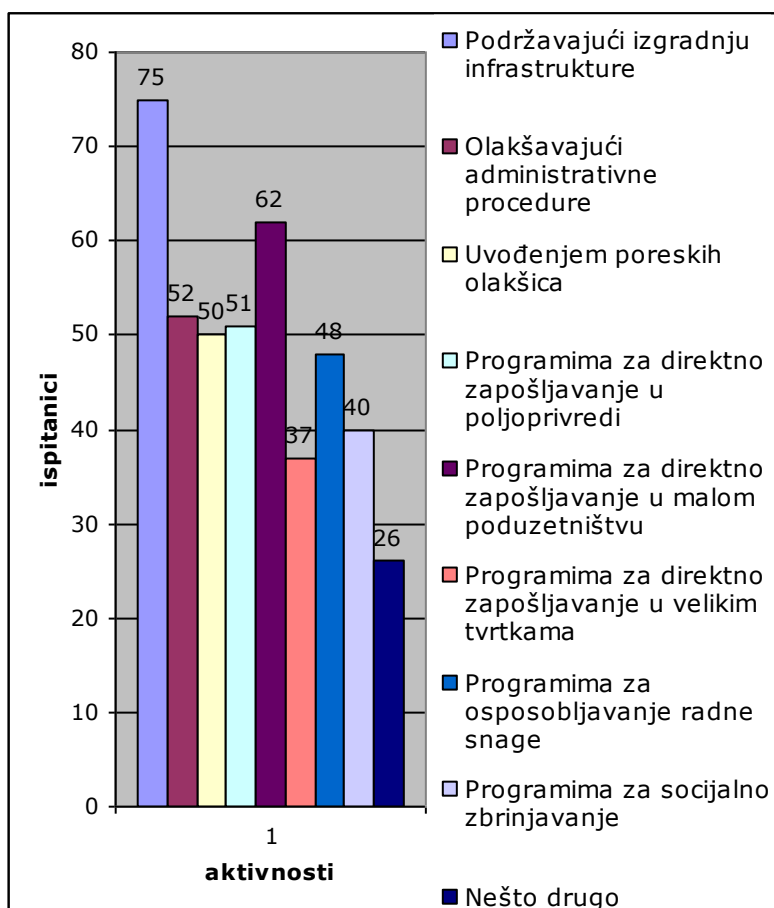
„Kad se vozite kroz svoju zajednicu, kako biste procijenili ono što je ostalo za uraditi?“

44 ispitanika su odgovorila: „Postigli smo neke stvari, ali treba uraditi više,,. Isti broj anketiranih, dakle 44, je odgovorilo: „Još uvijek moramo uraditi puno toga.“ Posljednju opciju pod ovim trećim pitanjem koja glasi: „Postigli smo sve ili većinu onoga što smo namjeravali uraditi“, nije nitko zaokružio. Samo 1 ispitanik nije odgovorio na ovo pitanje.

Odgovori na četvrto pitanje su prikazani narednim grafikonom, a pitanje je glasilo:

„Po Vašem mišljenju na kojim aktivnostima bi općina trebala temeljiti svoj plan razvitka?“

Tražilo se da ispitanici svoje odgovore zaokruže i boduju ih, prema važnosti, rednim brojem.

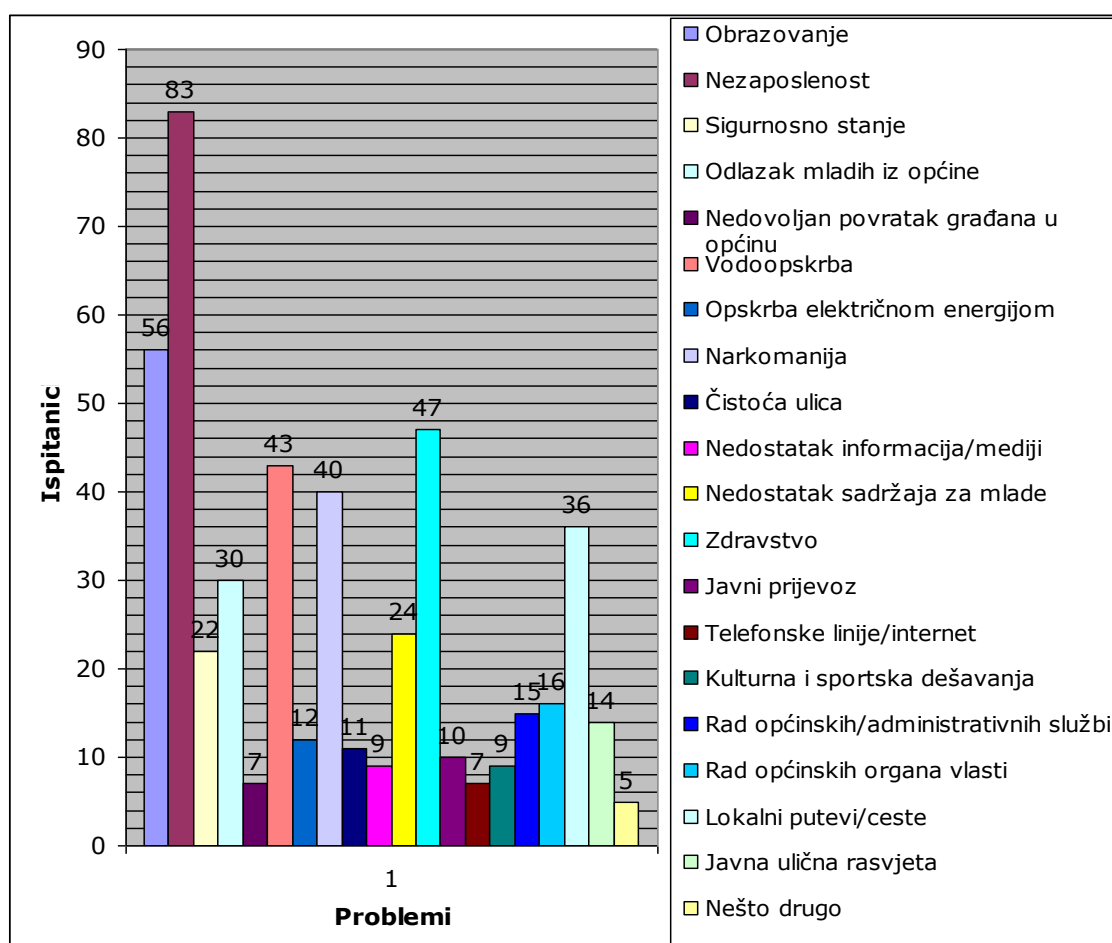

Kao što se vidi iz priloženog, najviše anketiranih podržava izgradnju infrastrukture (putovi, voda, struja, kanalizacija, industrijske zone..). Čak 43 ispitanika smatraju da je izgradnja infrastrukture prioritet br.1, na drugom mjestu su programi za direktno zapošljavanje u malom poduzetništvu (20 ispitanika je zaokružilo ovaj odgovor kao prioritet br.2), a na trećem mjestu je uvođenje poreskih olakšica (11 ispitanika smatra da je to prioritet br.3).

Odgovor "nešto drugo" je zaokružilo 26 ispitanih, a odgovori koje su ispitanici pisali su slijedeći: uključiti sve subjekte i objekte; angažiranje vanjskih ulagača; rješavanje problema otpada, odnosno onečišćenja okoliša; čim je problem, svi su važni i treba ih rješavati planski i trajno; otvaranje zadruga za otkup voća i povrća, ljekovitog bilja, duhana i sl.; otvoriti javno potencijal i ponuditi ga natječajem na koncesiju; škole na Pecari i na Puringaju, dom zdravlja na odgovarajućem mjestu.

Peto pitanje je glasilo: "Za kojih 5 problema sa kojima se suočavaju građani vaše općine mislite da su najvažniji?" Ovdje treba navesti činjenicu da su ispitanici različito odgovarali, neki su samo zaokruživali ponuđene odgovore bez bodovanja, neki su bodovali od 1 do 5, a pojedini su bodovali sve ponuđene opcije.

Promatrajući grafikon, najviše značaja su ispitanici pridali

- **nezaposlenosti** (93,3% ispitanika je zaokružilo taj odgovor).

Zatim slijedi:

- **obrazovanje** (62,9%), pa
- **zdravstvo** (52,8%), potom
- **vodoopskrba** (48,3%),
- **narkomanija** (44,9%),
- **lokalni putevi/ceste** (40,4%),
- **odlazak mladih iz općine** (33,7%),
- **nedostatak sadržaja za mlade** (27%),
- **sigurnosno stanje** (24,7%). Dalje,
- **rad općinskih organa vlasti** (18%),
- **rad općinskih/administrativnih službi** (16,9%),
- **javna ulična rasvjeta** (15,7%),
- **opskrba električnom energijom** (13,5%),
- **čistoća ulica** (12,4%),
- **javni prijevoz** (11,2%),
- **kulturna i sportska dešavanja te nedostatak informacija/medija** imaju isti postotak (10,1%). Naposljetku,
- **telefonske linije/internet i nedovoljan povratak građana u općinu** su također dobili isti postotak glasova (7,9%), i
- **nešto drugo** je zaokružilo 5,6% ispitanika.

U ponuđenoj opciji „nešto drugo“, ispitanici su pisali slijedeće odgovore :
Eko-sustav; čuvanje prirodnih resursa; eko-kultura; nepostojanje gradski mrtvačnica; nepostojanje kolodvora; rješavanje deponije smeća.

Grafikon prikazuje ukupno stanje, tj. točan broj glasova za svaki ponuđeni odgovor.

Svi ispitanici nisu određivali prioritete rednim brojevima od 1 do 5, no oni koji su na taj način zaokruživali odgovore, i za svrhu komparacije, rezultati se slijedeći:

- Kao prioritet br.1, 43 ispitanika ili 48,3%, je zaokružilo **nezaposlenost**;
- Kao prioritet br.2, 13 ispitanika ili 14,6%, je zaokružilo **zdravstvo**;
- Kao prioritet br.3, 12 ispitanika ili 13,5%, je zaokružilo **narkomaniju**;
- Kao prioritet br.4, 10 ispitanika ili 11,2%, je zaokružilo **lokalni putovi/ceste**;
- Kao prioritet br.5, 10 ispitanika ili 11,2% je zaokružilo **nedostatak sadržaja za mlade**.

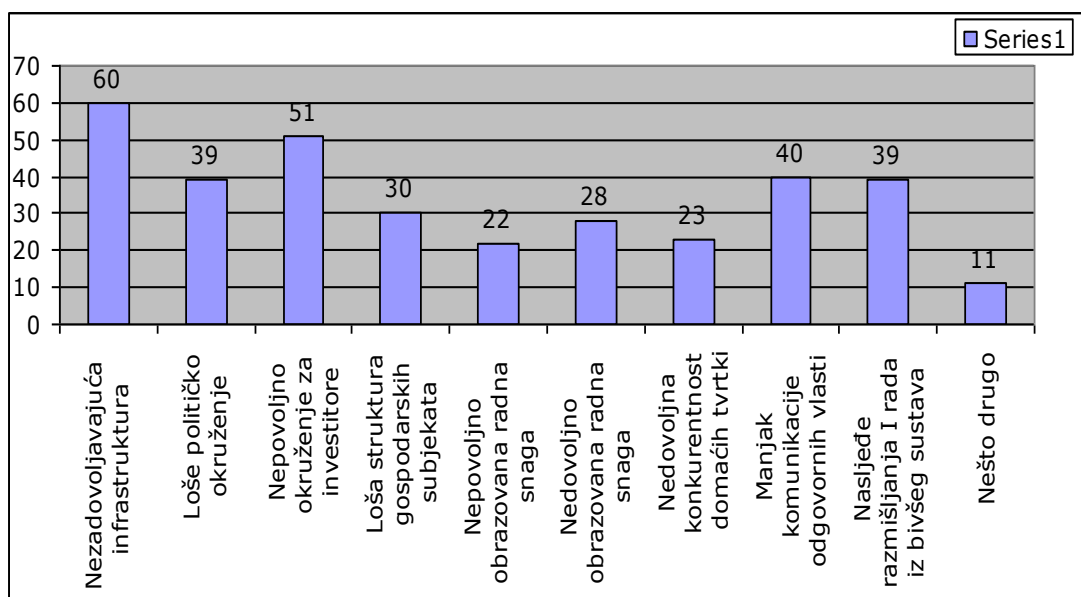
„Što je po vašem mišljenju glavna prepreka daljnjem razvitku općine?“ je glasilo šesto pitanje anketnog upitnika.

Odgovori su bili sljedeći:

- nezadovoljavajuća infrastruktura –	67,4% ispitanika
- loše političko okruženje -	43,8% ispitanika
- nepovoljno okruženje za investitore -	57,3% ispitanika
- loša struktura gospodarskih subjekata -	33,7% ispitanika
- nepovoljno obrazovana radna snaga -	24,7% ispitanika
- nedovoljna konkurentnost domaćih tvrtki -	25,8% ispitanika
- manjak komunikacije odgovornih vlasti -	44,9% ispitanika
- nasljeđe razmišljanja i rada iz bivšeg sustava -	43,8% ispitanika
- nešto drugo -	12,4% ispitanika

U odgovoru „nešto drugo“, ispitanici su pisali sljedeće:

Apatija mladeži; nerad i gubljenje radnih navika kao posljedica rata; prebacivanje odgovornosti na nekog drugog; neuredna provedba privatizacije poduzeća; sudjelovanje države i federacije u važnim projektima; sukob interesa; zaposleni nesposobno podobni kadrovi; interesi pojedinaca na vlasti; nepostojanje strategije razvitka općine; loša struktura gospodarskih subjekata koji su usmjereni prema trgovini umjesto da se usmjeravaju prema proizvodnji.

Zbrajajući ukupno sve zaokružene odgovore za svaku pojedinu prepreku, dobije se rezultat prikazan na grafikonu na kojem se može vidjeti koliko ukupno glasova je dobila svaka pojedina „prepreka“.

Promatrajući kojoj prepreci su ispitanici dali prioritet, to izgleda ovako:

Mjesto br.1 - ispitanici su dali „nezadovoljavajućoj infrastrukturi“ (24 ispitanika su zaokružila da je to prvi prioritet.

Mjesto br.2 - pripada „nepovoljnom okruženju za investitore“ (15 ispitanika je zaokružilo da je to prioritet br.2)

Mjesto br.3 - je „nasljeđe razmišljanja i rada iz bivšeg sustava“ (10 ispitanika je zaokružilo ovaj odgovor kao prioritet br.3)

Mjesto br.4 - je „manjak komunikacije odgovornih vlasti“ (9 ispitanika je zaokružilo ovaj odgovor kao 4-ti prioritet)

Mjesto br.5 - je „nedovoljno obrazovana radna snaga“ (7 ispitanika je zaokružilo da je to 5-ti prioritet).

Sedmo pitanje je tražilo da ispitanici iznesu svoje mišljenje ukoliko imaju nešto važno za reći Povjerenstvu za planiranje općinskog razvitka, a da nije sadržano u ovom anketnom upitniku.

Odgovori ispitanika su bili slijedeći:

Poštovanje zakonodavstva; borba protiv kriminala svih vrsta; subvencionirati proizvodna poduzeća; formirati industrijsku zonu sa svom infrastrukturom, poboljšati komunikaciju organa vlasti i poduzetnika; mi privrednici punimo proračun općine i želimo da nas se pita kad se odlučuje o bitnim pitanjima za našu općinu; poželjno je poštovati prioritete razvitka, teritorijalnu zastupljenost i prepoznavati prioritete; riješite malu (osnovnu) školu jer to što sad imamo je katastrofa, riješiti infrastrukturu u industrijskoj zoni, prilaz sa zaobilaznice itd.;

Koliko znamo vlasti Federacije i Države BiH se nisu uključivale u pokretanje i pomoć važnih projekata na ovim prostorima, počev od infrastrukture pa poticanja za zapošljavanje i socijalno zbrinjavanje itd.. što se svakako mora izmijeniti jer ima prostora posebno u poljoprivredi i malom poduzetništvu za zapošljavanje i sl.; omogućiti da veliki broj ruralnog stanovništva općine sudjeluje u radu i doprinosi razvitku općine i društva; davanje općinskih novčanih i moralnih poticaja malim privrednicima, da te poticaje ne koriste oni koji su prije koristili nama dobro poznati „zeleni plan“, veća suradnja općine i mjesnih zajednica i obratno; otvorite internet stranicu da u anketi sudjeluje više građana; po selima u općini Širokog Brijega

postaviti više kontejnera za odvoz smeća, izgraditi vodoopskrbni sustav za sela (Dobrkovići), poboljšanje lokalnih cesta i rasterećenje gradskih ulica po pitanju prometa vozilima; neprihvatljivo je da se privatiziraju svi značajniji potencijali općine preko objave u Narodnim novinama, dok se jedan plac zemljišta u Knešpolju svakodnevno nudi na radiopostaji čekajući najboljeg ponuđača odnosno postižući najveću cijenu, drugim riječima, agresivnijom ponudom svojih potencijala općina je mogla izvući puno veće koristi;

više pokloniti pozornosti na ulaganja u mjesta na prostoru cijele općine, te razvitku zapostavljenih područja koja broje veći broj stanovnika, a ništa se ne ulaže u infrastrukturu: put, rasvjeta, optički kabel, vodovod... ; bilo kakvo planiranje razvitka općine, na prvom mjestu faktor ekologije uzeti u obzir, zaštita rijeke Lištice i ostalih vrela; sada baš i nije najpovoljnija financijska situacija za ono što bih rekla, ali bi akcent stavila na to da i kad je bila bolja financijska situacija od završetka domovinskog rata pa do sada nije napravljeno nijedno proizvodno poduzeće, a poslovnih zgrada, dvorana, i ostalog što ne donosi novu vrijednost jest; Povjerenstvu: Svako od vas koji se ne odnosi prema našoj zajednici kao prema svojoj kući neka odstupi; 1. Posebnu pozornost posvetiti ruralnim MZ iz kojih se stanovništvo u potrazi za poslom iseljava, pomoći im tako da se uvedu porezne olakšice i poticaj poduzetnicima koji odluče svoj kapital uložiti u razvitak mjesnih zajednica, navedenim će se otvoriti nova radna mjesta i spriječiti raseljavanje stanovništva 2. Iznalaženje prostora za robnu i stočnu pijacu koja će raditi jedan ili dva dana u tjednu 3. Otvoriti trgovinu koja će jamčiti otkup poljoprivrednih proizvoda proizvođača s Širokog Brijega po odgovarajućim cijenama; glavni cilj kod planiranja treba biti izgradnja vodovoda na području cijele općine, grad nema vode kanalizacije, a ima akademiju likovnih umjetnosti; treba osmisliti program studija i približiti ga maturantima kako bi se mladi ljudi mogli usmjeravati prema fakultetima s kojima će se lakše zaposliti, manjak je kadrova u pojedinim segmentima (elektrotehnika, veterina, arhitektura) a višak je struka: pravnici, učitelji razredne nastave, predškolski odgoj, engleski i hrvatski; treba pod hitno osnovati udrugu poslodavaca općine Široki Brijeg jer će se kroz tu udrugu najbrže moći dolaziti do spoznaja o potrebi ekonomije i firmi oko kojih puno zavisi budućnost života u općini; Infrastruktura: primjer-industrijska(nazvana) zona Visoka Glavica, gdje gravitira 5-6 jako kvalitetnih tvrtki ,nema gradsku vodu, nego bunare, a svu komunalnu naknadu za infrastrukturu uredno plaćaju-svi, nije nam jasno zašto se ne uradi to malo mreže za vodu, kao i elektro rasvjeta koja postoji do mosta gdje je manje potrebna, a u samoj zoni je nema; kod planiranja neka su Vam glavne stvari :rad ,red I vjera u Boga; 1.Pozvati svaki mjesec sve gospodarstvenike svih profila i čuti njihovo mišljenje, način razmišljanja, ciljeve i razvitak firmi i općine,2.uključiti sve sposobne kadrove bez obzira na stranku da naprave strateške ciljeve razvitka i način realizacije,3.maksimalno uključiti sve nevladine udruge da daju svoje programe u boljem svjetlu grada,4.edukacija mladih u svim oblicima, droga, prostitucija, obrazovanje, ekologija, što je dobro za ovaj naš ugroženi narod, 5.ne treba stvarati paniku niti lošu sliku o Širokom Brijegu; što prije omogućiti poduzetnim ljudima da svoje proizvodne, prerađivačke i uslužne kapacitete i svoje razvitkne planove realiziraju na području naše općine, kroz brzu privatizaciju postojećih kapaciteta,

posvetiti pozornost i oprez kroz nadolazeći val tzv. "turbo-kapitalizma" da nam se ne dogodi "... Sukob naroda s praznim prostorima"; anketa vam je nejasna; Uključiti strane investicije koje bi se vraćale kroz povećanu cijenu vode; Vrlo loš odnos prema prirodi koji će nas doći glave, strateški plan razvitka općine može se napraviti samo u suradnji sa privrednicima. Mi privrednici punimo proračun općine i želimo da nas se pita kad se odlučuje o bitnim pitanjima za našu općinu; Planirati razvitak putova na nivou općine, razvitak privrede i poljoprivrede (posebno stočarstvo, vodovod i kanalizacija u gradu; izvršiti učinkovitu privatizaciju državnih objekata i poduzeća; paziti na prioritet ulaganja, smatramo da osobe koje vrše planiranje općinskog razvitka moraju biti visokoobrazovane, bistre i poštene, da u skladu s materijalnim mogućnostima naprave ono najbolje za dobro svih stanovnika Š. Briga; napraviti strategiju razvitka gospodarstva-agrara-poljoprivredu, osmisliti agrarna gazdinstva, omogućiti da veliki broj ruralnog stanovništva općine sudjeluje u radu i doprinosi razvitku općine i društva.

Slijede demografski podaci ispitanika:

U anketnom upitniku je sudjelovalo 70 osoba muškog spola (78,7%) i 13 osoba (14,6%) ženskog spola.

6 ispitanika (6,7%) nije zaokružilo odgovor na ovo pitanje.

Dob ispitanika je bila slijedeća :

18-35 - 14 ispitanika (15,7%)

36-50 - 54 ispitanika (60,7%)

Preko 50 - 17 ispitanika (19,1%)

4 ispitanika (4,5%) nisu zaokružila svoju dob.

Ispitanici su prema standardnoj klasifikaciji djelatnosti uposleni u :

- Ustanova (zdravstvena, odgojno-obrazovna, znanstvena itd. ...)...12 ispitanika (13,4%)*
- Javno poduzeće ..... 8 ispitanika (8,98%)*
- Privatno poduzeće ..... 48 ispitanika (53,9%)*
- Banka ili dr. financijska organizacija ..... 4 ispitanika (4,5%)*
- Osiguravajuće društvo ..... 4 ispitanika (4,5%)*

- *Ministarstvo, organ uprave i upravne organizacije* ..... 3 ispitanika (3,4%)
- *Sudovi, tužiteljstva i pravobraniteljstva* ..... 0 ispitanika
- *Političke i društvene organizacije* ..... 2 ispitanika (2,2%)
- *Udruženje građana* ..... 3 ispitanika (3,4%)
- *Ugostiteljska, zanatska i druge radnje* ..... 2 ispitanika (2,2%)
- *Umjetničke i kulturne djelatnosti i sl.* ..... 0 ispitanika

*2 osobe su umirovljeni časnici na skrbi.
1 ispitanik nije odgovorio na ovo pitanje.*

Pitanje s demografskim podacima je bilo posljednje pitanje.

Potrebno je naznačiti da su u anketnom upitniku sudjelovali predsjednici mjesnih zajednica . Njihovi odgovori se mogu pogledati pojedinačno u upitnicima za svaku mjesnu zajednicu.

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
ŽUPANIJA ZAPADNOHERCEGOVAČKA
OPĆINA ŠIROKI BRIJEG

- OPĆINSKO VIJEĆE -

P R E D S J E D N I K ,

Broj: 01-02-669/06-5.
Široki Brijeg, 21.12.2006. godine

Pero Kožul, v. r.

IZDAJE I TISKA: OPĆINSKO VIJEĆE ŠIROKI BRIJEG
Ul. fra Didaka Buntića 11.
88 220 – ŠIROKI BRIJEG

Telefon: 039/706-371 ili 039/706-372 lokal 125.

SLUŽBENI GLASNIK OPĆINE ŠIROKI BRIJEG
IZLAZI PO POTREBI

Godišnja pretplata iznosi 100 KM (Slovima: sto konvertibilnih maraka), a uplaćuje se na žiro-račun broj: 3382202200120303 vrsta računa – transakcijski - PRORAČUN – OPĆINSKO VIJEĆE ŠIROKI BRIJEG uplate se vrše preko UniCredit Zagrebačke banke BiH d.d. Mostar

ODGOVORNI UREDNIK: *dipl. iur. IRENKA ZOVKO*